

Արտաշես Քալանթարյան

ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՕՐԻՆԱԿԵԼԻ ՔԱՂԱՔԱՑԻՆ

Ես եղել եմ աշխարհի շատ երկրներում: Եվ յուրաքանչյուր երկրից որևէ թանկագին բան մնացել է ինձ կամ իբրև հուշանվեր՝ իմ հպարտությունը հանդիսացող պահարանում, կամ էլ՝ հիշողությանս մեջ:

Երբ տխուր եմ լինում կամ դատարկված, նստում եմ իմ հուշանվերների պահարանի առջև ու բացում դռնակը: Էբենոսե փոքրիկ փղիկն ինձ Աֆրիկա է տանում, փայլփլուն խեցին՝ Ֆիջիի կղզիները, եղունգաչափ կուլան Մեքսիկայի հովն է բերում ինձ, արմավի կեղևից պատրաստված դիմակը՝ Սինգապուրի շուկայի հազարալեզու աղմուկը: Ու երկրագնդի զանազան վայրերում ձեռք բերված հազար ու մի տիկնիկների, արջուկների ու պղնձե մարտակառքերի կողքին բավականին տարօրինակ է թվում մոմլաթե սև կազմով սովորական հաստ տետրը: Ասես պատահաբար է հայտնվել: Ոմանց էլ թվում է, թե հուշանվերների ցուցակն է այնտեղ: Այնինչ մոմլաթե սև կազմով սովորական այդ տետրը ամենաթանկ ու ամենակարևոր բանն է հուշանվերների իմ պահարանում:

Անգլիա գնալու ճանապարհին մենք մի քանի օր մնացինք եվրոպական փոքրիկ մի երկրի փոքրիկ մի քաղաքում: Երեկոները սովորաբար լրագրողների ակումբում էինք անցկացնում՝ ծանոթ ու հարազատ աղմուկի մեջ, անման գարեջրի քրտնաթոր բաժակի առջև: Տեղացի լրագրողներն ամեն ինչ անում էին, որպեսզի մենք կարողանանք փոքրիշատե գաղափար կազմել իրենց քաղաքի ու բարքերի մասին. ծանոթացնում էին պատմական հուշարձաններին, հրավիրում իրենց տները: Կարծեմ հենց վերջին օրն էր. այո՛, այո, հաջորդ առավոտյան մենք հեռանալու էինք այդ բարեհամբույր ու խաղաղ քաղաքից, երբ մեզ իր տուն տարավ մարզական լրագրող Արթուրը: Փոքրիկ, երկհարկանի մի տուն էր դա՝ ծաղկաշատ պարտեզով, գողտրիկ ջրավազանով ու պատատուկներով, որոնք ցանցի նման գրկել էին ամբողջ շենքը: Երբ հյուրասենյակ մտա, ակամայից կանգ առա դիմացի պատին փակցված մեծադիր մի լուսանկարի առջև:

- Ա՛յ քեզ հաճելի հանդիպում,- բացականչեցի ես,- ձեզ մոտ է՞լ է այդքան սիրված:
- Ո՞վ,- հարցրեց Արթուրը, սառնարան-բարից հենց նոր հանած վիսկիի շիշը ձեռքին:
- Ժան Գաբենը,- ասացի ես:

Արթուրը ժպտաց:

- Շատերն են շփոթում,- ասաց նա:- Իմ հայրն է:
- Ձեր հայրը՞:
- Այո,- հաստատեց Արթուրը:-Արտակարգ նման է, չէ՞:

Արտակարգ նման էր: Նույն խոհուն, խելացի, հասկացող ու ներող աչքերը, բարի կնճիռները, զգայուն շրթունքները, փափուկ, արդար ծնոտը:

- Հազվագյուտ ճակատագիր է ունեցել,- ասաց Արթուրը: Չգիտես ինչու երկար-երկար նայեց ինձ, մի ումպով խմեց իր բաժակի վիսկին, վեր կացավ, գնաց կողքի սենյակը, իսկ երբ վերադարձավ, ձեռքին մոմլաթե կազմով մի հաստ տետր կար:

- Այս տետրի մեջ նրա կյանքն է,- ասաց նա:-Ինքն է գրել: Ջարմանալի պատմություն է: Մի ժամանակ փորձեցի տպագրել: Ցույց տվեցի իմ ծանոթ հրատարակիչներին... Բայց ոչինչ դուրս չեկավ: Մտիպված եղա ինքս բազմացնել գրամեքենայի վրա և կազմել մի քանի օրինակ՝ գոնե մեր տան բարեկամներին բաժանելու համար: Ես ուզում եմ այդ օրինակներից մեկը ձեռք նվիրել: Չգիտես ինչու համոզված եմ, որ ձեռք կհետաքրքրի: Իսկ եթե չհաջողվի տպագրել, ոչի՛նչ, թող մնա ձեռք ինձնից հիշատակ:

Ես հուզված շնորհակալություն հայտնեցի Արթուրին՝ արտասովոր նվերի համար, թեև, անկեղծորեն ասած, համոզված էի, որ նրա հոր հուշերը ծերունական սովորական գրամոլության արդյունք են լինելու՝ երբ մարդիկ արագ մոռացվելու ահից վճռում են սերունդներին պատմել իրենց ապրած ու չապրած կյանքը: Մանավանդ՝ այդ էր հաստատում բավական ծանծաղ ու սնապարծ վերնագիրը՝ «Հանրապետության օրինակելի քաղաքացին»:

Ես այդ տետրը կարդացի գնացքում, բելգիական նավահանգստային քաղաք Օստենդեի ճանապարհին ու սարսափով համոզվեցի, որ փաստորեն ոչինչ չեմ տեսել ու ոչինչ չեմ հասկացել եվրոպական այդ փոքրիկ երկրի փոքրիկ քաղաքում: Եվ ինձ համար բոլորովին ա՛յլ կերպարանք ու իմաստ ստացան այդ բարեհամբույր ու խաղաղ քաղաքը և մարդիկ, որ ապրում էին այդ քաղաքում, իմ լրագրող բարեկամ Արթուրը և Ժան Գաբենի դեմքով նրա Ալեքսանդր հայրը, որի մեծադիր ու մտախոհ լուսասնկարը կախված էր այն գողտրիկ տան հյուրասենյակի պատից:

Ուրեմն եկեք միասին բացենք այդ տետրը:

Այդ չարաբաստիկ օրը, որը տակնուվրա արեց իմ ամբողջ կյանքը, ես արթնացա ինձ համար սովորական խորն ու անվրդով քնից, անաղմուկ հագնվեցի, իջա բակ ու սկսեցի ռետինե խողովակով ջրել ծաղիկները: Շոգ առավոտ էր ու ես թփից-թուփ տեղափոխելու ժամանակ, երբեմն-երբեմն, իբր ակամա, ջրի շիթն իմ վրայով էի անցկացնում, որից փշաքաղվում, հովանում էր մարմինս: Հետո շիթը պահեցի ուղիղ դեմքիս ու հաճույքից փնչալով լվացվեցի հենց տեղում, ծաղիկների մեջ, ոտքերս լայն բացած, որպեսզի չթրջվեն կոշիկներս:

Երբ վերև բարձրացա, Ալիսան պատշգամբում արդեն սեղան էր պատրաստել:

- Բարի լույս, Ալեքսա՛նդր,- ասաց նա,- նախաճաշը բերե՞մ:

- Բեր,- ասացի ես:

Ես ու Ալիսան առավոտի այդ պահը համարում էինք մերը: Դա մեր երջանիկ պահն էր: Արթուրը, Լուիզան, փոքրիկները քնած էին լինում դեռ: Նրանց տաք շնչով լի մի աստվածային խաղաղություն էր իջած լինում տանը: Ես ու Ալիսան նստում էինք պատշգամբում ու քնաթաթախ արտույտների ճովողունի տակ, լուռ նախաճաշում միասին: Լուռն, իհարկե, պայմանական եմ ասում, որովհետև սովորել էինք առանց բառերի խոսել իրար հետ: Նայում էինք իրար, հասկանում ու ժպտում, մտքում, հարցեր էինք տալիս իրար ու պատասխանում այդ հարցերին: Ուրիշներին դա, իհարկե, անհասկանալի կարող է թվալ, բայց այդպես էր: Չէ՞ որ երեսուն տարի շարունակ, չնչին ընդմիջումներով, մենք հենց այդպես, միասին էինք նախաճաշում: Երբ ես, օրինակ, կաթ լցրեցի իմ բաժակը ու մի կում արեցի, ակամա հարցական հայացքով նայեցի Ալիսային: Ալիսան էլ ինձ նայեց, գլխով արեց ու ժպտաց: Իսկ դա մի ամբողջ երկխոսություն էր:

Ես հարցրեցի.

- Ալիսա՛, մեզ կաթ մատակարարող Մարիի երեխայի վիճակն արդեն լա՞վ է: Բուժվե՞ց ոտքը:

Եվ Ալիսան պատասխանեց.

- Հա՛, հիմա արդեն լավ է : - Ու ավելացրեց:- Ջարմանալ կարելի է. ամեն անգամ ինչպե՞ս ես կարողանում տարբերել, թե ով է այսօր կաթ բերել մեզ:

Քաղաքապետարանի ժամացույցը խփեց ութ անգամ և անմիջապես էլ դողանջել սկսեցին Սուրբ Պետրոս եկեղեցու զանգերը: Անհանգստացած աղավնիները երկար ժամանակ պտտվում էին հեռվում, բարձր բարդիների արանքում փայլող ոսկեգոծ խաչի շուրջը: Հետո ամեն ինչ խաղաղվեց:

- Թեյն այստե՞ղ բերեմ, թե քո սեղանիկի մոտ կխմես:

- Տար այնտեղ, սիրելի՛ս :

Ես նստեցի բազկաթոռին՝ սեղանիկի մոտ, որի վրա Ալիսան խնամքով արդեն դասավորել էր օրվա փոստը: Ամենավերևում իմ սիրած «Քաղաքացի» լրագիրն էր: Ամեն անգամ ես հաճույքով էի ձեռքս վերցնում այն, որովհետև նրա տերն ու խմբագիրն իմ ամենամտերիմ բարեկամն էր՝ դոկտոր Ադամը:

Ես բացեցի լրագիրն ու անմիջապես էլ զգացի, որ ինչ-որ ծրար ընկավ ոտքերիս մոտ: Տարօրինակ էր, ոչ մի նամակի չէի սպասում: Գուցե սովորական շնորհավորական բացի՞կ է: Ես կռացա ու վերցրեցի ծրարը: Առաջին անգամ էի նման ծրար տեսնում: Ջարմանալի վառ կանաչ գույն ուներ... Վերևի անկյունում ինչ-որ կարմիր դրոշմ էր՝ «Կենտրոնական հանձնաժողով», իսկ ներքևում... Ես վերցրեցի ակնոցս, որպեսզի ավելի լավ տեսնեմ: Ո՛չ, ոչ մի սխալ չկար: Ներքևում մեքենագրված էր իմ հասցեն և իմ անուն-ազգանունը:

Միրոս, չգիտես ինչու, սկսեց խփել հուզված, տազնապով:

Ի՞նչ գործ ունի ինձ հետ այդ հանձնաժողովը: Ի՞նչ կապ ունեմ ես նրանց հետ: Երբևէ որևէ հարցով ես որևէ հանձնաժողովի չեմ դիմել: Ես որևէ հիմնարկության կարիքը չեմ ունեցել երբեք: Ես աշխատել եմ ազնիվ, ապրել ազնիվ ու անկախ, բարեխղճությամբ վճարել եմ պետական հարկերը, ու թեև դառն ու դժվարին ճանապարհ եմ անցել, ու թեև տեսել եմ և սևը, և սպիտակը, և մնացած բոլոր գույները, որ գտնվում են նրանց արանքում, բայց իմ կարծիքով, միշտ էլ կարողացել եմ ճիշտ կողմնորոշվել ու եթե հասել եմ որոշ բարօրության, ապա միայն և միայն իմ համբերատարության և աշխատասիրության շնորհիվ: Փառք աստծո, աշխարհում չի կարող գտնվել մեկը, որն ինձ նախատի, թե իմ երջանկությունը իր դժբախտության հիմքի վրա է կառուցված: Փառք աստծո:

Ես կյանքում միայն իմ հացն եմ կերել: Եվ ապրել եմ այնպես, ինչպես թելադրել են իմ խիղճն ու բանականությունը: Եվ արդեն հասել եմ իմ կյանքի զենիթին: Որքա՞ն է ինձ մնացել ապրելու:

Եթե մինչև հիմա ինձ հաջողվել է յուր գնալ առանց որևէ հանձնաժողովի միջամտության, սրանից հետո՝ առավել ևս...

Ուրեմն՝ ի՞նչ է նշանակում այս ծրարը:

Նախքան բացելը ես այն դիտեցի բոլոր կողմերից՝ ներքին անհանգստությամբ և ասեմ, թե անբավականությամբ: Բայց վերջապես երկյուղելու ի՞նչ ունեմ, մտածեցի ես սրտնեղությամբ՝ պատռելով ծրարի կողքը: Իմ ձեռքին հայտնվեց խավաքարտի փոքրիկ մի կտոր, որի վրա ոսկեգոծ տառերով տպագրված էր.

«Մեծարգո պարոն Ալեքսանդր: Սոցիոլոգիական հետազոտությունների կենտրոնական հանձնաժողովը խնդրում է Ձեզ սույն թվականի սեպտեմբերի 14 -ին, առավոտյան ժամը 11-ին, ներկայանալ պառլամենտ՝ Ձեզ հետ իբրև անցաթուղթ ունենալով սույն հրավիրատումը:

Հանձնաժողովի նախագահ՝ դոկտոր Մարտին»:

- Ալիսա՛, - բղավեցի ես, - Ալիսա՛...

- Բերում եմ, բերում եմ թեյը, - լսեցի ես Ալիսայի ձայնը: - Կամաց, ի սեր աստծո, երեխաներին կարթնացնես: Ի՞նչ է պատահել:

- Դու որևէ բան հասկանո՞ւմ ես սրանից, - հարցրեցի ես՝ նրան մեկնելով այդ տարօրինակ անցաթուղթը:

Ալիսան ձեռքն առավ քարտը ու ծիծաղեց:

- Իհարկե, չեմ հասկանում, որովհետև ոչինչ չեմ տեսնում: Իսկ սա ի՞նչ է:

- Ինձ հրավիրում են պառլամենտ, - ասացի ես:

- Որտե՞ղ:

- Պառլամենտ, - կրկնեցի ես:

- Ինչի՞ համար,- հարցրեց Ալիսան՝ նստելով իմ դիմաց, բազկաթոռին,- դու պառլամենտում ի՞նչ գործ ունես:

Ես թոթվեցի ուսերս:

- Իսկ ի՞նչ են գրում,- հարցրեց Ալիսան,- կամ կարդա՛, կամ ի՛նձ տուր ակնոց:

Ու ես կարդացի նորից.

«Մեծարգո պարոն Ալեքսանդր: Սոցիոլոգիական հետազոտությունների կենտրոնական հանձնաժողովը խնդրում է Ձեզ սույն թվականի սեպտեմբերի 14-ին, առավոտյան ժամը 11-ին, ներկայանալ պառլամենտ՝ Ձեզ հետ իբրև անցաթուղթ ունենալով սույն հրավիրատումը: Հանձնաժողովի նախագահ՝ դոկտոր Մարտին»:

Ես սպասումով նայեցի Ալիսային: Նա թեյ էր խմում, բայց ես հանկարծ նկատեցի, որ նրա ձեռքի բաժակը դողում է և մանրիկ կնճիռներով պատած բարի աչքերի մեջ տարակուսանք կա:

- Դոկտոր Մարտի՞ն,- մրմնջաց նա:

- Այո՛, այդ ազգանունը քեզ ինչ որ բա՞ն է ասում:

- Ո՛չ, ո՛չ,- անմիջապես հրաժարվեց Ալիսան:

Ինձ թվաց, թե նա ուզում է էլի ինչ-որ բան ասել և շարունակում էի նայել նրան: Եվ Ալիսան իսկույն խոսեց:

- Միրելի՛ս,- ասաց նա,- իսկ դու անհանգստանալու ի՞նչ ունես:

Դե, իհարկե, գրողը տանի: Ես անհանգստանալու ի՞նչ ունեմ: Ահա հարցերի հարցը: Ես անհանգստանալու ի՞նչ ունեմ: Դա ճշմարիտ է: Հենց այդպես է, որ կա: Բայց ի՞նչ կարող եմ անել, եթե անորոշ, անբացատրելի մի տագնապ, մի ահ ներսիցս սկսվում է, բարձրանում, բարձրանում ու պաշարում է ինձ:

- Ես համոզված եմ, որ հետո շատ ես ծիծաղելու քո հուզվելու համար,- ասաց Ալիսան:- Տարրական տրամաբանություն է, եթե տհաճ լուր լիներ, ինչո՞ւ պետք է գրեին «Մեծարգո պարոն Ալեքսանդր»:

Ես նորից ձեռքս առա ծանուցագիրը: Այո՛, այո՛, այդպես էլ գրված էր:

- Դա ձև է,- ասացի ես:- Դա ձև է և երևի ոչ մի նշանակություն չունի նրանց համար:

- Չզիտեմ,- ասաց Ալիսան՝ իրե՞ն, թե ինձ հանգստացնելու համար... - Բայց, իմ կարծիքով, դու չափազանցում ես, Ալեքսա՛նդր: Թեյդ խմի՛ր, սատել է արդեն:

- Աստված տա,- համաձայնեցի ես,- աստված տա:

Թեյը անհամ թվաց ինձ: Մի կում անելուց հետո ցած դրեցի:

- Այսօր ամսի քանի՞ սն է, Ալիսա՛:

- Սեպտեմբերի տասներեքն է:

- Տասներե՞քը,- տնքացի ես:- Այսինքն՝ ինչո՞ւ եմ զարմանում: Նման ծանուցագրեր միայն տասներեքին կարելի է ստանալ:

- Այս դու իմ փնթփնթան,- ծիծաղեց Ալիսան ու անմիջապես էլ իրար խառնվեց: - Բայց տասնչորսը վաղն է: Ես պետք է ճամպրուկ պատրաստեմ քեզ համար: Գիշերային գնացքով կմեկնես, այնպես չէ՞:

Հետո միանգամից գրկեց ինձ:

- Վե՛րջ տուր: Տնքստնքալը քեզ այնպես չի սագում, Ալե՛քս, երբ դու խեղճանում ես, ես ամբողջովին կորցնում եմ ինձ:

Ես ձեռքս դրեցի Ալիսայի ուսին ու ժպտացի: Ու հանկարծ զգացի, որ խաղաղվում եմ: Լավ է, որ աշխարհում ինչ-որ մեկը քո կարիքն է զգում, ապավինում է քեզ: Լավ է, որ դու քեզ պարտավոր ու պատասխանատու ես զգում քո հարազատների, քեզ շրջապատող մարդկանց համար: Երևի հենց դրանով է արժեքավորվում կյանքը, երևի ապրելը հենց դրանով է իմաստ ստանում:

- Դե, ես գնամ, աշխատեմ մի քիչ,- ասացի ես:

- Իհարկե, իհարկե,- ասաց Ալիսան:- Ես էլ գնամ հավաքեմ քո իրերը:

Ես արդեն բացել էի իմ արհեստանոցի դուռը, երբ Ալիսան ձայն տվեց:

- Ալեքսա՛նդր...

- Այո՞ ...

- Ինչ էլ որ պատահի քեզ հետ, ինչ էլ որ ասեն քեզ այնտեղ,- նա ընդգծեց այնտեղ բառը,- ինչ արդյունքով էլ որ ավարտվի ձեր հանդիպումը, դու համոզված եղիր, որ ես միշտ, ամբողջ կյանքում սիրել եմ քեզ: Եվ որ ինձ համար միշտ, միշտ մեծ երջանկություն է եղել քո կողքին լինելը:

Նրա աչքերը միանգամից արցունքով էին լցվել:

- Հիմար աղջիկ,- ծիծաղեցի ես:- Դո՞ւ ինչ կապ ունես այդ պատմության հետ: Ես կատակում էի, Ալիսա՛, ես բոլորովին էլ անհանգստացած չեմ: Ես ի՞նչ գործ ունեմ կառավարության հետ: Ես համոզված եմ, որ դա թյուրիմացություն է: Հանգի՛ստ եղիր, սիրելի՛ս...

Ալիսան ուզեց ինչ-որ բան ասել, բայց չգիտես ինչու, փղձկաց, թափ տվեց ձեռքը ու մանրիկ, երերուն քայլերով ցած իջավ սանդուղքով: Ավա դ, շատ է ձերացել իմ Ալիսան:

«Լալկան ծերուկ,- հայիոյեցի ես ինքս ինձ,- այնքան ախ ու վախ արեցիր, մինչև որ հունից հանեցիր խեղճին: Լրիվ կորցրել է իրեն: Ի՞նքն ինչ կապ ունի: Ինչէ՞ր էր ասում: Ինչո՞ւ էր լալիս: Խելառ ծերուկ»:

Ու մտա իմ արհեստանոցը, մտա թե չէ, մոռացա ամեն ինչ, խաղաղվեց հոգիս: Մա իմ թագավորությունն է: Այստեղ տերն ու տիրակալը ես եմ: Այստեղ ամեն ինչ իմ ձեռքով է ստեղծված ու ենթարկվում է ինձ:

- Բարև ձեզ,- ամեն անգամվա նման բարձրաձայն ասացի ես:- Ո՞նց եք:

Ու հաստատ իմ արհեստանոցի բոլոր անկյուններից պատասխան ստացա:

Առանց կեղծ համեստության կարող եմ ասել, որ ոչ միայն մեր քաղաքում, այլև ամբողջ հանրապետության մեջ ինձ նման խամաճիկների վարպետ չկա: Իմ առօրյա աշխատանքին զուգընթաց արդեն երեսուն տարի է, ինչ ես խամաճիկներ, խրտվիլակներ, տիկնիկներ եմ պատրաստում: Իսկ հանգստի անցնելուց հետո, արհեստանոցից փաստորեն դուրս չեմ գալիս: Բոլոր գործիքները, մեքենաներն ու անհրաժեշտ նյութերն ունեմ: Տաշում եմ, հղկում եմ, կտրում ու կարում եմ, մանրաշարժիչներ եմ տեղադրում ու ներկում եմ: Մա իմ Դիսնեյ-լենդն է: Այսինքն՝ իմ բարեկամները ուղղակի Ալեքսանդր-լենդ են անվանում:

Երբ միացնում եմ հոսանքը, ձգում համապատասխան թելը կամ սեղմում ինձ հարկավոր կոճակը, լուսավորվում, կենդանանում, աշխուժանում է իմ հեքիաթ-քաղաքը: Աքաղաղն անհանգիստ պտտվում է տեղում, գույնզգույն թևերը թափահարելով ու վեր գցելով կտուցը՝ ծուղրուղու է կանչում. իր փոքրիկ բնից դուրս թռչելով հաչում է շունը. բաղիկները կարմիր տոտիկները արագ-արագ շարժելով դեպի գետափ են իջնում. որսորդը բարձրացնում է հրացանը ու կրակում որոտաձայն. գորտն ուռցնում է կանաչ մեջքը ու կոկոռում տազնապով. ավտոմեքենաները կատաղի վազք են սկսում փոքրիկ հրապարակում. գնացքը, փնչալով ու խաղացնելով լույսերը, անհետանում է մամռապատ թունելի մեջ, և վառ խայտանկար զգեստներով աղջիկները նազանքով պարում են գմբուխտ մարգագետնի վրա...

Եվ էլի ինչէ՞ր ասես... ինչէ՞ր ասես...

Իսկ ես կանգնում եմ դեկավարման վահանի մոտ, որը սարքելու համար մեր հին «Ռեմինգտոն» գրամեքենան եմ օգտագործել, սեղմում եմ համապատասխան կոճակները, ձգում անհրաժեշտ լարերը ու իմ հրամանով, իմ թելադրանքով մեկը մյուսի ետևից, հերթով խաղում, շարժվում, ցատկոտում ու խոսում են իմ հնազանդ, իմ խելացի խամաճիկները:

Մի՞թե դրանից ավելի մեծ վայելք կարող է լինել:

Ալիսան ծիծաղում է միշտ.

- Ես ողջ կյանքում միայն քո տիկնիկների նկատմամբ եմ խանդ ունեցել:

Եվ նա իրավունք ունի: Երբ ես իմ տիկնիկների հետ եմ, ինձ ոչ մի ուժ արհեստանոցից դուրս բերել չի կարող: Որովհետև ես ինձ երջանիկ եմ զգում հեքիաթի իմ թագավորության մեջ: Ես սովորական մարդ եմ ի վերջո, իմ հազար ու մի տարօրինակություններով ու

թուլություններով, ինչպես հոգեբաններն են վերջերս հորինել՝ հազար ու մի կոմպլեքսներով: Բայց երբ իմ խամաճիկների հետ եմ, ես անթերի եմ: Ես հզոր եմ:

Արդեն մի ամիս է, ինչ աշխատում եմ մի շատ հետաքրքիր խաղալիք պատրաստել: Կապիկ-թմբկահար: Նա պետք է կարողանա ոտքերով աշխատեցնել թմբուկները, թաթերով խփել ծնծղաներին և բերանն էլ բաց ու խուփ անել՝ ցուցադրելով կարմիր լեզուն: Խաղալիքի հետ միաժամանակ միանում է նաև մագնիտոֆոնը և ճիշտ նույն ռիթմով, բայց հասկանալիորեն լիովին պրոֆեսիոնալ նվագախմբի կատարմամբ հնչում է Բիզեի «Կարմենի» նախերգանքը: Շատ ծիծաղելի կլինի:

Ամեն ինչ ստացվում է, բացի թմբկահար կապիկի ձախ ոտքի աշխատանքից: Ռիթմիկ չի շարժվում, ծանրանում, կախվում, անջատվում է շարունակ:

Ես թմբուկների վրայից վերցնում եմ կապիկի խրտվիլակը, քանդում եմ մաս-մաս, առանձին-առանձին ստուգում լարերը, պտուտակները, դիմադրություններն ու կիսահաղորդիչները: Յուրում եմ շարժվող-աշխատող լծակները: Ու հավաքում եմ նորից համբերությամբ, զգուշությամբ, բծախնդրությամբ: Այդ ամենը ինձնից չորս ժամ է խլում, բայց ես ոչ թե սրտնեղում, այլ ուրախանում եմ անցնող ժամերի համար: Որովհետև չեմ ուզում կանգ առնել, չեմ ուզում մտածել: Չեմ ուզում հիշել այդ անիծյալ ծանուցագիրը, որը շատ ջերմ ու բարեկամական սկիզբ ունի. «Մեծարգո պարոն Ալեքսանդր»:

Իմ թիկունքում կամացուկ բացվում է դուռը: Ես շրջվում եմ անբավականությամբ և հանդիպում Արթուրի մտախոհ այքերին:

- Հայրի՛կ, դու մայրաքաղա՞ք պիտի մեկնես: Ուզո՞ւմ ես ես տանեմ քեզ իմ ավտոմեքենայով:

- Կարիք չկա, տղա՛ս,- ասում եմ ես,- գնացքով ավելի հարմար է:

- Դե, դու գիտես, հայրի՛կ,- ասում է Արթուրը:

Նա չի հեռանում: Ես իմ թիկունքին զգում եմ նրա հայացքը:

- Իսկ ուզո՞ւմ ես գամ քո ետևից, միասին վերադառնանք:

Ամբողջ օրվա սրտնեղությունս ու անբավականությունս պոռթկում են միանգամից:

- Իսկ ես ի՞նչ գիտեմ, թե ինչի համար են կանչել և որքան են պահելու,- շրջվելով բղավում եմ ես:- Դու տեսե՞լ ես, որ ես երբևէ ծանուցագիր ստանամ:

Արթուրը զարմացած ու վախեցած ինձ է նայում, և ես ամաչում եմ իմ թուլության համար:

- Ների՛ր, տղա՛ս,- ասում եմ ես: - Ջղերս կարծես թե կարգին չեն:

Նա շատ զուսպ տղա է, բայց այսօր չգիտես ինչ է պատահել, միանգամից մոտենում, գրկում է ինձ ու ասում է հևալով, արագ-արագ, շուտասելուկի պես.

- Չնեղանաս, հայրի՛կ, բայց ես համոզված եմ, որ քեզ մայրաքաղաք կանչելը մեծ ուրախության հետ է կապված: Ա՛յ կտեսնես, ուզո՞ւմ ես գրագ գանք: Մեկը հինգի դեմ: Կամ ուզում են քեզ որևէ պատվավոր հանձնարարություն տալ կամ էլ այդ ծանուցագիրը քո արվեստանոցի հետ է կապված: Գրագ գանք:

Արթուրը համառորեն իմ արհեստանոցին արվեստանոց է անվանում:

- Իմ արհեստանոցի՞,- հարցնում եմ ես, ու թեև անմիջապես մտածում եմ, որ դրա մեջ տրամաբանություն կա, բայց շարունակում եմ թերահավատորեն:- Ա՛յ թե բան ասացիր: Խաղալիքները նրանց ինչու՞ պետք է հետաքրքրեն, տղա՛ս, ուրիշ բան է, եթե ես նոր զենքեր հորինեի:

- Իսկ ես համոզված եմ, որ դրա համար կլինի,- ծիծաղում է Արթուրը:- Հը՞, գրագ գա՞նք, մեկը յոթի դեմ: Քեզ անպայման կխնդրեն ձևավորել քաղաքային այգին կամ որևէ նոր այգի ու խոշորացնելով տեղադրել քո հրաշալի խաղերը: Իհարկե, նրանք հո կույր չե՞ն: Գիտե՞ս, թե որքան օգուտ կարող է բերել նման հեքիաթ-քաղաքը: Մեկ տարում ողջ ծախսը կծածկի: Երեխաները ծնողներին քարշ տալով այգի կբերեն: Էլ չեմ խոսում զբոսաշրջիկների մասին: Այդ հեքիաթ-քաղաքը մեր ամբողջ երկրի հարստությունն ու զարդը կդառնա: Չե՞ս հավատում:

Ի՞նչ ասեմ, երբ ինձ մոտ խոսում են իմ խաղալիքների մասին, ես մեղմանում, փափկում եմ: Դրանից հետո ինչ ուզեն, կարող են անել ինձ հետ և ինչ ասես կարող են ուզել ինձնից: Մերժել չեմ կարողանա: Արթուրն անգիր գիտի իմ այդ թուլությունը և չեմ կարող ասել, թե չի օգտվում դրանից, երբ ուզում է որոշ գումար պոկել ինձնից՝ լուսանկարչական նոր սարք կամ մի նոր մագնիսոֆոն գնելու համար:

Ես ծիծաղում եմ բարեսրտորեն ու մատս թափահարում եմ նրա վրա:

- Դե լավ, լավ, ամեն ինչ կարգին է, տղաս:

Արթուրն էլ իր հերթին է ծիծաղում:

- Դե, եթե ամեն ինչ կարգին է, ուրեմն համարձակվում եմ զեկուցել, որ քեզ դուկտոր Ադամն էր զանգահարում:

- Ադա՞մը: Ի՞նչ էր ուզում:

- Չգիտեմ, հայրի՛կ:

Ադամը: Ինչպե՞ս էի մոռացել նրան: Անհնարին է, որ նա տեղեկություն չունենա այդ ծանուցագրի մասին: Անհնարին է, որ նա որևէ բանի մասին տեղեկություն չունենա: Ինձ թվում է, թե նա իմանում է որևէ իրադարձության մասին, երբ այդ իրադարձությունը դեռ տեղի էլ չի ունեցել: Նա ինֆորմացիայի իսկական խտացուցիչ է: Նույնիսկ անեկդոտ է դարձել: Երբ հավաքվում ենք ընկերներով, բարեկամներով, մեկն ու մեկը անպայման պետք է հարցնի Ադամին:

- Բարեկամս, առավոտվանից տանը չեմ եղել, կարո՞ղ ես ասել, թե ինչպես են կինս, երեխաներս...

Էլ չեմ խոսում ֆիրմաների, գործարանների, քաղաքային վարչությունների գործունեության մասին: Երևի այդ հարցում զգալի դեր ունի նաև «Քաղաքացի» լրագրի խմբագիր լինելը, թերևս, բայց դոկտոր Ադամն ամեն ինչ գիտե. ում վիճակն է լավ, ումը վատ, ով է սնանկանալու, ով է տիրանալու ժառանգության, ով է ամուսնանալու, ում հետ և ով է շուտով կանգնելու դատարանի առաջ: Ինֆորմացիայի ֆենոմեն է այդ մարդը: Այսինքն՝ անկեղծորեն որ ասեմ, անձամբ ես ամեն ինչին տեղյակ լինելու նրա տաղանդին եմ պարտական իմ այսօրվա կյանքով: Եթե նա ինձ ճիշտ ժամանակին չփրկեր մի ահավոր վտանգից, չգիտեմ թե որտեղ և ինչպես կավարտվեր իմ կենսագրությունը: Դոկտոր Ադամը: Իհարկե:

Իմ կապիկը, այնուամենայնիվ, հրաժարվում է թմրկահարել ձախ ոտքով: Ոչինչ, վաղն ավելի համառ և ուշադիր կլինեմ: Ես անջատում եմ արհեստանոցի հոսանքը, հավաքում եմ գործիքները, յուրաքանչյուր լար ու մասնիկ խնամքով իր հատուկ տուփի մեջ եմ տեղավորում, ծորակի տակ լվանում եմ ձեռքերս և ամեն օրվա աղոթքի պես դիմում եմ իմ սիրելի խամաճիկներին՝ իմ գեղջուկներին ու գեղջկուհիներին, գազանիկներին ու տնային կենդանիներին, իմ թագավորության բոլոր հպատակներին.

- Շնորհակալություն, մնաք բարով մինչև վաղը...

Ու հաստատ լսում եմ նրանց պատասխանը:

Պատշգամբում, հեռախոսի սարքը բերելով սեղանիկի մոտ, նստում եմ բազկաթոռին և հավաքում «Քաղաքացի» լրագրի խմբագրի հեռախոսի համարը: Լսափողը հենց Ադամն է վերցնում:

- «Քաղաքացին» լսում է,- հնչում է նրա թավ, հաճելի բարիտոնը:

- Ձեզ հետ քաղաքացի Ալեքսանդրն է խոսում,- ասում եմ ես:

- Օ՛, Ալեքս, ինչո՞վ ես զբաղված, ծերուկ,- բղավում է նա:- Ես քեզ զանգահարեցի և Արթուրն ասաց, որ արհեստանոցում ես: Նոր բա՞ն կա: Ե՞րբ ենք տեսնվելու: Վաղը երեկոյան ի՞նչ ես անելու, Ալեքս...

- Իսկ մի՞թե դու չգիտես, թե ես ինչ եմ անելու,- ասում եմ ես:

Ադամը ծիծաղում է:

- Գիտեմ, իհարկե, գիտեմ, վաղը երեկոյան տիկին Ալիսայի հետ դուք մեր տանն եք լինելու և փորձելու եք տիկին Էլիզաբեթի պատրաստած նոր, ֆանտաստիկ տորթը, որը թեև չգիտես ինչու «Այլա մարշալ» է կոչվում, բայց անմիջապես թեթևորեն կուլ է գնում շարքային զինվորի պես:

- Վաղը ես մայրաքաղաքում եմ լինելու,- ասում եմ ես:

- Մայրաքաղաքն՝ ւմ: Ինչո՞ւ:
- Չգիտեմ,- ասում եմ ես: Իսկ քեզ չե՞ն կանչել:
- Ի՞նձ: Ո՞վ:- Նրա ձայնի մեջ արդեն որոշ անհանգստություն կա:
- Ինձ թվում էր, որ եթե հարկ են համարել ինձ ծանուցագիր ուղարկել, ապա պետք է ծանուցագիր ուղարկած լինեին հանրապետության բոլոր քաղաքացիներին անխտիր:
- Իսկ ո՞ւր են հրավիրել,- հարցնում է Ադամը:
- Պառլամենտ:
- Քե՞զ, պառլամենտ,- արդեն լրիվ զարմացած, հարցնում է նա:
- Այո,- ասում եմ ես:

Լսափողի մեջ հանկարծ սրտագին ծիծաղ եմ լսում:

- Ինչ՞որ մեկը փորձում է խաղալ հոգուդ հետ, ծերու՛կ:- Ծիծաղի միջից ասում է Ադամը:- Չե՞ս կարծում, որ դա ընդամենը թակարդ է: Բոլորն էլ գիտեն, որ դու քո հայացքներով, եթե կարելի է ասել, անկախ, իշխանությունների հետ որևէ առնչություն չունեցող մարդ ես, դրա համար էլ ինչ՞որ մեկը վճռել է հիմար կատակ անել քեզ հետ: Իհարկե: Իսկ ո՞վ է հրավիրողը: Ստորագրություն չկա :
- Կա, ստորագրել է ինչ-որ դոկտոր Մարտին:
- Դոկտոր Մարտին՞,- անմիջապես հարցնում է Ադամը:- Չե՞ս սխալվում:
- Ո՛չ,- ասում եմ ես:- Հրավիրատուսը իմ ձեռքին է: Կարող եմ կարդալ:
- Կարդա,- կարծես թե ընկճված ձայնով առաջարկում է նա:

Ես բառ առ բառ ընթերցում եմ ծանուցագիրը:

Հեռախոսի այն ծայրում լռություն է տիրում:

- Դու ինձ լսո՞ւմ էիր,- հարցնում եմ ես:
- Այո՛, այո՛,- հապճեպ պատասխանում է Ադամը:- Լսում եմ, լսում: Ուղղակի մտածում եմ:
- Իսկ դու ճանաչո՞ւմ ես այդ դոկտոր Մարտինին,- հարցնում եմ ես:
- Այնպես, ընդհանուր առմամբ,- ձգում է Ադամը:- Գիտեմ, որ այդպիսի մեկը կա...
- Բայց ինչո՞ւ եմ ես նրան պետք եկել,- նորից սրտնեղում եմ ես:- Ոչինչ չե՞ս ենթադրում, պարոն ամենագետ:

Աղամը կրկին ծիծաղում է, բայց ինձ թվում է, թե նրա ծիծաղի մեջ ինչ-որ նյարդայնություն կա:

- Ի պատասխան որոշ հարցերի, նույնիսկ Դելֆիի պատգամախոսը լռում էր, բարեկամս,-
ասում է նա:- Վերադառնա թե չէ, զանգահարիր: Եթե պետք լինեմ, զանգահարիր հենց
մայրաքաղաքից: Դու գիտես, որ ինչ գործ էլ ունենամ, կթողնեմ ու կգամ քեզ մոտ:

- Գիտեմ,- ասում եմ ես,- շնորհակալություն, Ադամ:

Նա, ի պատասխան, ինչ-որ բան է փնթփնթում լսափողի մեջ: Երևի բարի ճանապարհ է
մաղթում:

Երեկոյան Արթուրն իր ավտոմեքենայով ինձ երկաթուղային կայարան տարավ: Մենք
սլացանք Ազատության փողոցով և համաշխարհային առաջին և երկրորդ պատերազմներում
գոհվածների հիշատակին նվիրված փառահեղ հուշարձանի մոտով թեքվելով, մտանք
գունավոր գովազդներով ողողված Հյուսիսային մայրուղին: Ասես վախենալով լռությունից,
Արթուրն ամբողջ ճանապարհին խոսում էր: Նա չափից ավելի էր գրգռված, և ես մեկ
հասկանում էի նրան ու մեկ էլ չէի հասկանում:

Կառամատույցում շատ քիչ մարդ կար, ես ոչ մի ծանոթի չհանդիպեցի, և դա ուրախացրեց
ինձ: Ահավոր տհաճ կլինեք հիմա մի որևէ հետաքրքրասերի հարցերին պատասխանելը:

Արթուրը սպասասրահ մտավ ու վերադարձավ գրեթե անմիջապես՝ բերելով իմ տոմսը:

- Կմեկնես երկտեղանոց կուպեում,- ասաց նա,- բայց մենակ կլինես: Տոմսավաճառը սիրալիր
համաձայնեց չվաճառել երկրորդ տոմսը:

- Եվ ի՞նչ արժեր այդ սիրալիրությունը:

Արթուրը ժպտաց, ու ես խառնեցի նրա մազերը:

- Դե, դու գնա,- ասացի ես:

- Նախ դո՛ւ բարձրացիր,- ասաց Արթուրը:

Ես վազոն բարձրացա, մտա իմ կուպեն և չվաճառված տոմսի ուղևորի նստատեղին դրեցի
Ալիսայի պատրաստած փոքրիկ ճամպրուկը: Արթուրը դեռ կանգնած էր կառամատույցում,
իմ պատուհանի տակ: Ես ցած իջեցրի ապակին:

- Մնաս բարով, տղա՛ս,- ասացի ես:- Տանը ուշադրությո՛ւն դարձրու:

- Հայրի՛կ,- հանկարծ ձայնեց Արթուրը:- Հայրիկ, ուզո՞ւմ ես ես ավտոմեքենայով գամ գնացքի
կողքով: Որտեղ որ ուզենաս՝ կիջնես...

Գնացքը շարժվեց անաղմուկ, ու ես ստիպված էի գլուխս դուրս հանել պատուհանից.

- Ուղիղ տուն,- ասացի ես:- Լսո՞ւմ ես, ուղիղ տուն...

Արթուրը գլխով արեց, և քիչ անց նրա բարեկազմ, սլացիկ կերպարանքը՝ հետզհետե աղոտանալով, անհետացավ երկաթուղային կայարանի լուսավոր մշուշի մեջ:

Ես նստեցի իմ թիկնաթոռին՝ նախապես վրայից վերցնելով ու մի կողմ դնելով փափուկ ծածկոցը: Առանց այդ էլ շոգ էր: Է՛հ, միևնույն է, քնել չի հաջողվի: Քնել չի հաջողվի, եթե նույնիսկ թիկնաթոռների փոխարեն մահճակալներ լինեին մեր գնացքներում: Իսկ մահճակալներ չկան, որովհետև փոքրիկ է մեր երկիրը, ուզենաս՝ ոտքով էլ կանցնես մի ծայրից մյուսը:

Ես ետ ընկա թիկնաթոռին, փակեցի աչքերս ու մնացի ինքս ինձ հետ:

Գնացքը հանդարտ օրորվում էր մթության մեջ: Կոպերիս վրայով համաչափ ընդհատումներով գալիս ու սրընթաց հեռանում էին էլեկտրասյուների աղոտ լապտերները: Ճիշտ այդ լապտերների նման հիշողությանս մեջ առկայծելով հայտնվում ու ակնթարթորեն անհետանում էին նաև իմ երկար կյանքի պատառիկները: Իհարկե, ոչ բոլորը: Որոշ պատառիկներ գալիս, խոշորանում ու ստոպՁկադրի նման անշարժանում էին աչքերիս առաջ: Ես հեռացնում էի դրանք, բայց հաջորդ լապտերի հետ նույն պատկերները գալիս, խոշորանում ու կրկին անշարժանում էին աչքերիս առաջ:

Ինչպես հին պահարանն ես քրքրում՝ վաղուց մոռացված ինչ-որ իր փնտրելու համար, ուղեղս այդպես իմ կենսագրությունն էր քրքրում:

Մի՞ թե ես երբևէ արել եմ այնպիսի մի բան, որ հանկարծ այդ սոցիոլոգիական հետազոտությունների կենտրոնական հանձնաժողովի ուշադրությունն է գրավել: Անհետթերություն է: Ես երբեք իրադարձությունների կենտրոնում չեմ գտնվել: Ես միշտ շարքային եմ եղել: Շարքային: Եվ երբեք շարքի առջևում չեմ հայտնվել, թեև դրա համար հնարավորություններ եղել են: Երբեք իմ ենթակայության տակ չեմ ունեցել որևէ մեկի: Ես ոչ ոքի չեմ կարգադրել, չեմ շահագործել ոչ մեկի աշխատանքը, ոչ ոքի պատերազմ չեմ ուղարկել:

«Բացառությամբ, իհարկե, իմ տիկնիկների,- մտքերի այդ անհանգիստ հորձանքում հասցրեցի ժպտալ ես:- Ես նրանց հետ ինչպես ուզել վարվել եմ»:

Այո, այո, որքան էլ որ բորբոքեմ հիշողությունս, երբեք որևէ իրադարձության կենտրոնում չեմ եղել ես: Բացի... բացի այն ողբերգական օրից, երբ սուսկալի որոտը փշրեց դպրոցի լուսամուտների ապակիները ու մեր բնագիտության ուսուցիչ պարոն՝ Նաթանիելը՝ «պատերա՛զմ» բղավելով դուրս վազեց դասարանից:

Ոչինչ չհասկանալով, ուրախ ճիչ-աղաղակներով նրա ետևից դուրս թափվեցինք նաև մենք՝ կարծելով, թե դա տագնապ-խաղի ազդանշան է և սկսվելու է «կռիվ-կռիվ»-ը, որ հաճախ էինք խաղում: Ցատկոտելով ու հրմշտելով իրար, բակ իջանք, ու տեսանք, որ փոշուր վիթխարի ամպ է կանգնած այն տեղում, որտեղ մեր քաղաքի միակ փոքրիկ գործարանն էր: Այդ

գործարանում պաշտոնական հրավառությունների և զանազան տոնական խաղերի համար պայթուցիկ, լուսավորող, ճարճատող, հուրհրալով երկինք խոյացող ու հեքիաթային գույներով անձրևի նման երկնքից ցած թափվող խաղալիքներ էին պատրաստում: Իսկ պատերի տակ տեղավորված էին մեր ժամանակավոր փայտե տնակները: Ժամանակավոր, մինչև որ շենք կառուցեին բանվորների համար:

Հետո մենք մայրերին կորցրած քաղցած գառնուկների նման մայելով ու լալով դեպի փոշու վիթխարի ամպն էինք վազում, որի միջից, ինչպես ուրախ տոնախմբությունների ժամանակ, կրակի գույնզգույն ցուլքեր էին ճարճատելով բարձրանում երկինք:

Մեր դիմաց ծուխ ու մրից սևացած դեմքերով ինչ-որ մարդիկ հայտնվեցին: Նրանք փակում էին մեր ճանապարհը, բռնում էին մեզ, բղավում էին խոպոտած ձայներով.

- Ո՞ւր, ո՞ւր...

- Տո՛ւն,- լալիս էինք մենք,- տո՛ւն...

Այդ ժամանակ ես ութ տարեկան էի: Այդ օրվանից ես ամեն անգամ ցնցվում եմ, երբ որևէ տեղից պայթյունի ձայն եմ լսում և սարսափում եմ հրավառություններից, որովհետև ինձ թվում է, թե դրանցից հետո, ահա՛, ահա, ուր-որ է աղեկտուր ճչալու են որբացած երեխաները:

Գիշերը ես անցկացրեցի օտար տան մեջ, օտար մարդկանց շրջապատում: Մեծերը շրջում էին անաղմուկ, խոսում էին շշուկով, ստիպելով կերակրում էին, նայում էին ինձ, հառաչում ու լալիս էին, իսկ երեխաները իմ ձեռքն էին խոթում իրենց ամենալավ, ամենաթանկագին խաղալիքները:

Այո, այդ օրը ես իրոք որ ուշադրության կենտրոնում էի:

Հետո... հետո ինձ մանկատուն տարան: Ես այնտեղ վատ չէի զգում, որովհետև բոլորն էլ ինձ նման որբեր էին և որովհետև լավ էին կերակրում, շատ ավելի լավ, քան մեր տանը: Ամեն առավոտ քաղցր կաթով սպիտակ, փափուկ կարկանդակներ էին տալիս մեզ: Օրերն անցնում էին լարված ու հետաքրքիր, դասերից հետո մենք սովորում էինք նկարել, նվագել զանազան գործիքների վրա և երգում էինք ուրախ, հաղթական, հայրենասիրական երգեր:

Մեզ համար ամենածանր ու ամենահանգիստ օրը կիրակին էր:

Այդ օրը, նախաճաշից հետո մեզ շարք էին կանգնեցնում մարզասրահում և ինչ-որ տեղերից եկած պարոններ ու տիկիներ չափազանց շքեղ հագնված, ձեռնափայտերով ու հովհարներով անցնում էին մեր առջևով, ուշադրությամբ և լայն ժպտալով առանձին-առանձին դիտում էին մեզ, նվերներ էին մատուցում և սիրալիր խոսքեր մրմնջալով շոյում էին մեր այտերն ու մազերը: Եվ ամեն անգամ, նրանց գնալուց հետո, մեր շարքերը նոսրանում էին:

Մենք վաղուց գիտեինք, թե ովքեր են նրանք և ինչու են այցելում մեզ: Եվ մեզանից յուրաքանչյուրը հոգու խորքում համոզված էր, թե հաջորդ կիրակի իրեն կժպտա բախտը: Թե աչքերի գրեթե աննկատ շարժումով հենց իրեն ցույց կտա օժանելիքի անուշ բույր տարածող

որևէ լեղի: Թե ինքը՝ իբրև նույն բախտին արժանանալու նշան, ձեռքը ընկերների գլուխներին դնելով, ուրախ հրաժեշտ կտա նրանց և նորից կունենա իր տունը:

Ծանր ու հոգեմաշ կիրակիները անցնում էին իրար ետևից: Ամեն կիրակի հուզված ու սպասումով շարք էինք կանգնում մենք, բայց ոչ ոք, ոչ ոք չէր նկատում ինձ, թեև ամեն անգամ խոզանակում և արդուկում էի շորերս, խնամքով լվացվում ու սանրում էի մազերս: Զո՛ւր, գուր ջանքեր: Ոչ ոք չէր նկատում ինձ:

Մեր դաստիարակչուհի օրիորդ Նանան, յուրաքանչյուր ստուգատեսից հետո, ասում էր ինձ կարեկցանքով.

- Ալե՛քս, սիրելի՛ս, որպեսզի ընտրեն քեզ, դու պետք է նրանց նայես նվիրված աչքերով ու ժպտաս: Տես, ա՛յ, այսպես, հասկանո՞ւմ ես: Ա՛յ, այսպես...

Ես հասկանում ու փորձում էի: Բայց ինձ մոտ երևի ինչպես հարկն է չէին ստացվում ոչ նվիրված հայացքը և ոչ էլ ժպիտը: Եվ այդպես էլ չստացվեցին ամբողջ կյանքում:

Այդ ողջ ժամանակամիջոցում միայն մի անգամ ինձ թվաց, թե հիմա ուր որ է վճռվելու է նաև իմ բախտը: Ծննդյան տոներին նախորդող կիրակի օրն էր: Ամբողջովին սևեր հագած, տխուր աչքերով մի կին երկար-երկար նայում էր ինձ: Նա սառնաշաքարե կարմիր աքաղաղներ բաժանելով անցավ մեր շարքի առջևով, հետո նորից անցավ ու երկար-երկար նայում էր ինձ: Միրտս խփում էր հուզմունքից, ծավլում էին ծնկներս, ես նայում էի նրան նվիրված հայացքով ու ժպտում էի:

Կինը մոտեցավ օրիորդ Նանային ու ինչ-որ բան խոսեց նրա հետ՝ հայացքը չկտրելով ինձանից: Օրիորդը ևս իմ կողմը նայեց ու ժպտաց ուրախ: Հետո նրանք երկուսով մոտեցան մեր մանկատան տնօրեն պարոն Ռոբերտին: Եվ կինը նորից խոսում էր ու իմ կողմն էր նայում: Իմ կողմը շրջվեց նաև պարոն Ռոբերտը, նայեց ուշադիր, սևեռուն, ասես առաջին անգամ էր տեսնում, ու ինձ թվաց, թե տարուբերեց գլուխը: Միրտս ասես կանգ առավ: Քիչ հետո տխուր աչքերով կինը արագորեն մոտեցավ ինձ:

- Ես էլի կգամ, տղա՛ս, - ասաց նա՝ քնքշորեն շոյելով մազերս: - Սպասիր ինձ:

Գլուխս պտտվեց, նրա ձեռքերից վաղուց անցած-մոռացված, բայց շատ ծանոթ ու հարազատ հոտ զգացի ես, որ մորս ձեռքերից էր գալիս: Եվ հետո, շատ հետո համոզվեցի, որ դա ընդամենը լվացքի փոշու սովորական հոտ է եղել:

Երեկոյան օրիորդ Նանան ինձ մի կողմ տարավ և դավադիրի նման չորս կողմը նայելով, շշուկով ասաց, որ սևազգեստ կինը ցանկություն է հայտնել որդեգրել ինձ, սակայն, պարոն Ռոբերտը մերժել է, պատճառաբանելով, թե մանկատան վարչությունը այլ ծրագրեր ունի իմ նկատմամբ: Եվ կինը հեռացել է վշտացած, հայտարարելով, որ ինքը ստիպված կլինի դիմել քաղաքապետին:

Թե ինչ ծրագրեր էին դրանք, ես իմացա հենց հաջորդ առավոտ, երբ ինձ կանչեցին պարոն Ռոբերտի առանձնասենյակը:

- Նստի՛ր, Ալեքսա՛նդր,- առաջարկեց բարձրահասակ ու նիհար պարոն Ռոբերտը, իսկ ինքը վեր կացավ ու սկսեց գնալ-գալ առանձնասենյակում, առանց ինձ նայելու, ձեռքերը թիկունքին դրած, լայն-լայն քայլերով, գսպանակելով մեկ մի, մեկ մյուս ոտքի թաթի վրա: - Դու արդեն փոքր չես, տասնչորս տարեկան ես: Քո տարիքի տղաներն աշխատում են վաղուց: Բայց հաշվի առնելով քո բարձր առաջադիմությունը և օրինակելի վարքը, մենք միջնորդում ենք, որպեսզի քաղաքապետարանի թոշակով քեզ ընդունեն գյուղատնտեսական դպրոց: Շնորհակալության հարկ չկա: Դու արժանի ես դրան:

Նա կանգ առավ իմ առջև, շարունակելով ճոճվել թաթերի վրա և վերնից ներքև ինձ նայելով, ավելացրեց.

- Պատրաստվի՛ր, կես ժամ հետո ճանապարհ ես ընկնելու:

Իմ աչքերի առջև հայտնվեց տխուր աչքերով սևազգեստ կինը: Նա ինձ ասաց. «Ես էլի կգամ, տղա՛ս: Տղա՛ս,- ասաց նա,- սպասիր ինձ»: Ես ուզեցի առարկել, ասել, որ դա անագնվություն է այն բարի կնոջ նկատմամբ, որ ես ոչ մի դպրոց չեմ ուզում: Որ ինձ ընտրել են: Երեկ: Եվ որ դուք լավ գիտեք դա:

Ես ուզեցի ասել... բայց փոխարենը գլխով արեցի ու լուռ դուրս եկա դիրեկտորի առանձնասենյակից:

Գյուղատնտեսական դպրոցում սովորելու երկար ու ձիգ տարիներից միայն երկու բան է մնացել հիշողությանս մեջ: Մեկն այն, որ ինձ ուզում էին գյուղատնտեսության ղեկավարման-տնտեսագիական բաժին ընդունել, բայց ես համառորեն հրաժարվելով, բուլդոզերավար դարձա: Իսկ մյուսը դպրոցի տեսուչ պարոն Հանսոնի անհասկանալի և անսահման ատելությունը իմ նկատմամբ: Նա ինձ հալածում էր ամենուրեք, դիտողություններ էր անում ամեն ինչի համար և բոլորի ներկայությամբ: Նրան դուր չէին գալիս ո՛չ իմ ողջունելը («Մի՞ թե այդպես են բարևում: Ետ դառ ու նորից անցիր իմ մոտով»): Ոչ իմ հագնվելը («Դու ուսանո՞ղ ես, թե խրտվիլակ: Այդ ինչպե՞ս ես հագնվել: Հանվիր հենց այստեղ, արագ-արագ, նորից հագնվիր»): Ոչ էլ նույնիսկ իմ ուտելը («Այ տղա, ի՞նչ ես բերանդ չփչփացնում: Տանը քեզ հաց չե՞ն տալիս»): Երբ հիանալի գիտեր, որ ես տուն չունեմ, որովհետև կիրակի օրերին բոլոր ուսանողներն իրենց տներն էին գնում և միայն ես էի մնում դպրոցում:

Նրա չարությունն ու ատելությունն իմ նկատմամբ այնքան բացահայտ ու անարդար էր, որ իմ ընկերներից ոմանք ինձ խորհուրդ տվեցին բողոքել դիրեկտորին: Հատկապես Առնոլդը՝ իմ ամենամտերիմ ընկերը:

- Դու էլ նրա՛ դեմ կռվիր,- համոզում էր նա: - Մեր շենքի ներքնահարկում մի գիշերային գաղտնի խաղատուն կա: Քանի անգամ նկատել եմ, թե ինչպես է պարոն Հանսոնը պատերին քսվելով թաքուն դուրս գալիս այդ խաղատնից: Իսկ հենց երեկ գիշեր պատուհանից տեսա, թե ինչպես են քաշքշում նրան ու մեղադրում անագնվության մեջ:

Մտիր պարոն դիրեկտորի մոտ, պատմիր այդ բոլորը: Թող ինձ էլ կանչի, կհաստատեն:

- Չէ՛, - ասում էի, - եղբա՛յր, ժամանա՛կ տուր, ես նրանից իմ ուժերով վրեժ կլուծեմ:

Եվ, այնուամենայնիվ, լուրը տարածվեց դպրոցում: Առնուղը երդվում էր, թե ինքը ինձնից բացի ոչ ոքի չի ասել այդ մասին, բայց ամբողջ դպրոցը պարոն Հանսոնի գիշերային արկածներն էր պատմում: Սկանդալի մասին իմացավ նաև դիրեկտորը, որովհետև իր առանձնասենյակ կանչեց պարոն Հանսոնին և ուղղակի բանալիով փակեց դուռը: Իսկ երբ տեսուչը դուրս եկավ դիրեկտորի առանձնասենյակից, կատարվեց ամենասարսափելին: Նա հևալով, շտապ-շտապ անցավ միջանցքում խմբաված ուսանողների մոտով և հանկարծ մատը անսպասելիորեն դեպի ինձ մեկնելով, բղավեց.

- Մատնի՛չ, խղճո՛ւկ մատնիչ:

Ես նախ քարացա տեղում, հետո, ուշքի գալով, անլուր վիրավորանքից խելագարված, նետվեցի նրա ետևից: Ես կսպանեի նրան, եթե իմ ճամփան չփակեին: Ես նույնիսկ ճեղքեցի մեր տղաների շրթան՝ կատաղությունից կուրացած աջ ու ձախ հարվածներ հասցնելով նրանց, բայց չկարողացա անիծյալ տեսուչին հասնել, որովհետև հանկարծ իմ դիմաց ճակատագրի պես հայտնվեց Հելենը: Հելենը՝ մեր դիրեկտորի քարտուղարուհին, մեր բոլոր ուսանողների թաքուն հառաչանքների և անիրականանալի տենչերի առարկան, անմատչելի գեղեցկուհի Հելենը:

- Ալե՛քս, Ալե՛քս, սպասիր, ե՛ս եմ, - ասաց նա բռնելով ձեռքերս: - Ինձ նայիր, ես եմ:

- Թողե՞ք, թողե՛ք, ինդրում եմ, - հևացի ես:

- Եվ դու կարող ես ձեռք բարձրացնել քո դաստիարակի, տարեց մարդու վրա՞, - մեղմությամբ, նախատինքով հարցրեց նա:

- Նա դաստիարակ չէ, - ասացի ես, - նա դև է, սադիստ է: Ի՞նչ է ուզում ինձանից: Ես նրան ի՞նչ եմ արել: Բավական չէ՞, որ անմեղ տեղը տարիներ շարունակ հալածում է ինձ, հիմա էլ ուզում է իմ ընկերների աչքո՞ւմ վարկաբեկել:

- Հանգստացի՛ր, Ալե՛քս, հանգստացի՛ր, - հորդորում էր Հելենը:

- Նա ինձ մատնիչ անվանեց բոլորի մոտ: Բայց այսր ես անմեղ եմ: Ես նրա մասին ոչ ոքի ոչինչ չեմ ասել: Երդվում եմ իմ ծնողների գերեզմանով:

- Ես գիտեմ, - ասաց Հելենը: Նա չասաց՝ «Ես հավատում եմ», ասաց՝ «Ես գիտեմ»:

- Ի՞նչ գիտե՞ք, - հարցրի ես:

- Որ դու մատնիչ չես, - ասաց Հելենը: - Որ դու, ընդհակառակը՝ մի ազնիվ ու գեղեցիկ պատանի ես, մի քիչ ավելի շուտ մեծացած, քան քո հասակակիցները, մի քիչ ավելի շատ հպարտ և չափից ավելի անզուսպ ու խենթ:

Ես համոզված էի, որ նա այդ ամենը ինձ հանգստացնելու համար է ասում միայն: Որովհետև թվում էր այնպիսի բարեմասնություններ, որ, ես գիտեի, պակասում էին ինձ և ունենալ էի տենչում: Բայց երևի այդպես է կառուցված մարդը: Այդ խոսքերը շոյում էին իմ ինքնասիրությունը, խաղաղեցնում հոգիս և ոչ միայն այն պատճառով, որ հաճելի էին, այլ որովհետև դրանք արտասանում էր Հելենը: Այն Հելենը, որ մեր դպրոցում աշխատելու մեկ տարվա ընթացքում ոչ մի անգամ ինձ կամ որևէ մեկին չէր ժպտացել և ուղիղ չէր նայել, ուր մնաց թե բռներ որևէ մեկի ձեռքը:

Եվ, այնուամենայնիվ, ես գիտեի, որ այլևս դպրոցում չեմ մնա և այդ մասին ասացի Հելենին:

- Ես նրան տեսնել չեմ կարող,- ասացի ես:- Դա բացառված է: Եթե մնամ, շատ ավելի վատ բան կստացվի, այլևս անուղղելի մի բան, որովհետև ես նրան ասում եմ:

- Երեխա մի լինիր, Ալեքս,- ասաց Հելենը:- Ամեն ինչ կանցնի, կմոռացվի: Շատ հավանական է, որ պարոն Հանսոնը կիմանա ճշմարտությունը և ներողություն կխնդրի քեզանից:

- Ես դպրոցում չեմ մնա,- արդեն հանգիստ և նույնիսկ ինձ համար զարմանալի վճռականությամբ արտասանեցի ես:

Հելենը ինձ էր նայում հետաքրքրասիրությամբ, ասես ուսումնասիրում էր:

- Թող այդպես լինի,- ասաց նա:

- Տեսնո՞ւմ եք, ուրեմն դուք էլ համոզվեցիք, որ ինձ չի կարելի այլևս դպրոցում մնալ:

- Ոչ,- ասաց Հելենը,- դու կմնաս դպրոցում, բայց պարոն Հանսոնին հավանաբար այլևս չես տեսնի:

- Այդ ինչպե՞ս,- անկեղծորեն զարմացա ես:

- Չգիտեմ ինչու համոզված եմ, որ այսօրվա պատմությունից հետո դիրեկտորը նրան դպրոցում չի թողնի: Ապրենք մինչև վաղը, տեսնենք,- ժպտաց Հելենը ու հանկարծ կամացուկ, քիչ խաղացկուն ձայնով ասաց.

- Թեև ես, երևի առանց որևէ հիմքի, ենթադրում էի, թե քեզ համար այնքան էլ հեշտ չպետք է լինի հեռանալն այնտեղից, որտեղ քեզ...

Նա ձեռքն արագորեն վերցրեց իմ դաստակի վրայից, շրջվեց ու հեռացավ:

Այն ժամանակ... այսինքն՝ գուցե այդ տարիքում բոլորն էլ սենտիմենտալ են լինում, չգիտեմ, բայց նրա հեռանալուց հետո ես թաքուն համբուրեցի իմ դաստակը, որն այրվում էր նրա մատների հպումից: Իսկ հաջորդ օրը հայտնի դարձավ, որ պարոն Հանսոնը ազատվել է աշխատանքից և տեղափոխվել մի այլ քաղաք, մեկ ուրիշ դպրոց:

Թվում էր, թե դրանով լուծվում են իմ բոլոր պրոբլեմները: Բայց հակառակը եղավ: Ինձ համար սկսվեցին իսկական մղձավանջային օրեր և եթե չլինեիր Հելենը... Ինչ-որ մեկը համառորեն տարածում էր դպրոցում, թե պարոն Հանսոնի հեռանալով ավելի է հաստատվում իմ մատնիչ

լինելը: Ոչ ոք չէր համարձակվում իմ երեսին նման բան ասել, բայց երբ դասասենյակ էի մտնում, գրատախտակին գրված էր լինում «մատնիչ»: Երբ գործնական պարապմունքի ժամանակ նստում էի բուլղոզերի դեկին, ինչ-որ մեկը հասցրած էր լինում ցուցիչների վահանի վրա կավիճով գրել «մատնիչ»: «Մատնիչ» մակագրությամբ թղթեր էի գտնում ամենուրեք՝ դասագրքերի մեջ, բարձի վրա, հագուստներիս գրպաններում:

Ես էլք չունեի: Ես չէի կարող կովել ամբողջ դպրոցի դեմ: Եվ վճռեցի փախչել: Անմիջապես: Հենց հաջորդ կիրակի, երբ դպրոցում պահակից բացի մնում էի միայն ես: Ես երկու նամակ գրեցի, մեկը իմ համադասարանցիներին, իսկ մյուսը՝ Հելենին: Ես իմ ընկերներին վերջին անգամ հավատացնում էի, որ անմեղ եմ: Նույնը հավատացնում էի նաև Հելենին, իսկ այնուհետև առաջին սիրո զգացումն ապրող պատանու անկեղծությամբ և կրքոտությամբ Հելենին խոստովանում էի իմ սերը, աղաչում էի սպասել ինձ և իմ առաջին իսկ հեռագրից հետո գալ այնտեղ, ուր կնշեմ ես: Որովհետև իմ նպատակները շատ լուրջ են: Որովհետև ես ուզում եմ ամուսնանալ նրա հետ: Որովհետև ես այլևս չեմ կարող ապրել առանց նրա:

Կիրակի օրը, երբ ինչպես համոզված էի, դպրոցում ոչ ոք չկար, ես առաջին նամակը թողեցի Առնոլդի մահճակալի վրա, արագորեն հավաքեցի իրերս, կրկին ու կրկին հաշվելով իմ խղճուկ խնայողությունները, դրեցի կրծքիս վրա, բաճկոնիս ձախ գրպանում: Մնում էր Հելենին հասցեագրված նամակը: Որտե՞ղ դնեմ, որ, աստված մի արասցե, ուրիշի ձեռքը չընկնի: Կզգեմ հենց դպրոցի փոստարկղը, մտածեցի ես, այդպես ապահով կլինի: Ես ձախ ձեռքս առա հնամաշ ճամպուրակը ու ծրարը բռնած աջով բացեցի դուռը:

Դռան առաջ կանգնած էր Հելենը:

- Հելեն,²- աչքերիս չհավատալով կակազեցի ես՝ ակամա ետ-ետ գնալով ու ապարդյուն փորձելով որևէ կերպ թաքցնել նամակը:

- Ես եմ,- ծիծաղեց Հելենը:

Նրա հագին հասարակ չթից կարված սպիտակ զգեստ կար, որի վրա անփութորեն բուռ-բուռ թափված էին երիցուկները: Հարդագույն մազերը ալիքաձև իջնում էին հոլանի ուսերի վրա: Աչքերը բաց կապույտ էին և թաց՝ ամպերից հենց նոր մաքրված երկնքի նման և այդ աչքերը հիմա ինձ էին նայում քնքշությամբ ու հնազանդ:

- Ես եմ,- ասաց Հելենը:

... Հետո... հետո ես իմ ամբողջ կյանքում այլևս երբեք այդքան երջանիկ չեմ եղել: Ես արբած էի Հելենի սիրով, ասես նոր էի տեսնում աշխարհը և ինձ՝ աշխարհի մեջ: Ամեն ինչ իմ շուրջը գեղեցիկ էր ու հրաշալի և գթասիրտ ու բարի էին անխտիր բոլորը: Եթե պարոն Հանսոնը պատահաբար ետ վերադառնար, ես կներեի նրան: Իմ սրտում չարության որևէ հետք չէր մնացել, մանավանդ որ վիրավորական, անստորագիր նամակներ այլևս չէի ստանում: Ես ապրում էի ասես չքնաղ երազի մեջ, սովորում էի հափշտակված, աշխատում խանդավառությամբ, հայելու պես փայլեցնում էի իմ բուլղոզերը: Որովհետև գիտեի՝ Հելենը երեկոյան սպասելու է ինձ հարևան լքված ագարակում, և ես գրկելու եմ նրա տաք, թրթռացող մարմինը՝ մեր թաքստոցում, որ բացել էինք խոտի դեզի մեջ և որից չորացած ծաղիկների արբեցնող բույր էր գալիս:

- Հելե՛ն...

- Ես երջանիկ եմ, որտեղի՞ց հայտնվեցիր դու, Ալե՛քս...

Շուտով մենք նշանակումներ ստացանք: Ես մեկնելու էի մեր դպրոցից մոտ հարյուր կիլոմետր հեռու ընկած անտառապատ մի շրջան, որտեղ ճահիճներ էինք չորացնելու և յուրացնելու աղուտ հողերը:

Մեր բաժանման օրը ամբողջ գիշեր խոտի դեզի մեջ մնացինք: Մենք գուրգուրում էինք իրար ու ապագայի հրաշալի ծրագրեր կազմում: Ես համաձայն էի նրա հետ, որ հիմա չենք կարող միասին մեկնել, թեև չէի պատկերացնում, թե ինչպես եմ ապրելու առանց նրա: Ինձ մխիթարում էր միայն այն, որ գիտեի, շուտով միասին ենք լինելու, շատ շուտով, հենց որ ես առանձին տնակ ունենամ:

Ջոկատում ինձ գրկաբաց ընդունեցին: Պարզվեց, որ նրանց միակ բուլդոզերավարը երկու շաբաթ է, ինչ հիվանդանոցում պառկած է ճահճատենդով: Ես անմիջապես գործի անցա, իսկ նրանք կանգնել, հիացած դիտում էին, թե ինչպես եմ ճարպկորեն մանևրում իմ վիթխարի «Ֆորձոն»-ով, ինչպես եմ հսկա ժայռաբեկորները թեթևությամբ հեռացնում ճանապարհից և հարթում քարքարոտ բլուրները: Ուրախ, սրտաբաց տղաներ էին: Երեկոյան օջախի մոտ նրանք իմ կենացը խմեցին, և ես սրտապնդվելով նրանց հայտնեցի իմ վիճակը: Եվ պարզվեց, որ մեզ խանգարող ոչ մի հանգամանք չկա: Ընդհակառակը, ջոկատում հաշվետարի թափուր հաստիք կար, որ կարող էր զբաղեցնել Հելենը և ֆինանսական երկսենյականոց մի տնակ էլ լիովին դատարկ էր, քանի որ նախատեսված էր ջոկատի պետի համար: Բայց պետը երբեք ճամբարում չէր քնում, որովհետև անասելի խանդում էր ջահել կնոջը, և ամեն երեկո տասնհինգ կիլոմետր ճամփա էր կտրում՝ մոտակա քաղաքը հասնելու համար:

Ես ուրախությունից խենթացած երեք օրում կարգի բերեցի մեր նոր տունը: Տղաներից յուրաքանչյուրը իր սենյակից ինչ-որ իր բերեց: Մեկը՝ աթոռ, մյուսը՝ պահարան, երրորդը՝ չգիտես որտեղից այս ճահիճներում հայտնված փոքրիկ մի արմավենի, տակառիկի մեջ: Մեկն էլ իր ձեռքով անտառում խփված եղջերուի մորթի բերեց, որ փռեցի հատակին, մեծ թախտի առջև: Ես սրտաշարժված ու երախտագիտությունից խեղդվելով շնորհակալություն էի հայտնում իմ նոր ընկերներին, իսկ նրանք ծիծաղում էին.

- Փոխարենը քո չքնաղ կնոջ ձեռքով պատրաստած մի-մի գավաթ սուրճ կմատուցես մեզ:

Եվ կեղծ տրտնջում էին, թե ստիպված են լինելու վերականգնել ամեն օր սափրվելու հին, մոռացված սովորությունը:

Ուղիղ մի շաբաթ հետո, երեկոյան, ես ջոկատի պետի փոքրիկ բեռնատարով մերձակա քաղաքը գնացի ու հեռագիր ուղարկեցի գյուղատնտեսական դպրոց:

«Ամեն ինչ պատրաստ է, տիրուհի: Անհամբեր սպասում եմ: Քո Ալեքսանդր»:

Ու գնացի նաև հաջորդ օրը՝ պատասխանը ստանալու: Բայց քանի որ պատասխան չկար, ես մի նոր հեռագիր ուղարկեցի ու գնացի նաև հաջորդ օրը: Բայց նորից պատասխան չկար:

Անհանգստությունից խելագար, ամոթից մեռնելով, ես թույլտվություն ստացա ու մեկնեցի մեր դպրոցը: Եվ պարզվեց, որ դպրոցում ոչ ոք չկար: Ինչպե՞ս էի մոռացել, որ ամառային արձակուրդներ են սկսվել:

Բայց որտե՞ղ է Հելենը: Չէ՞ որ նա սպասելու էր ինձ:

Արժե՞ արդյոք նկարագրել իմ վիճակը, երբ դպրոցի պահակն ինձ ասաց, որ իմ մեկնելու հենց հաջորդ առավոտյան Հելենը ազատվել է աշխատանքից և մեկնել անհայտ ուղղությամբ՝ որևէ երկտող կամ հասցե չթողնելով:

Սա երևի ամենաառեղծվածային պատմությունն է իմ կյանքի մեջ: Ես իմ ոչ մի հարցի պատասխանը չէի գտնում և այդպես էլ չգտա:

Զարմանալի երևույթ է մարդը, ինչ վիճակում էլ լինի, հույսի մի անկյուն պահում է իր համար: Եթե չլինեիր հույսի այդ փրփուրը, թե, ո՞վ գիտե, գուցե Հելենը անակնկալ գործով ինչ-որ տեղ է մեկնել և այնտեղից ուղիղ գնացել է իմ աշխատանքի վայրը, ես ջոկատ չէի վերադառնա:

Իսկապես, շատ բարձր մարդիկ էին իմ աշխատանքային ընկերները: Հավանաբար անմիջապես հասկացան իմ վիճակը, որովհետև ոչ մի հարց չտվեցին, չարեցին ոչ մի ակնարկ, ու ինձ հետ վարվում էին սովորականի պես, այնպես, ասես ոչինչ չէր պատահել, ասես ես չէի նորոգել, կահավորել իմ տունը ու չէի բացակայել ճամբարից: Երևի դա էր պատճառը, որ երբեմն ինձ էլ թվում էր, թե դա երազ է եղել. սիրուն, ցանկալի մի հեքիաթ, հիվանդագին վառ երևակայության արդյունք, թե ցնորք է եղել և՛ նազիրան այն աղջիկը՝ ճերմակ զգեստով, որի վրա անփութորեն բուռ-բուռ թափված էին երիցուկները, և՛ տաք, հեշտագին գիշերները այն թաքստոցում, խոտի դեզի մեջ, որից չորացած ծաղիկների արբեցնող բույր էր գալիս:

Ես կարծում էի, թե այլևս չեմ կարողանա ապրել: Բայց ապրեցի: Ես իմ վիշտն ու տառապանքը բառացիորեն խեղդեցի ճահիճներում, աշխատում էի խելահեղորեն, գիշեր ու ցերեկ, ինքնամոռաց, տանջելով մարմինս, ինքս ինձ մտածելու ժամանակ չթողնելով: Իսկ մնացածը ամենահաղթ ժամանակը կարգավորեց: Դանդաղորեն բուժվել սկսեցին իմ վերքերը, թողնելով միայն սպիներ, որոնք սակայն երկար ժամանակ երբեմն-երբեմն անասելի կսկծում էին գիշերները: Իսկ հետո դա էլ անցավ:

Ես ութ տարի մնացի ջոկատում: Մենք հսկայական աշխատանք կատարեցինք՝ իսպառ վերացնելով ճահիճները և հարյուրավոր մշակված հեկտարներ դնելով ցանքի տակ: Այդ տարիների ընթացքում մեր տնօրենը, որի դեմքը ես այդպես էլ չտեսա, բազմիցս ապարդյուն փորձում էր առաջ քաշել ինձ՝ նախ իբրև բրիգադիր, հետո՝ մեքենայացված շարասյան պետ, իսկ իմ աշխատանքի ութերորդ տարում ռադիոգիր ուղարկեց, որով կարգադրում էր հանձն առնել ջոկատի ղեկավարությունը: Այնինչ ջոկատի պետը նոր մարդ էր և հիանալի էր աշխատում:

- Սա ի՞նչ բան է,- հարցրեցի ես, երբ ջոկատի պետը ինքն իմ առջև դրեց ռադիոգիրը:

- Հասկանում ես, Ալեքս,- ասաց Ադամը,- նրանք դժգոհ են իմ աշխատանքից: Իսկ եթե այդպես է, ազնիվ խոսք, ես ուրախ եմ, որ գոնե դու ես փոխարինելու ինձ: Դու արժանի ես դրան:

- Նախ՝ դու հիանալի աշխատող ես,- առարկեցի ես:- Նրանք այնտեղից ի՞նչ են տեսնում: Իսկ հետո՝ ես ոչ մի ցանկություն չունեմ գրավելու քո աթոռը: Ես իմ տեղում էլ գոհ եմ և «Ֆորձոնի» վրա շատ ավելի ապահով եմ զգում, Ադամ:

- Ղեկավարության կարգադրությունները քննարկման ենթակա չեն,- զարմացած ինձ նայելով և անկեղծորեն հուզված, ասաց Ադամը: - Սյնպես որ, ես ինձ դնում եմ քո տրամադրության տակ:

- Դե, եթե հիմա դու իմ ենթական ես,- ծիծաղեցի ես,- ուրեմն ես քեզ կարգադրում եմ առայժմ շարունակել կատարել քո պարտականությունները, մինչև որ հարցի մեջ պարզություն մտցվի:- Եվ ջոկատի պետի առարկությունն ընդհատելով, ավելացրի,- ղեկավարության կարգադրությունները քննարկման ենթակա չեն, Ադամ:

Ու անմիջապես պատասխան ռադիոգիր ուղարկեցի, որի մեջ դիվանագիտության բոլոր կանոններով շնորհակալություն էի հայտնում մեծ պատվի համար և հրաժարվում էի այդ պատվից՝ առողջական վիճակս պատճառ բռնելով:

Նոր ռադիոգիրը բավականին սառն ու կտրուկ տոնով ինձ մայրաքաղաք կանչեց:

Ես հավաքեցի իմ իրերը, լցրեցի նոր գնած հիանալի կաշվե ճամպրուկի մեջ, ինձ այլևս ոչ անհրաժեշտ կահկարասին ու գործիքները բաժանեցի տղաներին և ջոկատի պետի սենյակը մտա՝ հրաժեշտ տալու:

Ադամը հարբած էր: Ես նրան երբեք այդ վիճակում չէի տեսել:

- Ես քեզ սպասում եմ,- ասաց նա՝ գրեթե հազիվ շարժելով շրթունքները:- Անպայման կվերադառնաս, խնդրում եմ: Կգաս, չէ՞, կգաս, չէ՞ ...

- Չէ՛, Ադամ,- ասացի ես:- Ռադիոգրի տոնից հասկացա, որ ճիշտ ժամանակն է ճահճից դուրս գալու: Մնաս բարով, բարեկամ:

Ադամը բռնեց իմ ձեռքը, օրորվեց ու հանկարծ ինձ նայեց ճիշտ այն հայացքով, որ մանկատան իմ դաստիարակչուհին՝ օրիորդ Նանան, այնքան ուզում էր տեսնել իմ դեմքին՝ որբերի ստուգատեսի ժամանակ մեր շարքերի առջևով անցնող լեդիների և ջենտլմենների գուրջը շարժելու համար: Նա ինձ նայեց խղճուկ, նվիրված հայացքով ու ժպտաց.

- Դու, դու... հազվագյուտ մարդ ես, Ալե՛քս... Ջարմանալի մարդ ես... Ես նախանձում եմ քեզ...

Ես համոզված էի, որ ութ տարվա դժոխային աշխատանքից հետո առավել քան երբեք իրավունք ունեմ ասելու այն, ինչ մտածում եմ և վարվելու այնպես, ինչպես իմ խիղճն ու ինքնասիրությունն են թելադրում: Մանավանդ որ ճամպրուկիս փոքրիկ գաղտնի թաքստոցում, անագաթերթի մեջ, խնամքով փաթաթած, պահած ունեի ութ տարիների իմ վաստակը, մի կլորիկ գումար, որը բավական էր ինձ՝ նոր կյանք սկսելու համար:

Հաջորդ օրն առավոտյան գնացքն ինձ հասցրեց այն մերձակա ավանը, որտեղից շատ տարիներ առաջ հուսալից հեռագրեր էի ուղարկում Հելենին և որը բավականին կարգին

քաղաք էր դարձել արդեն, սենյակ վարձեցի, գրեթե բոլորովին նոր մի ավտոմեքենա գնեցի և իմ սեփական ավտոմեքենայով սկսեցի աշխատել իբրև տաքսու վարորդ:

Ես այդ ժամանակ քսանվեց տարեկան էի:

Գնացքը երկար ժամանակ կանգնած էր ինչ-որ տեղ, բացարձակ խավարի մեջ: Երևի ուշացել էր կամ շտապել էր ու հիմա ստիպված հանդիպակաց գնացքին էր սպասում: Ջարմանալի խաղաղ մի լռություն էր տիրում շրջապատում, այնպիսի մի լռություն, որ փակ պատուհաններից անգամ պարզ լսվում էր անքուն ծղրիղների ճռռոցը: Ու հանկարծ այդ անդորրը խախտվեց հեռավոր ինչ-որ բվվոցով, որը հետզհետե մոտենում և ուժգնանում էր: Իհարկե, հանդիպակաց գնացքն էր: Ահա, ավելի լսելի դարձավ անիվների համաչափ թխկթխկոցը երկաթե գծերի վրա: Միանգամից լուսավորվեց շրջապատը և շոգեքարշը, հուրմուր ժայթքելով ու փայլեցնելով նիկելապատ վահաններն ու բռնակները, եկավ, հնալով ու սուլելով կատաղորեն անցավ մեր գնացքի մոտով՝ պատառոտելով լռությունը:

Հենց այդպես էլ գերմանացիները հայտնվեցին մեր քաղաքում:

Նրանք եկան տանկերի, զրահապատ մեքենաների, ավտոմեքենաների ու մոտոցիկլետների հռնդյունով, եկան հպարտ ու ձիգ շարքերով՝ պայտած կոշիկները ամուր դոփելով մեր սալահատակի վրա: Եկան նվագախմբերի աղմուկով, պսպղացնելով պողպատե սաղավարտներն ու անցան՝ առանց որևէ կրակոց արձակելու: Նրանք հեռավոր նպատակներ ունեին և մեր փոքրիկ երկիրը նրանց հետաքրքրում էր սոսկ իբրև անցուղի: Մեր երկիրը ոչ սահման ուներ մի կանոնավոր և ոչ էլ կանոնավոր բանակ: Եվ փա՛ռք աստծո, որ չունեի: Որովհետև, ինչպես պարզվեց հետո, նրանք քանդում և ոչնչացնում էին այն ամենը, ինչ կանոնավոր էր:

Նրանցից հետո նորից լռություն տիրեց, ավելի խոր լռություն, ինչպես սովորաբար լինում է աղմուկից հետո:

Խաղաղ ու լուռ էին պահում իրենց նաև գերմանացիները, որ մնացին մեր քաղաքում իբրև պարետատան աշխատողներ: Նրանք չէին հարբում, գոռգոռալով չէին շրջում փողոցներով, չէին կրակում ռեստորաններում ու կինոթատրոններում, չէին հետապնդում տեղացի կանանց ու աղջիկներին՝ ինչպես նրանց տիրության առաջին օրերին շենքերի պատերին չգիտես ինչպես հայտնված թռուցիկներն էին զգուշացնում:

Անձամբ ես ոչինչ չունեի նրանց դեմ: Ու թեև, ճիշտն ասած, ընդհանրապես խուսափում էի հանդիպել նրանց, բայց հո չէի կարող անհետանալ քաղաքից:

Նրանցից մեկը նույնիսկ դուր էր գալիս ինձ: Երիտասարդ մի մայր էր, գրեթե իմ հասակակիցը: Երևի շատ քիչ մեծ լինեի: Նա մյուսներից ավելի հաճախ էր հանդիպում ինձ և մյուսների նման սառն ու անտարբեր չէր: Կենսուրախ մարդ էր, սիրում էր զրուցել,

անընդհատ սիգարետ էր հյուրասիրում, պատմում էր ինչ-որ տեղ՝ Ֆրանկֆուրտի մոտակայքում ապրող իր ծնողների, անդամալույծ եղբոր, մանկահասակ որդու և գեղեցիկ կնոջ մասին, որի անունը հիշատակելիս ամեն անգամ թունդ էր լինում հոգիս և կսկծում հին վերքը: Նրա կնոջ անունը Հելեն էր: Թեև մայորը բոլորովին ուրիշ տեսակ էր արտասանում այդ անունը:

Ինձ հաճելի էր նաև այն, որ այդ գերմանացին սիրում էր մեր քաղաքը. ժամերով ուսումնասիրում էր գոթական հին հուշարձանները, նույնիսկ նկարում էր ծոցատետրում: Իսկ երբ եկեղեցի էր մտնում, ծնկում ու խաչակնքում էր բոլորի հետ և հիացած, վերացած երգեհոն էր լսում:

Բայց մի անգամ, երբ կանգնեցրեց ինձ ու տեղավորվեց ավտոմեքենայում, ես նկատեցի, որ նա գրգռված է:

- Գնացե՛ք «Երեք խաչի» մոտ,- նետեց նա:

Ու ամբողջ ճանապարհին լուռ էր: Հասկանալիորեն ես էլ ոչինչ չէի խոսում, որովհետև ընդհանրապես սովորություն չունեմ ուղևորների հետ զրուցելու, առավել ևս՝ գերմանացու հետ, որքան էլ նա տարբերվի իր ազգակիցներից:

«Երեք խաչը» պանդոկ էր քաղաքի արվարձանում և իր անվան համար պարտական էր թիթեղյա փոքրիկ տուփերով վաճառվող արտակարգ թանկ և հիանալի գարեջրին, որի վաճառքն այդ պանդոկի մենաշնորհն էր:

Տասնհինգ բոպե անց ես ավտոմեքենան կանգնեցրի ծառերի ու ծաղկած պատատուկների մեջ կորած գողտրիկ պանդոկի մոտ:

- Գնա՛նք,- կարճ նետեց մայորը՝ ավտոմեքենայից ցած իջնելով:

- Ես ձեզ կսպասեմ մեքենայում,- ասացի ես:- Կամ գուցե ցանկանում եք, որ հետո՞ գամ ձեր ետևից:

- Ես ցանկանում եմ, որ միասին նախաճաշենք,- այդ օրն առաջին անգամ ժպտաց գերմանացին:

Շնորհակալությամբ հրաժարվեցի անմիջապես:

- Ես արդեն նախաճաշել եմ,- ասացի:- Եվ հետո՝ ինքներդ էլ գիտեք, որ մեզ խմել չի կարելի:

- Երբ ինձ հետ եք, ձեզ ամեն ինչ կարելի է,- ծիծաղեց մայորը: -Թե՞ վախենում եք գերմանացու հետ սեղան նստել:

Երբ ինձ ասում են՝ «վախենում եք», ես ամեն ինչի կարող եմ գնալ:

Քիչ անց մենք նստած էինք պանդոկից բավականին հեռու, ծառերի մեջ թաքնված մի փոքրիկ սեղանի շուրջ: Մատուցողը բրզի նման սեղանին էր շարել գարեջրի մի դյուծին տուփեր, որոնց պիտակների վրա երեք փոքրիկ սպիտակ խաչեր կային, բոված հացի աղի ձողիկներ և

մի խոշոր ափսեով հնդընկույզի հատիկներ, որոնք պատված էին աղի բարակ, սպիտակ շերտով:

Մայրը երկար ժամանակ լուռ խմում էր՝ ստեպ-ստեպ, ասես հարևանցի հայացքներ նետելով ինձ վրա, հետո թուլացրեց փողկապը, արձակեց օձիքը ու հառաչեց:

- Անիծված աշխատանք: Ամբողջ օրը ստիպված ես պատռել կոկորդո ու ծռել մարմինդ, երբ կողքիդ այսպիսի վայելք ու կյանք կա:

Ես, իհարկե, չարձագանքեցի:

- Եվ պարսավանքի ես արժանանում հանուն ո՞ւմ, ինչի՞՞ համար, մի քանի հիմար, ինչպե՞ս արդևանց պատճառով, որոնք կարծում են, թե լվի խայթոցներով կարող են տապալել փղին:

Ես բացեցի տուփերից մեկը ու սկսեցի գարեջուր խմել:

- Ըստ որում՝ չգիտեն, թե ինչ ահավոր վտանգի են ենթարկում իրենց կանանց, երեխաներին, ծնողներին, հարևաններին ու ծանոթներին: Չէ՞ որ բոլորը կասկածի տակ են առնվում: Կարծում են, որ եթե հանձնվել են, ուրեմն պատերազմական ժամանակի օրենքներն այստեղ չեն տարածվում: Միամիտնե՞ր են, թե հենց իրենց ազգի թշնամիներն են դրանք, չեմ հասկանում: Ռումբ դնել երկաթուղային կայարանի սպասասրահում, որը ուղևորներով լի է, թե ինչ է՝ տասնյակ անմեղ քաղաքացիների հետ միասին կարող է պատահաբար սպանվել գերմանացի մի գեներալ:

Ես առաջին անգամ էի լսում այդ մասին և ականա գարմացած նայեցի մայրին:

- Ի՞նչ է, դուք չգիտե՞ք այդ մասին, - հարցրեց նա ուղղակիորեն:

Պատասխանից այլևս խուսափելն անհնար էր:

- Ո՛չ, - ասացի ես:

- Ինչպե՞ս կարող է պատահել, ամբողջ քաղաքն է խոսում:

- Ինչպե՞ս տեսնում եք, - ժպտացի ես, - չի կարելի ասել, թե ամբողջ քաղաքը:

- Շա՛տ տարօրինակ է, - տարակուսանքով ուները թոթվեց մայրը: - Եվ չե՞ք էլ ենթադրում, թե ովքեր կարող էին լինել այդ... այդ ցնորամիտները:

- Գաղափար անգամ չունեն, - անկեղծորեն պատասխանեցի ես:

Մայրը մռայլվեց և գրեթե մի շնչով դատարկեց գարեջրի գավաթը:

- Իսկ դուք գիտե՞ք, որ կասկածելիների ցուցակում ձեր անունը ևս կա:

Ես ծիծաղեցի:

- Նույն հաջողությամբ կարող էին սուրբ Պետրոսի և սուրբ Հովհաննեսի անուններն էլ լինել,-
ասացի ես:- Ես երբևէ քաղաքականությամբ չեմ զբաղվել և քանի որ հիշեցի սրբերին, սուրբ
գրքի վրա կարող եմ երդվել, որ դա կամ թյուրիմացություն է, կամ զրպարտություն: Կամ
դաժան կատակ,- ավելացրի ես ծիծաղելով,- որ չգիտեմ ինչու դուք թույլ եք տալիս իմ
նկատմամբ:

- Իզուր եք ծիծաղում,- լրջորեն ասաց մայրը:- Եվ եթե ես չճանաչեի ձեզ և չթաքցնեմ՝
համակրանք չունենայի ձեր նկատմամբ, ձեզ հետ մենք հիմա «Երեք խաչում» չէինք գտնվի, այլ
բոլորովին ուրիշ տեղ և բոլորովին ուրիշ մարդիկ կխոսեին ձեզ հետ:

Նա, բաճկոնի ծոցագրպանի կոճակն արձակելով, քառածալ մի թուղթ հանեց և մեկնեց ինձ:

- Կարդացե՛ք:

Ես նայեցի և միայն ինչ-որ թվեր տեսա:

- Ի՞նչ է սա,- հարցրեցի արդեն որոշ տազնապով:

- Կարդացեք, կարդացեք,- ասաց մայրը:- Որևէ ծանոթ թիվ չե՞ք տեսնում այդտեղ:

Ես կարդացի ու զգացի, թե ինչպես դող անցավ մարմնովս:

Այդ թվերի մեջ կար նաև իմ ավտոմեքենայի համարը:

- Դրանք համարներն են այն կասկածելի ավտոմեքենաների, որոնք այդ օրը նկատվել են
երկաթուղային կայարանի շրջակայքում,- ասաց մայրը՝ թուղթը նորից գրպանը դնելով:

- Ես չգիտեմ, թե դա որ օրն է, բայց գրեթե ամեն օր ուղևորներ եմ տանում երկաթուղային
կայարան:- Բարկանալով ինձ վրա, որ բացարձակապես անմեղ եմ, սակայն հուզվում եմ,
այնուամենայնիվ, ասացի ես:- Այնպես որ ամեն օր իմ ավտոմեքենայի համարը կարելի է
գրանցել երկաթուղային կայարանում, օդանավակայանում, ամենուրեք: Չէ՞ որ իմ
ավտոմեքենան տաքսի է:

- Դեպքը տեղի է ունեցել երեկ,- ճշտեց մայրը:- Եվ, խնդրում եմ, անկեղծ լինել ինձ հետ: Ձեր
մասնագիտության մարդիկ չափազանց ուշադիր են ուղևորների նկատմամբ: Ինչպես
ընդունված է ասել՝ պրոֆեսիոնալ աչք ունեն և հիշողություն: Խնդրում եմ հիշեք, թե երեկ ո՞ւմ
և ե՞րբ եք տարել երկաթուղային կայարան: Գուցե ուղևորների մեջ ձեզ ծանոթներ են եղել:
Գուցե նրանցից ինչ՞որ մեկը կասկածելի է թվացել ձեզ:

- Ոչ,- ասացի ես:- Որքան հիշում եմ...

- Մտածեք, մտածեք, մի շտապեք,- ընդհատեց մայրը:- Մենք դեռ շատ ժամանակ ունենք: Ես
ձեզ վճարելու եմ ամբողջ օրվա աշխատանքի համար և գուցե շատ ավելի:- Բայց նկատելով իմ
արհամարհական ժպիտը, ձեռքը դաստակիս դրեց:- Մի հուզվեք, ես էլ պակաս հպարտը չեմ,
բայց դրամ սիրում եմ:

- Ի՞նչ եք ուզում ինձանից,- հարցրեցի ես:

- Արդեն ասացի: Դժվար մասն արդեն անցել ենք: Ես ձեզ խնդրում եմ հիշել և նկարագրել այն ուղևորներին, որոնց դուք երեկ երկաթուղային կայարան եք տարել: Ի՞նչ տեսակ մարդիկ էին, որտեղ ավտոմեքենա նստեցին, ինչի՞ մասին էին խոսում ճանապարհին: Աշխատեք մտաբերել նույնիսկ արտաքինապես ամենամեղ ռեպլիկները: Ո՞ւմ ձեռքին ճամպրուկ կար...

- Ո՞վ է առանց ճամպրուկի երկաթուղային կայարան գնում:

- ... Եվ հիշեցնում եմ իմ առաջին հարցը,- ինձ պատասխանի չարժանացնելով, շարունակեց նա,- երեկվա ձեր ուղևորների մեջ ձեզ ծանոթ մարդիկ չկայի՞ն:

Ես ուշացրի պատասխանը, որպեսզի նա կարծի, թե փորձում եմ հիշողությունս:

- Ո՛չ,- ասացի ես՝ գլուխս տարուբերելով:

- Այս ձևով մեզ մոտ ոչինչ չի ստացվի,- նորից մոռայլվեց մայորը:

-Դուք իմ նկատմամբ անկեղծ չեք: Ափսո՛ս, շատ եմ ցավում:

- Ինչի՞ց եք ենթադրում,- բողոքեցի ես:

- Ձեր դրկից հարևանը՝ փոստատար Ֆերդինանդը, որին մենք մի հարցով հրավիրել էինք գրույցի, գրավոր բացատրություն է տվել, որ երեկ ձեր ավտոմեքենայով է մեկնել երկաթուղային կայարան: Գուցե նրան չե՞ք ճանաչում:

Հանկարծ զգացի, որ կարմրում եմ:

- Ինձ դուր չի գալիս այն, որ դուք ինձ հարցաքննում եք,- ասացի ես հանդգնորեն՝ շփոթմունքս թաքցնելու համար:

- Հարցաքննո՞ւմ եմ: Մի՞թե այս կանաչ տաղավարը և ազնիվ գարեջրի տուփերով լի սեղանը ձեզ գեստապոյի խուցն են հիշեցնում:

- Ի՞նչ տարբերություն,- նետեցի ես:

- Ի՞նչ տարբերություն...- ձգեց մայորը,- ի՞նչ տարբերություն... Անկախ մեր այսօրվա գրույցի արդյունքից, անկեղծորեն չէի ցանկանա, որ ձեր սեփական մաշկի վրա փորձեիք այդ տարբերությունը, բարեկամս:

Նա նորից հենց տուփից գարեջուր խմեց, մի քանի հատիկ ընկույզ նետեց բերանը, ծամեց, մի կում էլ խմեց վրայից ու ասաց.

- Ուրեմն՝ պայմանավորվենք այսպես: Դուք երեկոյան հանգիստ պայմաններում կաշխատեք վերհիշել ամեն ինչ, գրի կառնեք մանրամասնորեն և վաղը ուղիղ ժամը տասին կլինեք հեծանվահրապարակի մուտքի մոտ:

Ես հպարտությամբ ժպտացի իմ մտքում, որովհետև գիտեի, որ երբեք այդ քայլը չեմ կատարի:

- Դա անհնարին է,- ասացի ես հանգիստ ու ինքս էլ ուրախ իմ հանգստությունից:- Ես մի սովորական շարքային մարդ եմ և դառը քրտինքով եմ վաստակում իմ հացը: Հավատացեք, խնդրում եմ, որ ես իմ կյանքում երբեք քաղաքականությամբ չեմ զբաղվել և միշտ մտածել եմ, թե եթե մարդ աշխատասեր է ու ազնիվ, ամենաբարդ իրադրության մեջ էլ կարող է մաքուր մնալ:

- Դուք իրո՞ք այդպես եք կարծում,- չհասկացա՝ հեզմանքով թե զարմացած հարցրեց մայրը:

- Համոզված եմ,- ասացի ես:

Մայրը վեր կացավ տեղից:

- Դե, ուրեմն մեր գրույցը համարենք ավարտված,- ասաց նա:- Շատ եմ ցավում, որ ընդհանուր համաձայնության չեկանք, որովհետև մեզ հենց ձեզ նման ազնիվ մարդիկ են պետք: Մի զարմացեք: Գուցե և պարադոքս է, բայց այդպես է:

- Մի՛ բարկացեք ինձ վրա,- ասացի ես,- գուցե դա վերամբարձ է հնչում, բայց ես այլ կերպ ապրել չեմ կարող:

Չեմ կարող ասել, թե ողջ գիշերն անքուն մնացի, բայց որ անհանգիստ էի և կցկտուր երազներս էլ խառնիխուռն էին ու մղձավանջային, պետք է խոստովանեմ: Վեր էի թռչում ամեն թխկոցից, փողոցով անցնող յուրաքանչյուր ավտոմեքենայի ադմուկից ճմլվում էր սիրտս: Ինձ թվում էր, թե այդ ավտոմեքենան ուր որ է ճռինչով կարգելակվի մեր տան առաջ ու սանդղաքների վրա կհնչի պայտած կոշիկների դոփյունը:

Երազներիցս մեկի մեջ մորս տեսա, որի լուսանկարն անգամ չունեի և որի դեմքը բոլորովին չէի հիշում: Նա դանդաղ, ասես օրորվելով մշուշի մեջ, քայլում էր փողոցով իմ առջևով: Ես նրա թիկունքն էի տեսնում միայն, բայց գիտեի, որ իմ մայրն է: Ես արագացնում էի քայլերս, ուզում էի հասնել նրան, բայց չէի կարողանում: Չայն էի տալիս, բայց նա չէր լսում ինձ ու շարունակում էր դանդաղ, սիգաճեմ քայլել իմ առջևից: Արցունքը խեղդում էր ինձ, անասելի խղճահարություն էի զգում ինքս իմ նկատմամբ, հատկապես, երբ նայում էի բոբիկ, ծվատված ոտքերիս: «Մայրի՛կ» բղավեցի ես, ու արթնացա միանգամից, ափսոսալով, որ արթնացա, որովհետև ինձ թվում էր, որ եթե մի քիչ էլ շարունակվեր երագս, մայրս կշրջվեր, ու ես կտեսնեի նրա դեմքը:

Առավոտյան աշխատանքի չգնացի, բայց ոչ ոք չեկավ իմ ետևից:

Հետագա օրերին գործի դուրս եկա սովորականի պես, որևէ արկածի չհանդիպելով, համոզվելով, որ անհանգստության համար ոչ մի հիմք չունեմ և ծիծաղելով իմ կասկածամտության վրա:

Դեպքը կատարվեց անսպասելի և անհեթեթ պայմաններում, երբ ես որևէ անակնկալի չէի սպասում:

Ազգային բանկի շենքի մոտի կանգառում ես ուղևորի էի սպասում, երբ ինձ մոտեցավ հողագործի պես հագնված տարեց մի մարդ՝ իր ջահել ուղեկցի, թերևս որդու հետ, խնդրելով որ իրենց «Վուլվորդ» հանրախանութը տանեն: Նրա ձեռքին մի ոչ մեծ ճամպրուկ կար:

- Գուցե պահատեղում դնենք,- առաջարկեցի ես, վերցնելով իր ծավալի համեմատ զարմանալի ծանր ճամպրուկը:- Որպեսզի ձեզ չխանգարի:

- Ոչինչ, ոտքերիս տակ կպահեմ,- ասաց տարեցը՝ իմ կողքին նստելով և ոտքերի տակ հարմարացնելով ճամպրուկը:

Ես ժպտացի, հիշելով մայրի խոսքը վարորդների պրոֆեսիոնալ տեսողության մասին:- Իսկապես, ինչպե՞ս միանգամից հասկացա, որ այդ մարդը հողագործ է: Միայն գյուղացին կարող է նեղություն տալ իրեն, ինչ է, թե աչքի առաջ լինի իր ապրանքը:

Պատանին տեղավորվեց ետևում:

Երբ կանգ առա «Վուլվորդ» հանրախանութի մուտքի մոտ, տարեցը շրջվեց դեպի իր ջահել ուղեկիցը.

- Իմ ոտքերը ցավում են, Ռենո,- ասաց նա:- Գնա, վերցրու և բեր: Նա հո քեզ լավ է ճանաչում:

- Է՛,- թնկթնկաց պատանին,- բա որ տեղում չլինի՞: Մի բռպեի բան է, էլի, արի միասին գնանք:

Տարեց մարդը փնթփնթալով դուրս եկավ ավտոմեքենայից:

- Ամեն ինչ է՛ս, ամեն ինչ է՛ս... Բա մի օր որ չլինեմ, ի՞նչ եք անելու, կոտորվելո՞ւ եք... Ազնիվ մարդ,- դիմեց նա ինձ,- կարո՞ղ ես հինգ բռպե սպասել, մինչև որ գանք:

- Իհարկե,- ասացի ես:- Միայն թե ավտոմեքենան այստեղ կանգնեցնել չի թույլատրվում, ես ձեզ կսպասեմ այ այն հրապարակում:

- Եղավ, հարգելիս, շատ շնորհակալ եմ,- ասաց նա, ապա դառնալով ջահելին, ավելացրեց... - Արի, հո ես չեմ քարշ տալու:

- Ճամպրուկը,- հիշեցրի ես:

Հողագործի նման մարդը թափ տվեց ձեռքը:

- Հիմա գալիս ենք,- ասաց նա,- թող մնա:

Ես հանրախանութի շուրջը գրեթե մի ամբողջ շրջան կատարելով, ավտոմեքենան կանգնեցրի մուտքից ոչ հեռու, փոքրիկ հրապարակում: Եվ այն է, ուզում էի դուրս գալ՝ մարմինս մի քիչ ձգելու, երբ ինձ մոտեցան գերմանական համազգեստով երկու զինվոր:

- Հերթապահ պարեկություն,- ներկայացավ նրանցից մեկը՝ անփութորեն պատվի բռնելով և լուսամուտի բացվածքից ուշադիր դիտելով ավտոմեքենայի ներսը:- Ձեր փաստաթղթերը:

Ես նրան մեկնեցի իմ վարորդական իրավունքն ու անձնագիրը: Նա երկար կարդում էր դրանք, երբեմն-երբեմն ինձ նայելով ու իմ դեմքը համեմատելով լուսանկարների հետ: Հետո կարգադրեց:

- Բացեք պահատեղը:

Ես մեքենայի թափքի ետևն անցա ու բացեցի պահատեղը: Զինվորները, ծուլորեն շարժվելով, մոտեցան ու նայեցին ներսը:

- Ավտոմեքենայի՞ մեջ ինչ կա,- հարցրեց նույն զինվորը:

- Ոչինչ,- ասացի ես, որովհետև իսպառ մոռացել էի ճամպրուկի գոյության մասին:

- Իսկ սա ի՞նչ է,- դռնակը բացելով ու ճամպրուկը մատնացույց անելով, հարցրեց նա:

- Ախ, հա,- շփոթվեցի ես:- Դա ուղևորներինն է: Նրանք հանրախանութ մտան: Հիմա ուր որ է կգան,- ավելացրի ես սրտումս միանգամից ծագած տագնապով:

Մեր շուրջը ինչ որ պարապ-սարապ մարդիկ էին հավաքվել, որ սկզբում կանգնել էին հեռվում, իսկ հետո, երևի հետաքրքրությունից դրդված, հետզհետե զուշորեն մոտեցան: Վայրկյանները ցավագնորեն խփում էին քունքիս մեջ: Ես շարունակում էի հետևել հանրախանութի մուտքին, բայց իմ ուղևորները չէին հայտնվում:

- Դո՛ւրս բեր ճամպրուկը,- կարգադրեց զինվորը:

- Դա իմը չէ,- ասացի ես՝ ետ քաշվելով:

- Լավ, մենք հիմա կպարզենք, թե ումն է,- ասաց զինվորը՝ ճամպրուկի զսպանակավոր կողպեքը աջ ձեռքի մատով վայրկենապես բացելով և բարձրացնելով կափարիչը:

Մեր շուրջը կանգնած մարդիկ վախեցած բացականչություններով ետ քաշվեցին: Իսկ ես նայում էի թափանցիկ յուղաթղթի մեջ փաթաթած գերմանական բոլորովին նոր ավտոմատ հրացանի քանդված մասերին և չէի հասկանում, թե այն ի՞նչ կապ ունի ինձ հետ: Իսկ երբ հանկարծ ըմբռնեցի իմ վիճակը, ճակատս սառը քրտինքով պատվեց:

- Սա իմը չէ, իմը չէ,- շնջացի ես:

- Իսկ ո՞ւմն է,- հեզնեց զինվորը՝ մարդկանց աչքով անելով, ասես հրավիրելով ուրախ ծիծաղել ինձ վրա:

- Մեկը մի տարեց հողագործ էր... - հոգնած, ասես ինքս էլ չհավատալով իմ խոսքերին, սկսեցի ես:

Բայց զինվորը չթողեց որ շարունակեմ:

- Մնացածը կբացատրես գեստապոյում,- ասաց նա:

Ինձ չէին ծեծում: Չէին խոշտանգում: Ընդամենը՝ չէին թողնում քնել: Երեք օր: Երեք օր, այսինքն՝ յոթանասուներկու ժամ ինձ հարցաքննում էին: Քննիչները փոխարինում էին իրար, նստում էին իմ առջև, հարցեր էին տալիս ու գրում էին: Հետո ուղղակի նույն ծրագրով, ոտքի էին կանգնում, բղավում ու սպառնում էին, նոր հարցեր էին տալիս ու շարունակում գրել: Գնում էին ճաշելու և քնելու: Գալիս էին սափրված, թարմացած, առույգ, նորից տալիս էին նույն հարցերը ու գնում քնելու:

Իսկ ինձ չէին թողնում:

Երբ անգիտակցաբար ննջում էի աթոռին, հարցերի արանքում, ստիպում էին կանգնած պատասխանել: Երբ կանգնած վիճակում էլ էի քնում, ստիպում էին ծնկի գալ և դույլով ջուր էին լցնում գլխիս: Ես ընկնում էի գետնին ու ձևացնում, թե ուշաթափվել եմ, որպեսզի քնեմ մի քիչ: Եվ երևի իսկապես ուշաթափվում էի, որովհետև ականջիս տակ գոռալով ու նորից գլխիս ջուր լցնելով, ձեռքերիցս քաշելով էին ոտքի կանգնեցնում:

Ես իմ դահիճների հարցերից ու այդ հարցերի մեջ եղած հակասություններից վաղուց էի կռահել, որ իմ ավտոմեքենայում գենքի հայտնաբերման այդ ամբողջ պատմությունը էժանագին ու միամիտ պրովոկացիա է եղել՝ նախատեսված ինձ նման անփորձ ու ինքնավստահ հիմարների համար: Եվ երբ հարցաքննության երրորդ գիշերը քննիչի խուցը մտավ մայորը, ես չգարմացա, որովհետև սպասում էի նրան:

- Դե, ինչպե՞ս ես, ի՛մ բարեկամ Ալեքս,- հարցրեց մայորը:- Որևէ գանգատ չունե՞ս իմ աշխատողների դեմ: Հո չե՞ն չարաշահում իրենց իշխանությունը: Գուցե ծեծո՞ւմ են, կամ գուցե կտտանքների՞ են ենթարկում: Ասենք, չե՛, հետքեր չեն երևում:

Նա մոտեցավ ու կանգնեց ուղիղ իմ դիմաց:

- Կանգնե՛լ,- գոռաց քննիչը:

Ես փորձեցի ոտքի կանգնել, բայց չկարողացա:

- Ոչինչ, ոչինչ,- ձեռքը թափահարեց մայորը և հանկարծ օրորեց գլուխը:- Ա՛յ, ա՛յ, ա՛յ, այնինչ հավատացնում էիր, թե քաղաքականությամբ չես զբաղվում: Ես ազնի՞ վ եմ, անկա՞ իս եմ... Ճիշտն ասած, սկզբում ես էլի էի մտածում, թե գուցե իրո՞ք ուրիշ մարդիկ են թողել գենքը ավտոմեքենայի մեջ: Բայց երբ ճամպրուկի բռնակին հայտնաբերվեցին քո մատնահետքերը, չե՛, ասացի, իմ բարեկամ Ալեքսը ուղղակի գտնում է, որ հակապետական գործունեությունը, այսինքն՝ այս դեպքում լրտեսությունն ու դիվերսիան որևէ կապ չունեն քաղաքականության հետ: Այդպե՞ս է:

Ես չպատասխանեցի: Ինձ արդեն ասել էին ճամպրուկի բռնակին հայտնաբերված իմ մատնահետքերի մասին: Թեև մեծ դժվարությամբ, Բայց հիշել էի, որ դրանք թողել եմ, երբ տարեց հողագործի (թեև համոզված եմ, որ նա նույնքան հողագործ է, որքան ես՝ դիվերսանտ) ձեռքից վերցրի ճամպրուկը՝ պահատեղում տեղավորելու համար: Բայց ես հարկ էլ չհամարեցի մայրիին ասել այդ մասին: Նա ինձնից լավ կիմանար այդ:

Մայրը կռացավ և զարմանալի գեղեցիկ ու վճիտ աչքերը իմ այրվող, փակվող կոպերին հառած, կամացուկ ասաց.

- Հիմա համոզվեցի՞ր, որ որոշ տարբերություն կա «Երեք խաչ» գարեջրատան կանաչ տաղավարի և գեստապոյի բանտի միջև... Թեև դու դեռ ի՛նչ ես տեսել, սիրելի Ալեքս, ի՛նչ ես տեսել ու դեռ ինչե՛ր ես տեսնելու, եթե...,- ավելացրեց նա՝ հատ-հատ շեշտելով հաջորդ բառերը,- եթե, իհարկե, մեզ հնարավորություն չտաս ներելու քո հանցանքը: Դու ինձ հասկանում ես, այնպես չէ՞: Կարո՞ղ եմ այս դեպքում իր նախաստեղծ իմաստով կրկնել այն ասացվածքը՝ թե լռությունը համաձայնության նշան է:

Ես ինքնաբերաբար առաջ թեքվեցի: Նույնն արեց նաև մայրը՝ իմ պատասխանը լսելու համար: Եվ ես թքեցի նրա դեմքին:

Մայրը ետ-ետ գնաց՝ գրպանից հանելով ատրճանակը: Քննիչը սպառնազին վեր թռավ տեղից: Ես չգիտեմ... այսինքն ավելի շուտ հիանալի գիտեմ, թե ինչ կկատարվեր այդ վայրկյանին, եթե ամենակարող աստված, որին ես վաղուց մոռացել էի, չգթար ինձ:

Հանկարծ շրխկոցով բացվեց խցի դուռը, և ներս մտան էսեսական համազգեստով մի քանի հոգի, քաղաքացիական հագուստով ինչ-որ մարդու հետ: Քննիչն ու մայրը ձգվեցին անմիջապես ու պատվի բռնեցին:

- Խնդրեմ, պարո՛ն բուրգումիստր,- ասաց օբերշտուրմբանֆյուրերի ուսադիրներով էսեսականը: -:- Ահա ձեր քաղաքացիներից մեկը ևս... բռնվել է զենքը ձեռքին, ու թեև առայժմ չի խոստովանում, սակայն, համոզված ենք, որ կապված է տեռորիստների հետ:

Քաղաքացիական հագուստով մարդը, որին ուղղված էին օբերշտուրմբանֆյուրերի խոսքերը, շրջվեց և սևեռուն նայեց ինձ: Ես էլ նրան նայեցի ու հասկացա, որ խելագարվում եմ, որովհետև ինձ թվաց, թե իմ դիմաց կանգնած է ճահիճները չորացնող հիդրոմելիորատիվ մեր ջոկատի պետ Ադամը:

Միայն հույսը, որ կարող է հրաշք լինել, ինձ պահեց ոտքի վրա:

- Ալե՛քս,- ասես շատ հեռվից լսեցի Ադամի ձայնը:- Դո՞ւ ես, Ալե՛քս: Ճանաչեցի՞ր ինձ, ես Ադամն եմ: Ադամը: Ճի՞շտ է, որ դու զենք ես թաքցրել: Անկեղծորեն ասա ինձ:

Չգիտեմ, թե ինչ կատարվեց ինձ հետ:

- Ճիշտ չէ,- ասացի ես հեալով:- Ես ոչինչ չեմ թաքցրել, Ա... Ադամ: Ես տաքսու վարորդ եմ... Ինչ-որ ուղևորներ ավտոյի մեջ թողեցին ճամպրուկն ու... ու հանրախանութ մտան: Ես ոչինչ չգիտեմ... երդվում եմ... Իմ... իմ մտքով էլ չէր անցնի, թե ճամպրուկի մեջ զենք կա:

- Դուք ճանաչո՞ւմ եք նրան, պարոն բուրգոմիստր,- զարմացած հարցրեց էսեսականը:

- Պարոն օբերշտուրմբանֆյուրեր, ոչ միայն ճանաչում եմ, այլև ինձ թույլ եմ տալիս վստահեցնել ձեզ, որ այս հարցում ակնհայտ թյուրիմացություն կա: Ես աշխատել եմ այս մարդու հետ: Եվ միայն հպարտությամբ կարող եմ նշել, որ նա իմ ընկերն է, որովհետև նրանից ավելի ազնիվ ու անկաշառ մարդու դեռ չեմ հանդիպել:

Ես հասկացա, որ փրկված եմ:

- Ես, իհարկե, գիտեմ, որ ոչ մի իրավունք չունեմ խառնվելու ձեր ներքին գործերին, պարոն օբերշտուրմբանֆյուրեր,- խոնարհվելով ավելացրեց Ադամը:- Բայց եթե դուք հարկ համարեք հարցնել իմ կարծիքը, ես կարող եմ գլխովս երաշխավորել նրա համար:

Ազնի՛վ, հավատարի՛մ բարեկամ: Ես լայն բացեցի աչքերս, որպեսզի արցունքներս չերևան:

- Պարոն բուրգոմիստր, որպեսզի համոզվեք, որ մենք շատ բարձր ենք գնահատում ձեր գլուխը, նրա կյանքը պարգևում ենք ձեզ,- ծիծաղելով ասաց էսեսականը և դառնալով մայրին, հրամայեց:- Ազատ արձակեք նրան:

Ու, կտրուկ շրջվելով, դուրս գնաց: Մյուսներն անմիջապես հետևեցին նրան:

Ես սպասում էի, որ մայրը գոնե սիրտը հանգստացնելու համար հայիոյանքների տարափ կթափի ինձ վրա, բայց կատարվեց զարմանալին:

Նա հանգիստ գրպանը դրեց ատրճանակը և հանկարծ անսպասելիորեն ժպտալով, ասաց.

- Համարեցեք, որ այս անգամ բարձրալը փրկեց ձեզ և այսուհետև աշխատեք չչարաշահել նրա համբերությունը:

Նա մարգարե էր: Ես այդ վայրկյանին իրոք որ նույնն էի մտածում:

... Հնարավո՞ր է, որ այդ անցած-գնացած դեպքերի առթիվ են մայրաքաղաքում հիշել ինձ, մտածում էի ես՝ գնացքի մեջ օրորվելով: Չէ՞ որ պատերազմից հետո տասնյակ տարիներ շարունակ, նույնիսկ մինչև հիմա քրքրում են արխիվները, հայտնաբերում նորանոր պետական հանցագործների և ազգային հերոսների, դատապարտում առաջինների, մեծարում, արժեքավորում երկրորդներին: Քանի՛-քանի՛ հոգու ետմահու ազգային հերոսի փառքի են արժանացրել, նրանց անուններով կոչել փողոցներ, դպրոցներ ու նավեր: Քանի՛-քանի՛ թյուրիմացություններ են հարթվել, վերանայվել անարդար դատավճիռներ, վերականգնվել անմեղ մարդկանց բարի անունները: Այսինքն՝ մի թե նույնը չկատարվեց նաև ինձ հետ: Ումանց շատ տարօրինակ էր թվացել, որ ինձ այն ժամանակ բաց էին թողել գեստապոյից, և գերմանացիների հեռանալուց հետո անմիջապես կալանավորեցին ինձ: Եվ ես

հիմա էլ օրեր շարունակ մեր հանրապետության դատախազության քննիչներին էի բացատրություններ տալիս ու համոզում, որ անմեղ եմ եղել:

Չէին հավատում: «Իր ամբողջ պատմության ընթացքում գեստապոյից ոչ ոք տուն չի վերադարձել,- ասում էին,- քո այդ ի՞նչ սիրուն աչքերի համար են ազատ արձակել քեզ: Եվ ինչո՞ւ արձանագրությունների մեջ քո ազատմանը վերաբերող որևէ հիմնավոր փաստաթուղթ չկա, այլ միայն պարետատան պետի մակագրությունն է»: Ինձ մեղադրում էին գեստապոյի հետ համագործակցելու մեջ, անվանում էին լրտես և հայրենիքի դավաճան: Ու ես կրկին անհույս վիճակի մեջ էի: Որովհետև միակ մարդը, որ կարող էր փրկել ինձ՝ հաստատելով իմ անմեղությունը, Ադամն էր, հիդրոմելիորատիվ ջոկատի նախկին պետ, իսկ հետագայում մեր քաղաքի բուրգոմիստր Ադամը:

Բայց ես ինչպե՞ս դիմեի ու վկայակոչեի նրան, երբ նրա վիճակն իմից շատ ավելի ծանր էր: Եվ նրան վկայակոչելը համագոր էր ինքնասպանության: Նա մեղադրվում էր իբրև պատերազմի հանցագործ:

Այո՛, այդ ժամանակ Ադամը հավանաբար նախկին գեստապոյի շենքի նույն խցում էր և հավանաբար նստած էր իմ աթոռին: Պատերազմի ավարտից անմիջապես հետո ձերբակալել էին նրան՝ իբրև ազգի դավաճանի ու գերմանացիների կամակատարի, և մազ էր մնում գնդակահարեին, երբ հայտնի դարձավ, որ գերմանացիների տիրապետության օրոք նա բուրգոմիստր է դարձել մեր դիմադրության ազգային կենտրոնի ցուցումով ու այդ ողջ ժամանակամիջոցում կատարել է տարագրության մեջ գտնվող նոր կառավարության հանձնարարությունները:

Ադամին մահվան դատապարտվածների խցում երկու ամիս պահելուց հետո նորից ուղիղ քաղաքապետարան բերեցին, հայտարարեցին ազգային հերոս, պարգևատրեցին մեր պետության բարձրագույն շքանշանով և խնդրեցին շարունակել աշխատանքը՝ այս անգամ իբրև քաղաքագլուխ: Նրա լուսանկարներն այդ օրերին բոլոր լրագրերի առաջին էջերում էին, և բոլոր լուսանկարներից Ադամը ժպտում էր երջանիկ ու հպարտ:

Իսկ թե՛ ս ուրքան էի երջանիկ, վկա են միայն աստված ու Ալիսան:

Ալիսան անմիջապես քաղաքապետարան էր գնացել ու Ադամին պատմել, թե ինչ ողբերգական դրության մեջ եմ գտնվում ես:

Եվ Ադամը փրկեց ինձ: Երկրորդ անգամ:

Նախ՝ գերմանացիներից: Հետո՝ յուրայիներից:

Ի՞նչ երջանկություն է, որ աշխարհում այդպիսի մարդիկ կան, տեր աստված...

Եվ Ալիսայի հետ բանտ էր եկել՝ ինձ իր ավտոմեքենայով տուն տանելու...

Ալիսայի հետ: Ալի՛սա... Իմ բարի, իմ անձնվեր, իմ հավատարիմ կինը: Իհարկե, հիմա նա էլ չի քնել ու անհանգստանում է ինձ համար: Որպեսզի երեխաներին չխանգարի, հին շալի մեջ կծկվել է երևի որևէ անկյունում ու իմ մասին է մտածում: Անկախ այն բանից, թե ինչպես

կավարտվի այս պատմությունը, ազատվեմ թե չէ՝ մի նոր, ամենալավ շալը կտանեմ նրան: Մեծացել է, հաճախ է մրսում հիմա իմ Ալիսան...

... Պատերազմն, իհարկե, մեծ դժբախտություններ բերեց աշխարհին, բոլորին ու բոլորի հետ՝ նաև ինձ: Բայց հոգուս խորքում գոնե չեմ կարող չխոստովանել, որ այսպես թե այնպես պատերազմին եմ պարտական նրանով, որ հանդիպեցի Ալիսային:

Մի անձրևոտ օր, երեկոյան, երբ ինչ-որ ուղևորների քաղաքամերձ կաթնապրանքային ֆերմա հասցնելուց հետո վերադառնում էի տուն, արվարձանի նեղլիկ ու աղոտ լուսավորված փողոցներից մեկում նկատեցի պատի տակ կանգնած մի կնոջ: Իմ ավտոմեքենան տեսնելուն պես, նա անմիջապես դուրս եկավ պատշգամբի տակից ու պարզեց ձեռքը: Ինձ թվաց, թե օրորվում է, և ես արագացրի ընթացքը, որովհետև տանել չեմ կարողանում հարբած կանանց: Իսկ որ նա հարբած էր, կասկած չունեի, որովհետև ուրիշ ո՞վ կարող էր ուշ երեկոյան այդ ժամին տաքսի կանգնեցնել ամայի փողոցում:

Հիմա ես չեմ հիշում, թե ինչ արեց նա, այսինքն, թե ինչ տեսա ես դիմապակու վերևի հայելու մեջ, որ անմիջապես ետադարձ ընթացքով մոտեցա նրան: Հուսահատ պարզեց ձեռքերը, թե ձայնը լսեցի, չեմ հիշում: Բայց երբ բացեցի ետևի դուռը, նա նախքան նստելը բացականչեց.

- Պարո՛ն, ինձ դեղատուն հասցրեք, խնդրում եմ:

- Նստեցե՛ք, նստեցե՛ք,- ասացի,- թրջվում եք:

Կինը շփոթվեց.

- Ախ, հա՛, ներեցեք, կցեխոտվի ավտոմեքենան:

- Դրա համար չեմ ասում, նստեցե՛ք, տիկի՛ն:

Նա հարբած չէր: Երևի պարզապես սայթաքել էր թաց սալերի վրա: Զգուշորեն փակեց դուռը և նստեց հենց անկյունում՝ դռան մոտ կծկված, միայն փոքրօրինակ ետ տանելով անձրևանոցի կնգուղը:

Ես հայելու մեջ նայեցի նրան: Եթե նկարիչ լինեի և մտադրվեի պատկերել հուսահատություն, ավելի հարմար բնորդ անհնար կլինեի գտնել: Նրա դեմքը տխրության մարմնացում էր: Աչքերից անընդհատ արցունքներ էին գլորվում, որ նա չէր զգում հավանաբար կամ որովհետև համոզված էր, թե ես չեմ տեսնում իրեն:

Երբ դեղատան մոտ կանգ առա, նա արագորեն սրբեց արցունքները և թեքվեց դեպի ինձ:

- Դուք ինձ կսպասեք, այնպես չէ՞:

- Իհարկէ՛,- ասացի ես:

Նա ներս մտավ: Դեղատան լայն պատուհանի ապակու վրայից հոսող անձրևի բարակ շիթերի արանքից ես այնուամենայնիվ տեսա, թե ինչպես մոտեցավ ու խոսեց դեղագործի հետ: Նա տարածում էր ձեռքերը, օրորում էր գլուխը, երկար ինչ-որ բան էր համոզում: Հետո դուրս եկավ ու կրկին լուռ նստեց իր տեղում:

- Ո՞ւր, տիկի՛ն,- հարցրեցի ես:

- Չգիտեմ,- ասաց նա հոգոց հանելով և, սխալ չհասկացվելու համար, անմիջապես հարցրեց,- դուք ուրիշ բաց դեղատան տեղ չգիտե՞ք, պարո՛ն:

- Մեր քաղաքում այս ժամին ուրիշ բաց դեղատուն չկա,- վստահ ասացի ես:

- Բայց չե՞ որ նրանք տանն են: Դեղատունը փակ է, բայց նրանք տանն են, չե՞:

- Մարդիկ այս ժամին քնած են լինում,- ասացի ես ավտոմեքենայի ժամացույցին նայելով: Ֆոսֆորապատ սլաքները ցույց էին տալիս ժամը տասնմեկը:- Արդեն կեսգիշեր է, և երևի անխիղճ բան կլինի նրանց անկողնուց հանելը:

- Իսկ խղճո՞վ բան է, որ որդիս մեռնում է,- մրմնջաց նա:

Եթե նա չարանար, բղավեր, հեկեկար բարձրաձայն, երևի այդքան չազդվեի, որքան նրա հուսահատ շշունջից:

- Ձե՞ր երեխան,- հարցրեցի ես բարձրաձայն, որովհետև արդեն հասցրել էի նկատել, որ սև անձրևանոցի մեջ գրեթե դեռատի մի աղջիկ է իմ ուղևորը:

- Այո՛,- ասաց նա,- այրվում է տաքության մեջ: Արդեն երկու ժամ է, ինչ զառանցում է: Ի՞նչ անեմ ես, ի՞նչ անեմ:

- Իսկ ի՞նչ դեղ է հարկավոր,- մտքումս փորփրելով իմ փոքրիկ դեղարկղը, հարցրեցի ես:

- Պենիցիլին:

- Պենիցիլի՞ն:

- Այո՛:

- Ցավում եմ, բայց ոչ մի տեղ չեք գտնի,- ասացի ես:- Երկու օր առաջ մի ուղևորի հետ շրջել ենք բոլոր դեղատները, նույնիսկ՝ հիվանդանոց գնացինք: Պենիցիլին միայն հոսպիտալներին են բաց թողնում: Իսկ մեր քաղաքում հոսպիտալ չկա:

- Դե, ուրեմն ինձ տուն տարեք,- համակերպված հառաչեց նա:- Գոնե երեխայի մոտ կլինեմ:

Ու նորից կծկվեց անկյունում, դռան մոտ, համակ վիշտ ու հուսահատություն դարձած:

Անձրնն ուժեղացավ և արդեն շփշփում էր ավտոմեքենայի թափքի վրա, առվակի նման հոսում դիմապակու վրայով, խանգարում տեսանելիությանը: Նույնիսկ ռետինե խոզանակները չէին հասցնում հեռացնել ջրաշիթերը: Իսկ լապտերներն ավելի էին կուրացնում ինձ: Այդ պատճառով էլ անջատեցի հեռահար լույսերը և ավտոմեքենան վարում էի դանդաղորեն, գրեթե սողալով փնտրելով հարկավոր ճանապարհը՝ արվարձանի ծուռումուռ նրբանցքներում:

Ես ավտոմեքենան կիպ պատշգամբին մոտեցրի, որպեսզի աղջիկը չթրջվի: Նա ինձ մեկնեց դրամը, սպասեց մինչև որ վերադարձնեմ մանրը, և առանց հաշվելու գրպանը նետելով, շտապ բացեց դուռը:

- Շնորհակալություն, պարո՛ն,- ասաց նա մեքենայորեն, անկենդան ձայնով:- Կներեք, որ անհանգստացրի:

- Առողջություն ձեր փոքրիկին,- սրտանց մաղթեցի ես:- Հուսանք, որ ամեն ինչ կանցնի:

- Աստվա՛ծ լսի ձեզ,- վայրկենապես սթափվելով, աշխուժացավ նա ու անհետացավ պատշգամբի տակ բացված նեղլիկ անցուղու մթության մեջ:

Ո՞վ չգիտե, թե ինչ է նշանակում տաքսու վարորդ: Դա մի մարդ է, որ կամա թե ակամա ամեն օր հանդիպում է ամենատարբեր բնավորության և ամենատարբեր մասնագիտությունների տեր մարդկանց, կամա թե ակամա մասնակցում նրանց հետաքրքրություններին, ուրախություններին ու վշտերին կամ գոնե դառնում այդ ամենի վկան: Եվ, իբրև կանոն, հետզհետե սկսում է համակերպվել շատ բաների հետ, որ նախկինում կարող էին հուզել ու վրդովել նրան, սովորում է անտարբերությամբ լսել ամենաբազմազան ինֆորմացիաները, անխռով դիտել ուրիշների հետ կատարվող դեպքերը, անմասն մնալ նրանց տանջող խնդիրներին ու ցավերին և մնացած այն ամենին, որ իրեն չեն վերաբերում:

Եվ նրանց մեղադրել անհնար է: Որովհետև եթե նրանք հրաշքով պահպանած լինեին իրենց մանկական զգայուն ու անաղարտ հոգին, առաջին իսկ փորձության ժամանակ կխելագարվեին անմիջապես: Դրա համար էլ բնության մեջ գոյություն ունեն աղապտացիա, համակերպում, հաշտվողականություն, մոռացում հասկացությունները:

Ես վաղուց էի մտածում տաքսին թողնելու մասին: Հոգնել էի արդեն: Իսկ գերմանացիների սարքած այն պրովոկացիայից հետո, ուրիշ գործ գտնելը սևեռուն գաղափար էր դարձել ինձ համար: Բայց հարցը միայն դա չէր: Ես անկեղծորեն վախենում էի, որ ինքս էլ իմ մասնագիտությանը հատուկ պրոֆեսիոնալ անտարբերություն ձեռք կբերեմ: Եվ երևի այդ վախն էր, որ պահում էր ինձ: Թերևս: Բայց փաստը մնում է փաստ, որ երբ առավոտյան ավտոտնակից հանեցի տաքսին, իմ առաջին միտքը մեքենայի ետնամասում կծկված այն մանկամարդ կնոջ մասին էր, որի երեխան այրվում էր տաքության մեջ:

Ես գիտեի, թե ում միջոցով կարելի է պենիցիլին գտնել ու թեև անձամբ ինձ համար ոչ մի գնով նրան նման հարցով չէի անհանգստացնի, բայց որոշ երկմտությունից հետո ուղիղ քաղաքապետարան գնացի և պարոն բուրգոմիստրի մոայլ քարտուղարուհուն խնդրեցի զեկուցել իմ մասին:

- Ձեր այցեքարտը,- կասկածամտորեն ոտքից գլուխ ինձ զննելով, պահանջեց նա:

- Այցեքարտ չունեմ,- անհարկի հպարտ պատասխանեցի ես:

Չգիտեմ ինչու հանկարծ երեխայությունս բռնել էր: Եվ երբ քարտուղարուհին առավել ևս զարմացած հարցրեց.

- Պարոն բուրգոմիստրը սպասո՞ւմ է ձեզ:

- Այո՛,- պատասխանեցի անմիջապես:- Դուք միայն նրա ականջին շնչացեք՝ «Ալեքս»:
Այդպես ենք պայմանավորվել:

Նա մեղսակցի հայացք ընդունեց, նույնիսկ աչքով արեց ինձ, իբր ամեն ինչ հասկանալի է, և անհետացավ կաշեպատ դռան ետևում: Հազիվ էր ներս մտել, երբ կրկին բացվեց դուռը, և շենին հայտնվեց Ադամը:

- Ալե՛քս,- բացականչեց նա և առանց քաշվելու ընդունարանում սպասողներից, գրկեց ինձ:-
Որտե՞ղ ես կորել: Ներս արի, ներս արի...

Իսկ հենց որ ներս մտա, հարցրեց անհանգստությամբ.

- Ի՞նչ է պատահել: Այդ կինն ինչ՞որ բան շնչաց ականջիս: Ինչո՞վ կարող եմ քեզ օգտակար լինել: Հո նորից հերթապահ պարեկի չե՞ս հանդիպել,- իմ ժպիտը որսալով, արդեն հանգստացած ծիծաղեց նա...

Ես երկու խոսքով պատմեցի եղելությունը:

- Օ՛, իմ առաքինի բարեկամը սիրավե՞պ է սկսում,- կրկին ուրախ ծիծաղեց Ադամը, և որովհետև ես դիվանագիտորեն որևէ փորձ չկատարեցի հրաժարվելու նրա ենթադրությունից, անմիջապես վեր կացավ տեղից, մոտեցավ անկեզ պահարանին, փոքրիկ մի տուփ հանեց ու մեկնեց ինձ:- Խնդրեմ, պահում եմ հենց այսպիսի սև օրերի համար:

- Պենիցիլին՝ն,- չկարողանալով ուրախությունս ու զարմանքս թաքցնել՝ կարդացի ես տուփի վրա:

- Եթե դարձյալ պետք լինի, մի քաշվի, երևա, և ընդհանրապես երևա,- դեպի դուռն ինձ ուղեկցելով ասաց Ադամը և արդեն կիսաբաց դռան մեջ կանգնած, այս անգամ քարտուղարուհուն դիմելով, ավելացրեց:- Երբ այս պարոնը կրկին ժամանակ գտնի այցելելու ինձ, ներս հրավիրեք անհապաղ:

- Լսում եմ,- անմիջապես պատասխանեց ոտքի ելած քարտուղարուհին և ուղղակի սիրահարվածի աչքերով ժպտաց ինձ:

Իմ ծերացած «Վովոն» երբեք նման արագությամբ չէր սլացել մեր քաղաքի փողոցներով: Միայն թե չուշանամ, մտածում էի ես, միայն թե հասցնեմ: Ես ավտոմեքենան արգելակեցի՝ պատշգամբի մոտ ու անցուղի մտա: Դա մի հնաձճ, իր դարն ապրած երկհարկանի շենք էր՝

բակի կողմից աջ ու ձախ բարձրացող փայտե սանդուղքներով: Ես անվճռականորեն կանգ առա: Ո՛ւր գնամ, երբ ոչ համար գիտեմ, ոչ անուն:

- Պարոնն ո՞ւմ է ուզում,- հանկարծ լսեցի ես ու նույնիսկ ցնցվեցի՝ զարմանալով, թե ինչպես չեմ նկատել հենց իմ կողքին, պատի տակ, փոքրիկ եռոտանու վրա նստած կարմիր ներկված մազերով պառավին:- Եթե վարձով սենյակ եք ուզում, ինձ դիմեք, բայց առաջին պայմանն այն է, որ երեխաներ չպետք է լինեն:

- Ո՛չ,- ասացի ես,- ինձ սենյակ պետք չէ: Ես փնտրում եմ ջահել մի կնոջ, որ հիվանդ երեխա ունի:

- Հենց դրա համար է, որ երեխաներ չեմ ընդունում,- փնթփնթաց պառավը,- ցավ ու կրակ են: Ասում եմ հիվանդանոց տար երեխային: Լաց է լինում: Իսկ մենք ի՞նչ անենք, կախվե՞նք: Ով լսում է, որ տանդ հիվանդ երեխա կա, հրաժարվում է սենյակ վարձել: Իսկ մենք ինչո՞ւ պիտի ապրենք, գերմանացիների հետ քա ըջ գանք ուրիշների պես...

Ես հազիվ զսպեցի ծիծաղս, պատկերացնելով, թե կարմիր մազերով այդ վիուկը ինչպես է քայլում որևէ ջահել սպայի հետ թևանցուկ:

- Երկրորդ հարկ, երրորդ սենյակ,- ասաց պառավը՝ երևի իմ անհամբեր շարժումները ի վերջո նկատելով:- Աջով բարձրացեք:

Ու մինչ ես բարձրանում էի սանդուղքով, ներքևից դեռ լսվում էր նրա փնթփնթոցը՝ ապրանքների թանկության, անիծված պատերազմի, և այն կենվորների մասին, որ երեխաներով են ուզում տուն վարձել: Իսկ հետո կրակն են գցում մարդկանց, որովհետև վայրենի են ու չեն հասկանում, որ հիվանդների տեղը հիվանդանոցն է:

Երրորդ բնակարանի դռան ետևում լռություն էր: Ես դա համարեցի բարի նշան և սեղմեցի զանգի կոճակը: Ոչ ոք չպատասխանեց: Սեղմեցի դարձյալ ու դարձյալ և պարզ լսում էի, թե ինչպես է ներսում ինչ-որ տեղ աղմկում զանգակը: Սակայն դուռը շարունակում էին չբացել: Գուցե համարն են շփոթել, մտածեցի ես՝ շուրջս նայելով, երբ ներքևից կրկին հնչեց պառավի ձայնը.

- Կարծում է, թե ես եմ... Դրա համար չի բացում... ձայն տվեք, ձայն...

Ես մատով թխկթխկացրեցի դռանը և հետն էլ կանչեցի ամաչելով.

- Տիկի՛ն, տիկի՛ն, բացեք, ես եմ... երեկվա տաքու վարորդը:

Դուռն անմիջապես բացվեց ու շեմին հայտնվեց նա: Ինձ նայեց զարմացած, կնճռոտելով ճակատը ու սաստիկ շիկնելով:

- Ներեցեք, ի սեր աստծո,- շնջաց նա,- կարծում էի, թե տանտիրուհին է: Ստիպում է, որ Լեոնին հիվանդանոց տանեմ... Իսկ հիվանդանոցում չեն թողնում, որ մոտը մնամ: Իսկ ես երեխային ինչպե՞ս կարող եմ մենակ թողնել ու... ես ինչպես մենակ մնամ:

- Գիտեմ,- ասացի՝ ականա ինքս էլ շշնջալով ու գրպանիցս հանեցի պենիցիլինի տուփը:-
Վերցրեք, խնդրեմ:

- Օ՛հ,- գրեթե ճչաց նա, հափշտակելով դեղատուփը, հետո ուշքի գալով ավելի կարմրեց,
ձեռքերը կոկորդի մոտ խաչեց կրծքին ու ինձ նայեց այնպիսի մի հայացքով, որ ես
հազարապատիկ վարձատրված զգացի ինձ:

- Տե՛ր աստված,- ասաց նա՝ առանց թաքցնելու արցունքները:- Մի՞ թե աշխարհում դեռ
բարեգութ մարդիկ կան:

Նա ինձ ներս հրավիրեց, ավելի ճիշտ՝ ետ-ետ նայելով ինքը սենյակ մտավ, այնպես որ՝ ես
ականա հետևեցի նրան:

Փոքրիկ սենյակը գրեթե ամբողջովին գրաված միակ լայն մահճակալի վրա պառկած էր
շիկահեր, չքնաղ մի մանուկ, ջերմությունից այրվող դեմքով, ճակատին թաց մի թաշկինակ,
որից բառիս բուն իմաստով գոլորշի էր բարձրանում: Տղան շնչում էր ընդհատ-ընդհատ,
ստեպ-ստեպ ուռցնելով կարմիր շրթունքները, օրորում էր գլուխը ու ծանր տնքում էր:

- Հիմա, իմ սիրելի՛ տղա, ի՛մ գառնուկ,- ինքն էլ ասես տենդի մեջ, մրմնջում էր կինը՝ երեխայի
բարձն ուղղելով և փոքրիկ թասի մեջ թրջելով մի նոր թաշկինակ:- Քեռին քեզ համար դեղ է
բերել, փոքրի՛կս... Հիմա ես քեզ կսրսկեմ... ու դու նորից կթռչկոտես, կյանքս...

Նա անկյունում արագ-արագ վառեց նավթավառը, ջրով լի մի թաս էլ դրեց վրան և մեջը լցրեց
սրսկելու գործիքները: Հետո նոր միայն նկատեց, որ ես դեռ կանգնած եմ ու ասաց շտապով.

- Օ՛հ, նստեցեք, խնդրում եմ: Կամ գուցե շտապում եք: Ասենք, դե իհարկե, դուք աշխատանքի
մեջ եք, որքա՞ն պետք է վճարեմ, ասացեք, խնդրում եմ,- նա գրպանի փոքրիկ պայուսակից
ինչ-որ թղթադրամներ հանեց:- Վերցրեք, խնդրում եմ, բոլորը... Թեև այն, ինչ արեցիք դուք,
որևէ գնից բարձր է և ինձ ձեր հավիտենական պարտապանն է դարձնում:

- Ի՛նչ եք ասում,- եռանդով հրաժարվեցի ես,- այդ դեղերի համար ինձանից ոչ մի կոպեկ չեն
վերցրել: Ես ինչպե՞ս կարող եմ վերցնել ձեզանից:

Կինը ինձ նայեց չափազանց զարմացած, ուզեց ինչ-որ բան ասել, բայց նկատելով, որ մանուկը
շարժվեց անհանգիստ ու ծանր մի թառանչ արձակեց, անմիջապես մոռացավ ինձ ու նետվեց
երեխայի մոտ:

- Ի՞նչ է, տղա՛ս, շա՛տ է ցավում: Հիմա ես թրջոցը կփոխեմ, փոքրիկս:

Նա թասի միջից նոր թաշկինակ հանեց, ծալեց լայնությամբ և հինը մի կողմ նետելով, թաց
թաշկինակը հպեց որդու ճակատին: Փոքրիկը հառաչեց թեթևացած, հետո ցնցվեց մի պահ,
բացեց բորբոքված կոպերն ու հանկարծ ինձ նայեց խոշոր, երկնագույն, խամրած աչքերով:
Փակեց աչքերը ու նորից բացեց ճիզով, փորձեց գլուխը բարձրացնել բարձից, ու ինչ-որ բաներ
մրմնջալով, շարժեց այրվող շրթունքները:

- Ի՞նչ է, սիրելի՛ս, ի՞նչ է, զավա՛կս,- նրա վրա թեքվեց մայրը:

Ու հանկարծ կատարվեց այնպիսի մի հրաշք, որի նման բաներ ես շատ եմ կարդացել գրքերում ու երբեք չեմ հավատացել դրանց և ոչ մի տողին: Տղան ընդհատ-ընդհատ, բայց պարզ լսելի շնջաց.

- Հայրի՛կ... Ես սպասում էի քեզ... Ես գիտեի... որ դու կգաս...

Նայեց ինձ, հառաչեց ու նորից փակեց աչքերը:

Կինը փղձկաց, ապա շտապ-շտապ խեղդեց լացը ու ինձ նայեց մեղավոր ու խեղճ.

- Տենդի մեջ է, ներեցեք, խնդրում եմ...

Ես արագորեն դուրս եկա ու գրեթե վազելով իջա փայտե աստիճաններով, որովհետև հանկարծ զգացի, որ գույնզգույն հրթիռներով մանկական հիշողությանս մեջ մնացած այն ահավոր օրից հետո, առաջին անգամ կյանքում սեղմվում է կոկորդս, և ես ուզում եմ բարձրաձայն լաց լինել խղճահարությունից ու կարեկցանքից:

Ներքևում գրպանիցս հանեցի ու եռոտանու վրա նստած կարմիր մազերով պառավին մեկնեցի մի խոշոր թղթադրամ, որը նա պարզապես խլեց իմ ձեռքից, իսկ հետո հարցրեց ապշած.

- Ինչի՞ համար, ողորմած պարոն:

- Նրանց ձեռք չտաս,- ասացի ես խստությամբ ու նետվեցի դեպի իմ ավտոմեքենան:

Պատուհանի ետևում խավարն սկսում էր նոսրանալ: Վաղորդյան մշուշի միջից հետզհետե ուրվագծվում էին սլաքավարների տնակները՝ իրենց առկայծող լապտերներով, ամայի կիսակայարանները, արևածաղկի ու եգիպտացորենի բարձր, մարդահասակ արտերը և սրորված սևահողով նեղլիկ ճանապարհները, որ այդ արտերը կտրելով գնում- կորչում էին հեռուներում, ինչ-որ տեղ:

Ինչ-որ տեղ:

Որտե՞ղ են տանում այդ ճանապարհները, ովքե՞ր են բնակվում հեռուներում, ինչ-որ տեղ, ի՞նչ մարդիկ են, ինչպե՞ս են ապրում, ի՞նչ հոգս ու ցավ ունեն, ինչի՞ մասին են երազում...

Ամեն անգամ գնացքով որևէ հեռավոր տեղ գնալիս ես ինձ տվել եմ այդ հարցերը: Եվ ինձ թվացել է, թե բոլորն էլ իրենց տալիս են այդ հարցերը:

Եվ ամեն անգամ մտածել եմ, թե հետաքրքիր է՝ ի՞նչ կլինի, եթե այսպես, դանդաղ ընթացքի պահին ցատկեմ գնացքից ու գնամ բարձր արտերի մեջ կորած այդ սևահող ճանապարհներից

մեկով: Ո՞ր կհասցնի ինձ այդ ճանապարհը, ո՞ւմ կհանդիպեմ, ինչպե՞ս կդասավորվի իմ կյանքը այդ նոր, անծանոթ, խորհրդավոր վայրերում:

Ես ժպտացի: Չգիտես ինչու, գնացքում բոլորն էլ փիլիսոփա են դառնում:

Լավ: Ուրեմն ի՞նչ եղավ հետո:

Զարմանալի բան է, հաջորդ օրը տարօրինակ ձևով իմ ուղերթներն անցնում էին արվարձանի այն փողոցով, որտեղ հիվանդ մանուկն էր ապրում իր մոր հետ: Այսինքն, ինչո՞ւ կեղծեմ, ինձ ուղղակի շատ էր հետաքրքրում, թե ինչպես է փոքրիկը: Դրա համար էլ «Մայեր» խանութից շոկոլադի մի գեղեցիկ տուփ գնեցի ու գնացի իմ նոր բարեկամին այցելելու:

Նա քնած էր անխռով, խորն ու կազդուրող քնով: Շեկիկ խոպոպիկներն առատորեն փոված էին ճերմակ բարձի տակ: Մայրը կանգնել էր մահճակալի մոտ ու երեխային էր նայում խանդաղատանքով, երջանիկ ժպիտով:

Մի օրվա մեջ ինչպե՞ս կարող է փոխվել ամեն ինչ:

- Դուք այդ ինչո՞վ եք կախարդել իմ տանտիրուհուն, պարոն,- հանկարծ հարցրեց նա՝ հիմա էլ ժպիտով դառնալով ինձ:- Ձեր գնալուց անմիջապես հետո այցելեց մեզ և նույնիսկ մի ավստե ելակ բերեց Լեոնիս համար:

- Իսկ ինչպե՞ս կարողացավ ներս մտնել,- կամացուկ ծիծաղեցի ես՝ հիշելով իմ ապարդյուն զանգերը:

- Սկզբում ելակը ցույց տվեց,- ծիծաղեց նաև նա,- Հետո հայտարարեց, որ ինքը չի թողնի Լեոնին հիվանդանոց տանեն և ամեն կերպ իր ծառայություններն էր առաջարկում: Ապշելու բան էր: Բայց ամենից շատ հետաքրքրվում էր, թե ո՞վ եք դուք, և այդպես էլ չհավատաց, որ մենք անձանդոթներ ենք:

- Իսկապես,- ասացի ես,- հիմա արդեն կարելի է ներկայանալ: Իմ անունը Ալեքսանդր է:

- Ալիսա,- ձեռքն ինձ մեկնեց մանկամարդ կինը:

Նրա ձեռքը փոքրիկ ու խոնավ էր:

- Բայց, իսկապես, ինչպե՞ս եք կարողացել գրավել նրա սիրտը:

- Ընդամենը մի քանի խոսքով: Ես նրան ասացի, որ նա անչափ նման է իմ պաշտելի կինոարտիստուհի Էլիս Դուգլասին և հարցրեցի, թե արդյոք բախտ չունե՞մ սեղմելու նախկին արտիստուհու ձեռքը:

Ալիսան ծիծաղեց և չհավատաց: Բայց այլևս որևէ հարց չտվեց:

Քանի որ հեռախոս չունեին, ես խնդրեցի թույլ տալ երբեմն-երբեմն այցելել նրանց՝ Լեոնի առողջական վիճակի մասին տեղեկություն ստանալու համար: Դա կարճես թե այնքան էլ Ալիսայի սրտով չէր, նա շփոթվեց, բայց, այնուամենայնիվ, ամաչեց բացեփրաց մերժել ինձ: Ես

քաղաքավարությամբ հրաժեշտ տվեցի, մտքումս վճռելով, որ այլևս այստեղ չեմ գա ու երբ դուրս էի գալիս, նորից մի հայացք նետեցի հիվանդ տղային: Նա բացել էր աչքերը և ինձ էր նայում հետաքրքրությամբ, ասես փորձում էր հիշել, թե որտեղ կարող է տեսած լինել:

- Առողջություն, Լեոն,- ասացի ես:

Մի քանի օր անց նույն փողոցով պատահաբար անցնելու ժամանակ, նկատեցի, որ Լեոնը կանգնած է պատշգամբի տակ, ճիշտ այնտեղ, որտեղ մայրն էր կանգնած այն անձրևոտ երեկո: Ես նրա մոտ արգելակեցի ավտոմեքենան

- Ինչպե՞ս ես, փոքրիկ,- հարցրեցի ես:- Հիմա լա՞վ ես:

Նա ինձ նայեց զարմացած, կկոցեց աչքերը ու հանկարծ լայն ժպտաց:

- Ես ձեզ հիշեցի,- ասաց նա:- Ես ձեզ տեսել եմ:

- Ճիշտ է,- ասացի ես:- Իսկ ի՞նչ ես անում հիմա փողոցում:

- Ավտոմեքենաներին եմ նայում,- ասաց տղան:- Ես բոլոր տեսակի ավտոմեքենաներն էլ ճանաչում եմ: Ձեր ավտոն «Վոլվո» է, չէ՞ :

- «Վոլվո» է: Ուրեմն դու սիրո՞ւմ ես ավտոմեքենա:

- Շա՛տ,- ասաց տղան:

- Կուզե՞ս զբոսնել իմ ավտոմեքենայով:

- Իսկ դա կարելի՞ է,- հարցրեց նա՝ ուրախությունից ճառագող երկնագույն աչքերով:

- Իհարկե,- ասացի ես,- եթե միայն մայրիկդ թույլ տա:

- Հիմա հարցնեմ,- իրար խառնվեց Լեոնը, վազեց անցուղու միջով ու հանկարծ շրջվելով, ձայն տվեց:- Իսկ դուք չե՞ք գնա, կսպասե՞ք ինձ:

- Անպայման,- ասացի ես:

Երկու բռպե էլ չէր անցել, երբ տղան հայտնվեց՝ ձեռքից բռնած ձգելով մորը:

Ես ավտոմեքենայից դուրս եկա, ողջունեցի՝ հանելով վարորդական գլխարկս ու չզիտես ինչու սկսեցի արդարանալ.

- Պատահաբար անցնում էի... տեսնեմ՝ Լեոնը կանգնած է...

- Ես ուղղակի չզիտեմ, թե որքանով է դա հարմար,- ասաց Ալիսան:- Երեխան դեռ թույլ է...

- Մայրի՛կ,- ձայնեց տղան, ու նրա աչքերը միանգամից արցունքով լցվեցին:

- Մի ժամից ետ կբերեմ,- ասացի ես:- Հանգիստ եղեք: Մի քիչ կգրոսնենք ու կվերադառնանք: Տղայի սիրտը մի կոտորեք: Կամ գուցե... չեք ուզում մենակ թողնել նրան... դուք էլ եկեք, խնդրեմ...

- Ո՛չ, ո՛չ,- հրաժարվեց նա,- ի՛նչ եք ասում, ինչպե՞ս կարելի է չվստահել ձեզ...

Տղան ինքը բացեց դուռը ու ներս նետվեց: Մենք ձեռքով արեցինք Ալիսային, ու ես ավտոմեքենան շարժեցի տեղից: Հայելու մեջ դեռ երկար երևում էր Ալիսան՝ պատշգամբի տակ կանգնած:

Մենք ավելի քան կես ժամ շրջում էինք մեր փոքրիկ քաղաքի, այսպես կոչված, տեսարժան վայրերով, հետո մի լրիվ պտույտ կատարեցինք զբոսայգու շուրջը: Եվ ես հանկարծ նկատեցի, որ Լեոնին բոլորովին չեն հետաքրքրում հուշարձաններն ու շենքերը: Նա ավտոմեքենայի սարքերով ու ցուցիչներով էր տարված և հիացմունքով հետևում էր ցուցատախտակի վրա հաջորդաբար վառվող գույնզգույն լապտերների խաղին:

Երեխան մնում է երեխա:

- Գուցե գնանք մեր տուն,- առաջարկեցի ես:

- Իսկ ձեր տանն ի՛նչ կա,- մանկական անկեղծությամբ հետաքրքրվեց Լեոնը:

- Մեր տանը,- ասացի ես, ոչ առանց հպարտության,- մեր տանը, փոքրիկ, աշխարհի ամենախելացի խաղալիքներն են:

Ես արդեն երկար ժամանակ էր, ինչ զբաղվում էի խամաճիկներ ու խաղատիկնիկներ պատրաստելով: Իմ երկրորդ սենյակը արհեստանոցի էի վերածել և աշխատանքից ազատ ժամանակ խարտում ու հղկում էի, կարում, սոսնձում ու ներկում էի և պատրաստում էի թելով դեկավարվող խաղալիքներ: Ամեն ինչից՝ սովորաբար թից, տաշեղներից, տերևներից, պահածոյի տուփերից, թելի դատարկ կոճերից, եղևնու կոններից, սովորական կոճակներից... Ամեն ինչից:

Հարկավոր էր տեսնել միայն, թե ինչ ուրախություն ու զարմանք ապրեց տղան: Նա ձգում էր թելերը, և կանաչ գորտը բացում էր բերանը ու կափկափում, մկնիկը սլանում էր լարի վրայով, անձոռնի օրորվելով պարում էր արջը, ավանակը շարժում էր լայն ականջները...

Այսինքն, դժվար է ասել, Լեոն՞ն ավելի ուրախացավ, թե ես, որ տեսնում էի նրա ուրախությունը: Նա ձգում էր լարերը և հետևել խոսում տիկնիկների հետ, ժպտում, ծիծաղում, խորհուրդներ տալիս նրանց, հանդիմանում ու խրախուսում:

Տղան երջանիկ էր: Չէր պոկվում խաղալիքներից: Երբ գրեթե բռնի նրան դուրս բերեցի տնից ու ժամացույցին նայեցի, ա՛ իս քաշեցի: Անցել էր երեք ժամ:

Նույնիսկ մտքովս անցավ Լեոնին իջեցնել տան մոտ ու փախչել: Բայց եթե ուզենայի էլ, չէի կարող իրականացնել իմ այդ անվայել գաղափարը, որից ես, իհարկե, անմիջապես

հրաժարվեցի, որովհետև պատշգամբի տակ, անհանգստությունից մատները կոտրատելով, ետ ու առաջ էր քայլում Ալիսան:

Երբ ես արգելակեցի, նա գրեթե նետվեց դեպի ավտոմեքենան: Տղան դուրս թռավ ու փարվեց մորը՝ երջանկությունից աղաղակելով:

- Մայրի՛կ, որ իմանաս որտեղ էի... որ իմանաս քեռի Ալեքսը ինչ խաղալիքներ ունի, իսկական, մա՛մ, վագում են, շարժվում են, թռչում են: Գորտն իսկականից կոկոացնում էր, մա՛մ, արի միասին գնանք, հա՛, քեռի Ալեքս, մայրիկին էլ ցույց տվեք ձեր խաղալիքները, ի՞նչ կլինի...

- Բավական է, ծղրիդ...- որդու գրկից ազատվելով, նրան տեսնելուց հետո միանգամից հանգստացած, ծիծաղեց Ալիսան և իր ապրած ողջ անհանգստությունն ու տառապանքը ձևակերպեց մի խոսքի մեջ: - Քիչ էր մնում խելագարվեի, տղաս...

Հիմա չեմ հիշում, թե ինչպես արդարացա, հավանաբար Լեոնը երկուսիս էլ չթողեց խոսել, որովհետև, երբ ուշքի եկա ու արտասանեցի առաջին բառը, արդեն նստած էի նրանց փոքրիկ սենյակի միակ աթոռին ու սուրճ էի խմում:

- Իսկ երբ աշխատանքի եք գնում, ո՞վ է հետևում Լեոնին,- հարցրեցի ես:

- Հիմա առայժմ չեմ աշխատում,- ասաց Ալիսան ու ասես կռահելով այն հարցը, որ ես քաշվում էի տակ, ավելացրեց,- մենք թոշակ ենք ստանում:

- Իբրև զինվորի կի՞ն,- հարցրեցի ես:

- Իբրև զինվորի այրի:- Նրա աչքերը միանգամից արցունքով լցվեցին:- Անցյալ տարի ստացանք ծանուցումը:

- Բայց չե՞ որ գերմանացիները մեր տղաներին բանակ չեն տանում:

- Նա գերմանացի էր և մեկնեց կամավոր:

Երկար ժամանակ լուռ էինք:

- Եվ այդ թոշակը հնարավորություն տալի՞ս է չաշխատելու:

- Ո՛չ,- ասաց Ալիսան:- Բայց ես մի փոքրիկ աշխատավարձ էլ բարեգործական մի ընկերությունից եմ ստանում՝ երբեմն-երբեմն կատարելով նրանց որոշ հանձնարարությունները:

- Ներեցեք, խնդրում եմ, ավելորդ հետաքրքրասիրության համար, բայց դա ի՞նչ ընկերություն է, մեր երկրում բարեգործներ չկան: Այսինքն, ովքեր էլ լինեն նրանք, կեցցեն,- ասացի ես, բարձրանալով տեղից:- Շնորհակալություն սուրճի և ընդհանրապես այսօրվա համար: Լեոնի հետ մենք հիանալի ժամանակ անցկացրինք՝ ցավոք ձեր անհանգստության հաշվին:

- Արդեն մոռացել էի,- պարզ ժպտաց Ալիսան:

- Քեռի՛ Ալեքս,- դռան մոտ ինձ հասավ Լեոնը,- թույլ կտա՞ք էլի գալ ձեր տուն ու խաղալ ձեր տիկնիկների հետ:

- Ամեն օր, միշտ, երեկոյան... Կիրակի օրերին մուտքն ազատ է ժամը տասից,- հանդիսավոր զեկուցեցի ես:- Եվ որպեսզի թյուրիմացություններ չլինեն, ահա իմ հասցեն, փոքրիկ պարոն:- Ես տղային մեկնեցի իմ այցեքարտը:- Ես միայնակ եմ ապրում և ինձ խանգարել հնարավոր չէ:

- Լեո՛ն,- հանդիմանեց Ալիսան,- արդյոք շատ չե՞ս չարաշահում պարոն Ալեքսանդրի բարությունը:

- Ա՛խ, մայրիկ, եթե միայն դու տեսնեիր այդ խաղալիքները,- հառաչեց տղան:

Երկու օր ինձ հաջողվեց չանցնել այն փողոցով, որտեղ Ալիսան ու Լեոնն էին ապրում: Բարեբախտաբար, նույնիսկ հանգստի ժամանակ չունեի: Անգամ հինգ բույս չէին թողնում պարապ մնամ: Հենց ազատվում էի, անմիջապես որևէ մեկը ձեռք էր բարձրացնում: Ուղևորները պարզապես փոխարինում էին իրար, և ես ուրախանում էի, որ մտածելու ժամանակ չեմ ունենում: Դժվար էր միայն գիշերները: Ո՞ւր կարող էի փախչել ինքս ինձանից ու իմ մտքերից: Անձանոթ ու օտար զգացումները պաշարել էին ինձ: Ամեն ինչ անում էի դրանք հեռացնելու համար, բայց ոչինչ չէր ստացվում: Վախենում էի նույնիսկ ինքս ինձ խոստովանել, որ խենթորեն սիրահարված եմ Ալիսային, և ուզում եք հավատացեք, ուզում եք՝ ոչ, բայց գիտեի, որ այլևս չեմ կարող ապրել առանց Լեոնի: Նրանք այնպես տիրաբար էին մտել իմ սիրտը, որ տեղ չէին թողել որևէ զգացման կամ զբաղմունքի համար: Ես նույնիսկ իմ տիկնիկներին չէի մոտենում: Ու առաջին անգամ կյանքում՝ չեղենից հետո, կարոտում էի որևէ մեկի:

Միթե՞ իրոք հնարավոր է նման բան, մտածում էի ես, ինչպե՞ս կարող ես երկու- երեք անգամ հանդիպելուց հետո, ուրիշ, անձանոթ մարդկանց տեսնելու անգուսպ, անհաղթահարելի ցանկություն ունենալ: Դա երևի նորմալ երևույթ չէ: Որպես կանոն, ես կիրակի օրերին չէի աշխատում, բայց նրանցից բաժանվելու երրորդ օրը, թեև կիրակի էր, որոշեցի գործի դուրս գալ, որպեսզի քաղաքի փողոցների ժխորի մեջ, տարբեր մարդկանց հետ առօրեական հանդիպումների աղմկոտ մթնոլորտում կարողանամ խլացնել ներքին ապրումներս, ժամանակ շահել ստեղծված արտասովոր իրավիճակը ծանրություն անելու, որևէ վճիռ կայացնելու համար:

Ու միաժամանակ չէի ուզում դուրս գալ, չէի ուզում աշխատել, չէի ուզում խլացնել զգացմունքներս, չէի ուզում չմտածել: Շատ ցավոտ ու հաճելի էր Ալիսային ու Լեոնին հիշելը:

Եվ, այնուամենայնիվ, երբ իմ փոքրիկ կկուն, բնից դուրս թռչելով, տագնապահար կանչեց տասնմեկ անգամ, ես հագնվեցի, վերցրեցի ավտոմեքենայի տնակի բանալին, և արդեն մեկնում էի ձեռքս՝ դուռը բացելու համար, երբ միջանցքում հնչեց զանգը: Ազնիվ խոսք,

նախքան դուրս բացելը, հենց միայն սրտիս արագացած զարկերից հասկացա, թե ովքեր էին դռան ետևում:

Լեոնը ուղղակի նետվեց իմ գիրկը, իսկ Ալիսան մնաց դռների մեջ ու շիկնելով, շփոթահար ասաց.

- Ներեցեք, ի սեր աստծո, բայց ես այլևս նրան պահել չկարողացա:

- Շատ ուրախ եմ,- ասացի ես, թեև միանգամայն ավելորդ էին իմ խոսքերը, որովհետև եթե ուզենայի անգամ՝ չէի կարող թաքցնել դեմքիս արտահայտությունը:

- Երեկ ոչինչ չկերավ, հացադուլ էր հայտարարել,- ծիծաղեց Ալիսան: Եվ առավոտյան... մինչև չխոստացա ձեր տուն բերել, նախաձաշը չկերավ: Նա ձեզ չի՞ խանգարի, դուք հագնվել եք... Երևի ուզում եք դուրս գալ:

- Ես ձեզ էի սպասում,- ասացի ես ու որպեսզի հանկարծ նրա մտքով չանցնի հեռանալ, ավելացրի շտապով:- Նստեք, խնդրում եմ, հիմա ես ձեզ համար սուրճ կբերեմ...

- Ո՛չ, ո՛չ, կարիք չկա,- ուզում էր հրաժարվել Ալիսան,- ես...

Բայց ես արդեն խոհանոցում էի: Իսկ երբ վերադարձա սուրճի բաժակները սկուտեղի վրա անվարժ դասավորած, արհեստանոցի բաց դռնից տեսա, որ Ալիսան ևս միացել է որդուն, ու նրանք զարմանքախառն բացականչություններով ու քրքիջով խաղացնում են իմ տիկնիկները:

Իմ տանը երբեք նման հաճելի աղմուկ չէր եղել:

Ես երկար ժամանակ կանգնել ու այո՛, այո՛, ինձ անծանոթ խանդաղատանքով հետևում էի, թե ինչպես են իրար ապշեցուցիչ նման մայրն ու որդին զարմանալիորեն միատեսակ շարժումներով իրար ձեռքից խլում խամաճիկների գործողությունները կարգավորող թելերը և ինչպես են քրքջում ինքնամոռաց ու երջանիկ, նույն ձայնով, իրար նման:

- Սուրճը սառչում է, տիկի՛ն,- այնուամենայնիվ, զգուշացրի ես...

- Հետո, հետո,- հանկարծ ձեռքը անհամբեր թափահարեց Ալիսան՝ խաղով շարունակ տարված, բայց անմիջապես էլ զգաց իր վրիպումը, շրջվեց, ձեռքից բաց թողեց լարը, կասկարմիր կտրեց ու շփոթությունը ծածկելու համար, ինչպես միշտ՝ ծիծաղեց անմիջապես:- Բայց ես ի՞նչ անեմ: Մեղավորը ձեր հրաշալի տիկնիկներն են:

Լեոնին չհաջողվեց խաղալիքներից պոկել, այսինքն, պարզվեց նաև, որ երեխաներին սուրճ տալ չի կարելի, և ես ու Ալիսան նստեցինք իրար դիմաց, փոքրիկ սեղանիկի մոտ: Ալիսան հանկարծ նորից ծիծաղեց, բայց ոչինչ չասաց:

- Ինչո՞ւ ծիծաղեցիք,- հարցրեցի ես:

- Ոչինչ, հենց այնպես,- ժպտաց նա:

- Եվ, այնուամենայնիվ,- պնդեցի ես:

- Մտքովս չէր անցնի, թե տղամարդու պատրաստած սուրճը հնարավոր կլինի խմել,- խոստովանեց նա:- Նաև դրա համար էի հրաժարվում:

- Չէ,- ասացի ես,- գոնե սուրճի հարցում ես հաստատ վարպետ եմ:

- Իսկ խաղալիքների՞...

- Դե, խաղալիքներն իմ կյանքն են:

Ալիսան փոքրիկ կումերով դանդաղ խմում էր սուրճը, բայց ես տեսնում էի, որ ասես թուուցիկ հայացքով, սակայն, ամեն մանրամասն նկատող կնոջ բժախնդրությամբ դիտում է իր շուրջը: Եվ երևի բավարարված մնաց, որովհետև ասաց.

- Հիմա ես հասկանում եմ Լեոնին: Ձեր տանը շատ հետաքրքիր է ու հանգիստ:

Եվ ես հանկարծ, ինձ համար էլ անսպասելիորեն, ասացի մի բան, որ մեկ վայրկյան առաջ մտքովս էլ չէր կարող անցնել, թե ինձ կարող եմ թույլ տալ: Դա ինքնաբերաբար ստացվեց ու բնական՝ ծագող արևի կամ քարերի միջից բխող անսպական աղբյուրի նման, ուշ աշնանը ծառից ընկնող տերևի նման: Ես նրան ասացի.

- Ուրեմն՝ մնացեք իմ տանը, խնդրում եմ:

Ալիսան ինձ նայեց ցնցված, գունատվեց վայրկենապես և չափազանց լրջությամբ ասաց.

- Դա անհնարին է, պարո՛ն Ալեքսանդր:

- Ինչո՞ւ,- հարցրեցի ես,- ինչո՞ւ...

- Որովհետև ես սպասում եմ իմ ամուսնուն:

- Բայց չէ՞ որ ինքներդ ասացիք, թե նա գոհվել է:

- Ես նրանց ասածը կրկնեցի: Ինչ որ գրված էր թղթում: Բայց ես համոզված եմ, որ նա կա և սպասում եմ նրան:

- Եվ ինչքա՞ն պետք է սպասեք,- հարցրեցի ես՝ ինքս էլ նողկալով իմ հարցից և ընդհանրապես այն վիճակից, որի մեջ հայտնվել եմ:

- Որքան որ կարողանամ,- ասաց Ալիսան:

Չէի հասկանում, թե ինչ է կատարվում ինձ հետ: Ես անփորձ ու խենթ մի պատանի չէի: Ինձ համար աշխարհում եղել էր Հելեն և էլի շատ կանայք էին հանդիպել հետագայում իմ կյանքի ճանապարհին, մեծ ու փոքր խաչմերուկներում: Բայց սա բոլորովին ուրիշ բան էր: Ես ամեն վայրկյան պատրաստ էի նրա ոտքերն ընկնել: Ես, որ ողջ կյանքում ծիծաղել եմ ուրիշների սվսվան ու լալկան սիրային խոստովանությունների վրա և Հելենից հետո երբեք հարգանքով ու լրջությամբ չեմ նայել որևէ կնոջ, պատրաստ էի ծունկ չոքել վեցամյա որդի ունեցող այդ այրի կնոջ առջև, միայն թե նա մնար ինձ հետ, միայն թե չհեռանար և չտաներ իր հետ Լեոնին:

Եվ երբ, կարծես իբրև իմ մտքերի շարունակություն, արհեստանոցից հնչեց Լեոնի երջանիկ ծիծաղը, ես կատարեցի երկրորդ հիմարությունը՝ հույսի շողի նման այդ ծիծաղը բռնելով:

- Դուք կարող էիք մնալ հենց թեկուզ հանուն Լեոնի:

Նա ինձ նայեց մի ժպիտով, որը թերևս միայն «Ջոկոնդայի» ժպիտի հետ կարելի էր համեմատել, ու ես կրկին ու կրկին համոզվեցի որ արարիչ աստված, աշխարհը ստեղծելով, ամենաքնքուշ ու փխրուն էակներին անգամ ինքնապաշտպանության զենքեր կամ գունե գույներ է տվել:

Ալիսան սպանիչ սառնությամբ ասաց.

- Հանուն երեխայի կարելի է սիրունիի դառնալ: Ո՛չ ավելի:

Ուղիղ տասն օր ես նրանց չտեսա: Ուղիղ տասն օր աշխատանքի չգնացի և իմ արհեստանոցում փակված, իրեն ինքնակամ տաժանակրության դատապարտած մարդու համառությամբ աշխատում էի առավոտից մինչև ուշ գիշեր: Քանի որ վճռականապես որոշել էի թողնել տաքսին, ստուգում էի ինձ, թե կկարողանա մ արդյոք ամբողջությամբ նվիրվել այն գործին, որով մտադիր էի ապահովել իմ և իմ ապագա ընտանիքի հանապազօրյա հացը:

Ես կանացի զարդեր էի պատրաստում, փայլփլուն ու գեղեցիկ վզնոցներ, ապարանջաններ, մատանիներ ու ականջօղեր, վառվռուն ճարմանդներ ու գոտիներ: Եվ երբ տասնմեկերորդ օրը առավոտյան հանրագումարի բերեցի իմ աշխատանքը, ինքս էլ զարմացա արդյունքից:

Շքեղ և ճաշակով գործեր էին ստացվել: Իրոք մանրաքանդակի վարպետի անուրանալի ձիրքով էր օժտել ինձ աստված: Ես հավաքեցի իմ ստեղծագործությունների նմուշները ու քաղաքապետարան գնացի՝ Ադամին ցույց տալու և խորհուրդ հարցնելու համար:

- Այս բոլորը դո՞ւ ես սարքել,- ապշած հարցրեց Ադամը:

- Հա՛, - ասացի ես:

- Չքնաղ գործեր են,- աչքը զարդերից չկարողանալով հեռացնել, ասաց Ադամը:- Եվ ի՞նչ ես ուզում անել սրանք:

- Ուզում եմ հրաժարվել տաքսիից, մի տուն գնել, տան առաջին հարկում մի փոքրիկ խանութ բացել և սարքել ու վաճառքի հանել ահա այսպիսի վզնոցներ ու ճարմանդներ:

Ադամը ծիծաղեց:

-Իսկ ովքե՞ր են գնելու քո այս վզնոցներն ու ճարմանդները, մարդիկ իրենց ունեցած-չունեցածն են վաճառում մի կտոր օճառի կամ մի տուփ կարագի համար: Հիմա պատերազմ է,

եղբայր... Հիմա մարդկանց հաց է պետք... ո՞ւմ են հետաքրքրում այսօր պերճանքի առարկաները:

- Վաղը կհետաքրքրեն,- ասացի ես:- Պատերազմը հավերժ չի տևելու, և ինքդ էլ հիանալի գիտես, որ այսօր-վաղն ավարտվելու է: Ու այն ժամանակ իմ զարդերը կխլխլեն իրար ձեռքից, որովհետև մարդիկ զգվել են պատերազմից, զգվել են սև շորերից, զգվել են խեղճությունից: Որովհետև մարդիկ կարոտ են ուրախության և պատերազմից հետո, հակառակ ռեակցիայի օրենքով, շատ ավելի բուռն ու շքեղ են ցանկանալու ապրել, ցուցադրել իրենց, վայելել, հաճույք ստանալ:

- Իսկ քո այդ զարդերը արդյո՞ք չափազանց թանկ հաճույք չեն լինի նրանց համար,- հեզմանքով ծիծաղեց Ադամը:

- Իմ զարդերը ամենաեթանր կլինեն աշխարհում երբևէ եղած զարդերի համեմատությամբ,- խորամանկ ժպիտով ասացի ես:- Միայն թե չփչանան Ամերիկայի կամ Ամերիկայի հետ որևէ միջնորդ երկրի հետ մեր հարաբերությունները, որոնցից որևէ մեկը միշտ էլ կլինի:

- Ամերիկան ի՞նչ կապ ունի այստեղ,- արդեն ոչինչ չհասկանալով, զարմացած հարցրեց Ադամը:

- Իսկ ուրիշ որտեղի՞ց ենք ստանում մենք կաթի և ձվի փոշու այն պահածոները, որոնց տուփերից ես այս զարդերն եմ պատրաստում:

- Սրա՞նք,- ապշեց Ադամը:- Սրանք թիթեղի՞ց են:

- Ամենախիսկական թիթեղից,- ասացի ես,- գումարած զանազան այլ ոչ արժեքավոր նյութեր, ինչպիսիք են խեցիները, թռչնի մագիլները, գունավոր քարերը, մանր եղջերավորների սմբակներն ու պոզերը և այլ, և այլ նման բաներ:

- Դու ֆենամեն ես,- հայտարարեց Ադամը,- եթե դու դրանք ցանկանալիք վաճառել որպես ամերիկյան ոսկի, առաջին խաբվողը ես կլինեի: Չարմանալի մարդ ես դու: Հաստատ երջանիկ կլինի այն կինը, որ քո տունը կմտնի, և որի մասին ուզում եմ խոսել քեզ հետ:

Նա խփեց իմ ցավոտ վերքին:

- Չէ՛, Ադամ,- ասացի ես,- մի կին կա, որ այդպես չի մտածում: Իսկ թե ինչ են մտածում մնացած կանայք, բոլորովին չի հետաքրքրում ինձ:

- Էլի՞ պենիցիլին է պետք,- հանկարծ ժպտաց Ադամը:- Խոստովանիր, որ հարցը նրան է վերաբերում:

Ես բացեցի իմ հոգին՝ ինչպես խոստովանահոր առաջ, սկզբից մինչև վերջ պատմելով ամեն ինչ:

Չգիտեմ ինչու, ինձ թվում էր, թե Ադամը իր սովորությամբ կատակի կվերածի ամեն ինչ: Բայց նա ինձ լսեց ամենայն լրջությամբ ու ասես մտահոգ, իսկ հետո, առանց որևէ կերպ

արձագանքելու, կենտրոնացած քայլում էր իր երկար առանձնասենյակի մի ծայրից մյուսը, ձեռքերը կրծքին խաչած, ինչ-որ մտորումների մեջ:

- Ափսո՛ւ,- վերջապես արտասանեց նա՝ իմ առջև կանգ առնելով:- Իսկ դու գիտե՞ս, որ ես քեզ համար մի փայլուն թեկնածու եմ գտել՝ գեղեցիկ, ինչպես Աֆրոդիտեն, խելացի, ինչպես Մարի Կյուրիին և մեծահարուստ՝ Ֆորդի դստեր նման: Մի շտապիր, Ալեքս, բարեկամս: Ես հենց նրա մասին էի պատրաստվում խոսել քեզ հետ: Դու շատ ես աշխատել ու տառապել կյանքում: Դա հո հայտնի է ինձ: Եվ ջահել ես: Այդ ամուսնությունը այսուհետև անխռով ու ապահովված ապրելու բոլոր հնարավորությունները կտա քեզ, որոնց արժանի ես դու, և քեզ համար ճանապարհ կբացի դեպի բարձր կոչված հասարակությունը, որին բոլորն էլ ի վերջո ձգտում են: Մի՛ շտապիր, եղբայր: Ինչպես իմ դերձակն է ասում իր մասնագիտության մասին, այդ գործը ևս շտապողականություն չի սիրում: Եկ քեզ ծանոթացնեմ այդ աղջկա հետ, որն արդեն մասամբ գիտե քո մասին, և հավատացնում եմ, որ մի քանի ամիս հետո քեզ չափազանց զավեշտական կթվա թիթեղյա զարդեր սարքել - վաճառելով ապրելու քո երբեմնի միամիտ ու խեղճ գաղափարը: Ուզո՞ւմ ես հենց այսօր հանդիպել նրան:

- Ես ոչ ոքի տեսնել չեմ ուզում, Ադա՛մ,- ասացի ես:

Երևի իմ ձայնի մեջ կամ դեմքիս վրա այնպիսի մի բան կար, որն Ադամին ստիպեց անմիջապես կանգ առնել:

- Ափսո՛ւ, ափսո՛ւ,- միայն կարողացավ արտասանել նա և հանկարծ ինձ նայեց այնպիսի մի հայացքով, զարմանալիառն հարգանքի այնպիսի մի արտահայտությամբ, ինչպես նայում էր տարիներ առաջ, մեկնորատիվ ջոկատի անտառային տնակում, երբ հարբած խնդրում էր վերադառնալ, իսկ ես հանուն նրա ժպտալով հրաժարվում էի ջոկատի պետ լինելու առաջարկից:

Սակայն այս անգամ շարունակությունը բոլորովին ուրիշ տեսակ ստացվեց:

- Դե լավ, զարմանալի՛ մարդ,- ասաց Ադամը:- Արա այնպես, ինչպես ուզում ես: Մանավանդ որ քո որոշումները ի վերջո ավելի խելացի են լինում: Թող այդպես լինի: Միայն թե՛ իմ կարծիքով, գործելու քո եղանակն է սխալ: Իսկ ի՞նչ էիր ուզում դու: Սպասում էիր, որ քո առաջին իսկ, ըստ որում, տղայավարի անկեղծ, բայց աննրբանկատ, եթե չասենք՝ անկիրթ առաջարկից հետո անմիջապես քո գի՛րկն ընկնի: Հետո ի՞նչ պետք է մտածեիր նրա մասին: Եթե ես լինեի քո փոխարեն...

- Ասա՛, Ադամ...

- Հենց այս երեկո, վայելուչ հագնված, ծաղիկները ձեռքիս կգնայի նրա մոտ և ամենայն լրջությամբ, ինչպես պատվավոր մարդուն է հատուկ, կխնդրեի նրա ձեռքը... Հին, բարի ժամանակներում հենց այդպես էլ անում էին...

- Միայն թե՛ առանց ծաղիկների, ես ծաղիկներ բռնելու ձևը չգիտեմ,- աղաչեցի ես:

- Սովորի՛ր,- կեղծ խստությամբ ասաց Ադամը: Գրկեց ինձ ու ավելացրեց, ասես թե մի տեսակ նախանձով:- Թեև խառնեցիր իմ բոլոր ծրագրերը, բայց համոզված եմ, որ երջանիկ կլինես, ծերուկ: Քո ճակատին խաչ կա: Դու պետք է երջանիկ լինես:

Ես համբուրեցի նրան:

- Ասենք, ինչո՞ւ եմ զուր տեղը էներգիա վատնում,- ծիծաղեց Ադամը:- Չէ՞ որ երևի շուտով նույն խոսքերը կրկնելու եմ ի պաշտոնե, որպես պարոն քաղաքագլուխ, հարսանյաց սրահում, ձեր պսակադրության ժամանակ:

Նա այդ նույն խոսքերը կրկնեց իբրև պարոն բուրգովիստր, հարսանյաց սրահում, մեր պսակադրության ժամանակ:

Բայց ոչ շուտով:

Ավելի քան երկու ամիս տևեց, մինչև որ աջ ձեռքով Ալիսայի արմունկն ամուր բռնած, անցա տոնական լույսերով ողողված սրահով, Մենդելսոնի հարսանյաց քայլերգի հանդիսավոր հնչյունների տակ:

Ալիսան այն օրը բոլորովին ուրիշ տրամադրության մեջ էր: Երբ ես շշուկով, որովհետև Լեոնը քնած էր, բայց ամենայն հանդիսավորությամբ խնդրեցի նրա ձեռքը, նրա խոշոր աչքերն անմիջապես արցունքով լցվեցին: Նա իմ գիրկն ընկավ ու հեկեկալով խոստովանեց, որ ինքն էլ ինձ է սիրում և որ Վալտերին կորցնելուց հետո, միայն աստված կարող էր ինձ հետ ամուսնանալու երջանկությունը պարզնել իրեն: Բայց այդ ամենից հետո պատասխանի համար մի շաբաթ ժամանակ խնդրեց ինձանից: Թե ինչու, ոչինչ չհասկացա, բայց չուզեցի մանրանալ և զանազան հարցերով սրտնեղություն պատճառել նրան: Եթե խնդրում է, ուրեմն ինչ-որ հիմնավոր պատճառներ ունի: Ո՞վ գիտե, գուցե մի վերջին անգամ ևս ուզում է ճշտել ամուսնու զոհվելու փաստի հավաստիությունը: Կամ ուզում է տեղյակ պահել իր, իսկ գուցե և Վալտերի հարազատներին և նրանց համաձայնությունն ու օրհնությունը ստանալ: Կամ իր զգացմունքներն է ուզում կրկին ստուգել: Ո՞վ գիտե: Չէ՞ որ ինձ գրեթե ոչինչ հայտնի չէ նրա անցյալի և նույնիսկ ներկայի մասին: Ուրեմն՝ կարելի է մի շաբաթ էլ համբերել:

Բայց երբ պայմանավորված մի շաբաթն անցավ ու անցավ նաև երրորդ շաբաթը, ես գտա, որ արդեն իրավունք ունեմ բացատրություն պահանջելու: Մակայն կրկնվեց նույն պատմությունը: Ալիսան թախանձանքով խնդրեց մեկ շաբաթ ևս սպասել:

- Ինչո՞ւ,- առանց դառնությունս թաքցնելու, հարցրեցի ես:

- Մի՛ բարկացիր, Ալե՛քս, բայց ինձ նախ անհրաժեշտ է մայրաքաղաքում լինել:

- Ուրեմն՝ գոյություն ունի մեկը, որ կարող է քեզ թույլ տալ կամ արգելել՝ ամուսնանալ,-
 գայրացա ես:- Ինչո՞ւ դու ինձ հետ մինչև վերջ անկեղծ չես, Ալիսա:

Ալիսան հանկարծ քնքշորեն համբուրեց իմ ձեռքը:

- Դու մոռանում ես, որ ես ծառայում եմ բարեգործական ընկերությունում և աշխատանքի
 բերումով պարտավոր եմ լինել ոչ միայն տարբեր հիմնարկներում, ապահովագրական
 ընկերություններում և ֆիրմաներում, այլև՝ տարբեր քաղաքներում: Իսկ ես չեմ ուզում, որ քեզ
 հետ ամուսնանալուց հետո, թեկուզ մեկ օր հեռու ապրեմ քեզանից: Հիմա հասկացա՞ր,
 անհամբեր մարդ:

- Եթե հարցն այդ է, անմիջապես ազատվիր աշխատանքից, սիրելի՛ս,- ասացի ես:- Փառք
 աստծո, ես միշտ աշխատել եմ երկուսիս փոխարեն և հիմա մենք կարող ենք ապրել ապահով
 ու հանգիստ, առանց որևէ մեկից կախում ունենալու:

- Դա անհնարին է, Ալե՛քս, ես պարտավորություններ ունեմ: Այն էլ բավական է, որ ինձ
 հաջողվի հրաժարվել հեռավոր գործուղումներից:

- Ես քեզ այդ հարցում ոչնչով օգնել չե՞մ կարող, Ալիսա՛:

- Ոչ, սիրելի՛ս:

Ես գնացի երկաթուղային կայարան՝ նրան ճանապարհելու: Երբ գնացքը շարժվեց ու նա
 ձեռքով հրաժեշտ էր տալիս ինձ, հանկարծ այնպես ճմլվեց սիրտս: Ինձ թվաց, թե նրան այլևս
 չեմ տեսնելու: Թե նա ևս կանխանա, կցնդի, կանհետանա... իմ առեղծվածային Հելենի նման...

Բայց անմիջապես էլ հանգստացա, երբ անհամբերությամբ թևս ձգելով, Լեոնն ասաց.

- Դե գնանք, քեռի՛ Ալեքս:

Նա խաղալիքների մոտ էր շտապում և նրա համար աշխարհում ուրիշ ոչ մի տանջող խնդիր
 գոյություն չունեիր:

- Գնանք, տղա՛ս,- ասացի ես,- գնանք:

Կուպեի դուռը բխեցին:

- Այո՛,- ասացի ես:

- Պարոնը կցանկանա՞ նախաճաշել,- հարցրեց ուղեկցողը:

Ուրեմն՝ արդեն առավոտ է: Շուտով տեղ կհասնենք:

- Միայն սուրճ,- ասացի ես:- Այն էլ լվացվելուց հետո:

- Կաթո՞վ:

- Ո՛չ,- ասացի ես:- Թունդ, կրկնակի բաժին:

Զարմանալի բան էր: Ամբողջ գիշեր չէի քնել, բայց սառը ջրով լվացվելուց հետո բավականին առույգ զգացի ինձ: Հիմա սուրճն էլ կլրացնի պակասը: Ինչ լավ է, որ Ալիսան կողքիս չէ: Նա սարսափած իրար կխփեր ձեռքերը. «Ի սեր աստծո, Ալե՛քս, քեզ սուրճ խմել չի կարելի՝ մոռանո՞ւմ ես, որ ճնշում ունես»: Իսկ ես հիմա կխմեմ և այն էլ կրկնակի բաժին, արգելված պտուղը ճաշակողի հաճույքով մտքումս խնդմնդացի ես: Իսկապես փառահեղ սուրճ էր: Այս ուղեկցողները գիտեն իրենց գործը:

Հա... Իսկ հետո...

Ես ու Ալիսան երեք ամսվա ընթացքում ավելին արեցինք, քան դա ուրիշներին կհաջողվեր նույնիսկ մեկ տարում: Նախ վաճառեցինք իմ տաքսի ավտոմեքենան և գնեցինք մի նոր, փայլուն, հիասքանչ «Օպել», որի ներսից ռետինի, ներկի և չգիտեմ էլ ինչի այնպիսի անկրկնելի խենթացնող հոտ էր գալիս, որը հատուկ է միայն գործարանից հենց նոր դուրս եկած ավտոմեքենաներին և որը ես ու Լեոնն ուղղակի հոտոտում էինք ազահաբար, Ալիսայի քրքիջի ներքո, թափքի մեջ չորեքթաթ անելով:

Հետո բավականին մատչելի գումարով գնեցինք ու մեր ուզածի նման թեթև ու պայծառ կահավորեցինք այն տունը, որտեղ ապրում ենք հիմա, և որտեղ, եթե աստված տա, կապրենք մինչև մեր կյանքի վերջը: Մենյակները բաժանելիս կոնիվ չեղավ մեր միջև, որովհետև դրանք կարող էին բավարարել շատ ավելի մեծ մի ընտանիքի: Բայց միայն Լեոնի մարտական օգնությամբ ինձ հաջողվեց արհեստանոցի համար նվաճել ամենամեծ ու ամենալուսավոր սենյակը՝ երկրորդ հարկում, որը Ալիսան ցանկանում էր հյուրասենյակի վերածել: Մնացած հարցերը լուծվեցին խաղաղ:

Իսկական մարտերը առաջին հարկում բացած խանութի համար ծավալվեցին: Ես պնդում էի, որ ինքս եմ կանգնելու վաճառասեղանի ետևում: Օրական վեց ժամ կաշխատեմ, իսկ երկու ժամ էլ կգրադվեմ զարդերը վաճառելով: Իսկ Ալիսան համոզում էր, որ ավելի նպատակահարմար կլինի, եթե ինքը վաճառքով զբաղվի՝ թեկուզ իրավիճակից ելնելով: Նախ՝ ինքը իր ականջներին, պարանոցին ու ձեռքերին կարող է որպես օրինակ ցուցադրել զարդերի նմուշները, մի հնարավորություն, որից ես ի ծնե զրկված եմ: Իսկ որ ամենակարևորն է, առանց ավելորդ համեստության, սեթևեթանքով ավելացնում էր նա, մարդիկ ավելի հաճույքով են կանանցից գնումներ կատարում, հատկապես, երբ այդ կինը գեղեցիկ է:

- Դրա համար էլ դու խանութի երեսը չե՛ս տեսնի,- բղավում էի ես:

Ի վերջո հաղթանակի դաշտը մնաց Ալիսային: Այսինքն, եթե անկեղծ լինենք՝ ո՞ր տղամարդն է ազնիվ մենամարտում հաղթել կնոջը, հատկապես՝ եթե այդ կինը քոնն է ու իրոք որ գեղեցիկ է:

Սկզբում հաճախորդներ չկային, բայց մենք չէինք հուսահատվում: Եվ իսկապես, երկու-երեք ամիս անց...

Ես համոզված էի, որ մեր խանութը ի վերջո ուշադրության կարժանանա, բայց այն, ինչ կատարվեց, վեր էր ամեն տեսակ սպասելիքներից: Բավական եղավ խորամանկորեն ձևակերպված փոքրիկ մի հայտարարություն քաղաքային թերթում և երկու ցուցատախտակ՝ հարևան փողոցներում, որոնց վրա նկարված մատը մեր տան տեղն էր նշում, որպեսզի մեր փոքրիկ խանութը բառացիորեն հեղեղվի գնորդներով:

Ադամին ներկայացրած իմ փոքրիկ փաստարկները ճիշտ դուրս եկան: Ես իրավացի էի: Որովհետև ավարտվել էր անիծյալ պատերազմը: Եվ մարդիկ կարոտ էին ուրախության ու պերճանքի:

Ու իրար հաջորդեցին մեր խաղաղ, ապահով, համերաշխ ու երջանիկ կյանքի տարիները:

Իհարկե, սկզբում մի հանգամանք շատ էր տանջում ինձ: Մենք երեխա չէինք ունենում: Ես տեսնում էի, թե ինչպես է տառապում նաև Ալիսան և ինքս էլ մխիթարության կարոտ, մխիթարում էի նրան:

- Ոչինչ, սիրելի՛ս: Երևի աստված կամենում է, որ ուրիշի հետ չկիսենք Լեոնի նկատմամբ ունեցած մեր սերը:

Ալիսան երախտագիտությամբ ու չզիտես ինչու մեղավոր հայացքով ինձ էր նայում, միանգամից արցունքով լցրած խոշոր, սիրելի աչքերը:

Հետո կարողացանք ընդհանրապես չխոսել այդ թեմայով, և ամեն ինչ հետզհետե ընկավ սովորական, խաղաղ հունի մեջ:

Հա, միայն մի անգամ ինչ-որ մեկը փորձեց հանել մեզ այդ հունից և եկավ ու անցավ փոթորկի նման, մի փոքր միայն ցնցելով մեր տունը:

Մի հաստիկ, սակայն, արագաշարժ, անհանգիստ շարժուձևերով մարդ էր, որ լայնեզր գլխարկը գլխին ու հովանոց-ձեռնափայտը թևի տակ սեղմած, մտել էր խանութ, երկար, ուշադրությամբ դիտել էր մեր ապրանքները, զրուցել Ալիսայի հետ և ցանկություն հայտնել հանդիպելու այն վարպետին, որը պատրաստում է այս, ինչպես ինքն էր ասել, ֆանտաստիկ զարդերը:

Ես արհեստանոցում էի, երբ Ալիսան վեր բարձրացավ ու հայտնեց այդ մասին:

Չուզեցի գործից կտրվել ու խնդրեցի վերև հրավիրել նրան:

Նա եկավ, բարևեց աղմուկով, այս ու այն կողմ ընկավ՝ դիտելով ու հոտոտելով ամեն ինչ և նոր միայն հարկ համարեց ներկայանալ:

- Գաբրիել: «Ռիխտեր և ընկ.» ֆիրմայի լիազոր ներկայացուցիչը:

- Ինչո՞վ կարող եմ օգտակար լինել ձեզ, պարո՛ն Գաբրիել,- հարցրեցի ես:

Նա նստեց իմ դիմաց, ծայրը կտրելով բերանը դրեց հաստ սիգարը, մի սիգար էլ մեկնեց ինձ, որից էս հրաժարվեցի և անմիջապես գործի անցնելով, ասաց.

- Մենք անձանոթներ չենք: Անձամբ ես լավ եմ ճանաչում ձեզ, որովհետև նախքան այստեղ գալը, մանրամասնորեն հետաքրքրվել եմ ձեր անձով ու գործունեությամբ: Եվ ահա այն ֆիրմայի վարչության անունից, որի ներկայացուցիչն եմ ես, լիազորված եմ անելու հետևյալ առաջարկությունը: Անմիջապես փակեք ձեր խանութն ու արհեստանոցը:

Ես զգացի, թե ինչպես միանգամից պրկվեցին մկաններս:

- Մի՞ թե իմ փոքրիկ խանութը խանգարում է ձեր հզոր ֆիրմային, - հեզնեցի ես:

- Ո՛չ, ո՛չ,- տեղից վեր ցատկեց հաստիկ մարդը,- դուք ինձ ճիշտ չհասկացաք: Ավելի ստույգ՝ ես երևի սխալ սկսեցի: Մենք ուզում ենք ձեզ ավելի մեծ գործ հանձնարարել:

- Ուրեմն, այնուամենայնիվ, խանգարում է,- ծիծաղեցի ես:- Եվ ի՞նչ գործ եք ուզում հանձնարարել:

- Կանացի արդուզարդի մի խոշոր գործարանի դիրեկտորի պաշտոնը՝ Ռաբաթում:

- Որտե՞ղ:

- Մարտկոյտում,- ասաց մարդը:- Բաժնետիրոջ իրավունքներով: Մենք պատրաստ ենք ձեզ վճարել հասույթի հինգ տոկոսը, եթե դուք ձեր աշխատանքի մեթոդները ներդնեք արտադրության մեջ:

- Շատ ժլատ եք,- ասացի ես հենց այնպես, որովհետև որևէ գաղափար չունեի հասույթների ու տոկոսների մասին:

- Վեց տոկոսը,- անմիջապես զիջեց նա,- ավելին իմ իրավունքներից վեր է:

- Եվ մոտավորապես որքա՞ն է կազմում այդ վեց տոկոսը,- շարունակելով խաղալ, հարցրեցի ես:

- Մարկո՞վ թե դոլարով:

- Դոլարով:

- Հիսուն հազար դոլար: Գուցե և մի փոքր ավելի:

- Տարի՞ն:

- Ոչ, ամիսը: Դա ձեզ չի՞ բավարարում:

Միանգամից քրտնեցին ձեռքերիս ավերը: Ես այդքան գումար հազիվ թե կարողանայի վաստակել, եթե ապրեի ևս երեսուն կամ քառասուն տարի՝ գրեթե ամեն ինչից զրկելով ինձ: Իմ կենսագրությունն ու գործունեությունը մանրամասն ուսումնասիրած պարոն Գաբրիելը հիանալի գիտեր այդ: Դրա համար էլ ինձ էր նայում ներողամիտ հաղթական արտահայտությամբ, թեթևակի ժպտալով, ասես սպասելով, թե հիմա ուր որ է իր ոտքերը

կրնկնեմ: Եվ հենց այդ ժպիտն էլ վճռեց ամեն ինչ: Նյարդերս խաղաղվեցին միանգամից, սիրտս սկսեց կանոնավոր տրոփել:

- Ես մտադիր չեմ փոխել իմ ապրելակերպը,- հանգիստ ասացի ես:

- Դուք այդ լո՞ւրջ եք ասում,- նորից տեղից վեր ցատկեց պարոն Գաբրիելը:- Դուք... դուք ուզում եք հրաժարվել նման գերշահավետ գործարքի՞ց: Ոչինչ չեմ հասկանում:

- Իսկ ես հասկանում եմ:

- Գուցե պայմաններից եք դժգոհ,- կրկին իրար անցավ նա:- Այդ դեպքում խնդրում եմ ուղղակի պարոն Ռիխտերի հետ խոսել: Դուք փոխադարձ համաձայնության կգաք: Նա շատ է շահագրգռված այս հարցով և անպայման նոր զիջումների կգնա:

- Ո՛չ,- ասացի ես:

- Ո՛չ:

- Ո՛չ,- կրկնեցի ես:

- Կյանքովս եմ երդվում, որ ոչինչ չեմ հասկանում,- ձեռքերը տարածեց պարոն Գաբրիելը:- Լավ: Եկեք այսպես պայմանավորվենք: Դուք այսօր մտածեք և ինձ պատասխանեք վաղը: Առավոտյան ես կրկին կայցելեմ ձեզ:

- Մի անհանգստացեք,- ժպտացի ես:- Վաղը ևս պատասխանը ճիշտ նույնը կլինի:

- Համենայն դեպս, համենայն դեպս, ով գիտե... - դեպի դուռը ետ-ետ գնալով, մի վերջին փորձ արեց նա,- համենայն դեպս ես իմ հեռախոսի համարը կթողնեմ ձեր տիկնոջ մոտ: Եթե համաձայնվեք, որի համար համոզված եմ, երբեք-երբեք չեք զոջա, զանգահարեք ինձ վաղը, մինչև ժամը տասնմեկը: Շնորհակալություն: Ցտեսություն:

- Գնաք բարով,- ասացի ես ու ծիծաղելով ավելացրի իմ մտքում,- փոթորիկ էր, եկավ ու անցավ:

Բայց, ինչպես ասացի, այդ փոթորիկն, այնուամենայնիվ. որոշ չափով ցնցեց մեր տունը:

Պառկել էինք քնելու և արդեն մարել էինք լույսերը, երբ Ալիսան հանկարծ մթության մեջ բռնեց ձեռքս ու ասաց.

- Ալեքս, իսկ գուցե սխալվում ես՝ մերժելով «Ռիխտեր» ֆիրմայի առաջարկը: Ի վերջո փայլուն հեռանկարներ են: Ես Ռաբաթի մասին կինոնկար եմ նայել: Դրախտ է: Եվ հետո՝ այդ հարստությունը, անկախությունը: Մենք փաստորեն արքայավարի կապրենք:

- Իսկ դու ինչի՞ կարիք ես զգում, Ալիսա,- հարցրեցի ես:

- Մի՛ հասարակացրու,- խնդրեց նա:

- Չէ, չէ, ես ամենայն լրջությամբ եմ ասում: Գուցե այնպիսի մի բան կա, որ դու ցանկանում ես սրտանց: Ասա, սիրելիս, և ես անմիջապես կգնեմ քեզ համար: Մի՞ թե դու մազաչափ իսկ կասկած ունես: Եթե քո ցանկացածի արժեքը շատ ավելի մեծ է, քան մեր հնարավորություններն են, դարձյա՛լ ասա ինձ: Կառնեմ, ինչ էլ որ լինի, թեկուզ տունն ու ավտոմեքենան վաճառելու գնով, թեկուզ իմ տիկնիկները աճուրդի հանելով, պարտք հավաքելով:

- Դու գիտես, որ ինձ ոչինչ էլ հարկավոր չէ,- ասաց Ալիսան:- Բայց ինչո՞ւ տունն ու ավտոմեքենան վաճառել, երբ մենք հեշտությամբ մեծ հարստության տեր կարող ենք դառնալ և դու ստիպված չես լինի մեջք ծռել քո դագճահի վրա, իսկ ես էլ՝ վաճառասեղանի ետևում:

Ես վեր կացա, միացրի լույսը, մի ծխախոտ վառեցի ու նստեցի Ալիսայի կողքին, մահճակալի վրա:

- Թող մի կարգին նայեմ քեզ: Մի՞ թե դու իմ Ալիսան ես,- ասացի ես:- Երբ ի վերջո համաձայնվեցիր, չգիտեի՞ր ում հետ ես ամուսնանալու: Մի՞ թե ես քեզ հարստություն եմ խոստացել:

- Բայց եթե դրա հնարավորությունը կա...

- Ամեն ինչի հնարավորություն էլ աշխարհում կա,- ասացի ես:- Եվ կան նաև այդ հնարավորությունները օգտագործելու եղանակները: Մեկը գողանում է, մեկը մարդ է սպանում, մեկը շահագործում է իր նմաններին, մեկը թուղթ է խաղում, մեկը խաբում ու խարդախում է, մեկը վաճառում է իր մարմինը, մեկը՝ իր խիղճը, մեկը՝ պատիվը, եթե հարմար գնորդ կա, մեկը սողում է ուրիշների առաջ և այդպես շարունակ: Այդ եղանակներից ո՞րն ես առաջարկում ինձ, Ալիսա:

- Ինչե՛ր ես խոսում, Ալե՛քս: Նրանց առաջարկի մեջ ոչ մի վիրավորական կամ նվաստացուցիչ բան չկա:

- Ինձ համար կա,- ասացի ես,- ես չեմ ուզում հարկադրաբար ծառայել ուրիշներին, և չեմ ուզում, որ ուրիշները հարկադրաբար ինձ ծառայեն: Երկուսն էլ ինձ համար վիրավորական են ու նվաստացուցիչ:

- Ի՞նչ է, դու կարծում ես, թե կարող ես ապրել հասարակությունից դո՞ւրս,- հարցրեց նա:

- Ո՛չ, բայց համոզված եմ, որ եթե խելք ունես և աշխատասեր ես, ապա կարող ես ապրել հասարակության մեջ՝ ազնիվ ու արժանապատվությամբ: Ու ես կարծեմ հենց այդպես էլ ապրում եմ: Կամ գոնե փորձում եմ այդպես ապրել: Իսկ եթե դա քեզ չի բավարարում, Ալիսա...

Ալիսան աչքերը սարսափից լայն բացած բարձրացավ տեղից ու վայրկենապես կերպարանափոխվելով, տխուր ժպիտով հարցրեց.

- Դու կարող ես բաժանվե՞լ ինձանից:

- Ես կարող եմ ինքնասպան լինել,- ասացի ես,- ավելին անել չեմ կարող:

Զգացմունքների կծիկ է իմ Ալիսան: Նա իմ գիրկն ընկավ ու լալիս, հեկեկում էր աղեկտուր, ասես ջղաձգության մեջ և կրկնում ու կրկնում էր անընդհատ.

- Ներիր ինձ, ներիր ինձ, ներիր ինձ...

- Հանգստացիր, սիրելիս, հանգստացիր...

- Ես մեղավոր չեմ, ես մեղավոր չեմ... ներիր ինձ, ներիր ինձ, ներիր ինձ...

Երկար ժամանակ և շատ քնքուշ խոսքեր պահանջվեցին, մինչև որ երեխայի նման իմ գրկի մեջ կծկված Ալիսան հանգստացավ: Ես օրոր էի ասում նրան, բայց իմ խոսքերը փափուկ բարձի, լուսնի և տերևների սոսափի մասին չէին:

- Դու ամեն ինչ կունենաս,- ասում էի ես նրան՝ հին արհեստավորների պարզ և իմաստուն փիլիսոփայությամբ:- Բայց այդ ամեն ինչը մեր աշխատանքով կլինի: Ի վերջո ի՞նչ է մարդուն պետք կյանքում: Որ անվիշտ ապրի, քաղցած չլինի, գեղեցիկ ու ճաշակով հագնվի, ետ չմնա ընկերական շրջապատից, հաճախի կինո ու թատրոն և ճամփորդի: Այդպես չէ՞: Ես այդ բոլորը քեզ խոստանում եմ: Մենք դրա հնարավորությունը միշտ կունենանք: Եվ քանի որ ուրիշ ոչնչի կարիք չենք զգա, կհամարենք, որ աշխարհի բոլոր բանկերում կուտակված ոսկիներն ու դրամները մերն են: Մերն են, բայց մենք դրանք օգտագործելու կարիքը չունենք: Հա, թող առայժմ մնան: Հանենք, ի՞նչ անենք, չէ՞:

Եվ Ալիսան հանկարծ ծիծաղեց:

- Ալեքս... մի՞ թե դու կարող ես մտածել, թե ինձ որևէ բան հարկավոր է աշխարհում, քեզանից ու Լեոնից բացի: Մոռացիր, մոռացիր, մոռացիր ու ներիր ինձ:

Ես մոռացա: Հենց այդպես էլ գրկած մահճակալին դրեցի Ալիսային, ծածկեցի բարակ վերմակով, հետո հանգրեցի լույսը ու նույն վերմակի ծայրը նորից բարձրացնելով, անկողին մտա:

- Այո՛...

Ուղեկցողը ներս մտավ, ներողություն խնդրեց ու վերցրեց սուրճի դատարկ բաժակը:

- Ուրիշ ի՞նչ կցանկանայիք, պարոն:

- Ոչինչ,- ասացի ես:- Ե՞րբ կհասնենք մայրաքաղաք:

- Ուղիղ մեկ ժամ հետո:

Զգացվում էր, որ գնացքը մայրաքաղաքին է մոտենում: Ավելի հաճախ էին հանդիպում բնակավայրեր, ավտոմեքենաների երկար հերթեր՝ ուղեփակոցների ետևում և տարբեր գույների արտահագուստներ հագած երեխաներ, որ պայուսակները մեջքներին դասի էին շտապում:

Մյուս տարի իմ Աննան էլ այսպես հագնված դպրոց կգնա: Այսինքն, ինչպե՞ս թե կգնա: Ե՛ս կտանեմ: Ոչ մեկին չեմ թողնի: Պապիկը պետք է թոռնիկին դպրոց տանի առաջին օրը: Ե՛րբ մեծացավ Աննան: Ինչո՞ւ են այսպես արագ գլորվում տարիները, երբ հազիվ մարդավարի ես ապրում: Ասես թե երեկ էր, որ Արթուրին դպրոց տարա: Իսկ հիմա նրա դստրիկին եմ տանելու:

Երբեմն, երբ շատ բարձր է լինում տրամադրությունս և ուզում եմ խաղալ Ալիսայի հոգու հետ, լրջորեն հարցնում եմ նրան.

- Ալիսա, անցած բան է, խոստովանիր, որ այն հաստիկ պարոն Գաբրիելը ինչ-որ առնչություն ունի Արթուրի ծննդյան հետ:

- Է՛հ,- նեղանում է Ալիսան,- քեզ չեն սազում նման խոսքերը, եթե դրանք ասում ես նույնիսկ կատակով:

- Առանց կատակի,- ասում եմ ես:- Դե, ուրեմն, բացատրիր, թե այդ ինչպե՞ս պատահեց, որ երեք տարի երեխա չէինք ունենում, իսկ այդ «Ռիխտեր»-ի գործակալի հայտնվելուց հետո մեկ էլ հանկարծ...

- Գաղտնիքը քո մեջ փնտրիր,- խայթում էր Ալիսան ու շտապ հեռանում, որպեսզի ես չշարունակեմ:

Կատակում եմ, իհարկե, հաստիկի հերն էլ անիծած, բայց նրա առաջացրած փոթորկից երկու ամիս էլ չէր անցել, երբ մի երեկո...

- Ալե՛քս... - ձայնեց Ալիսան:

- Այո՛, սիրելիս,- արձագանքեցի ես:

- Ալեքս,- ասաց նա,- դու մտադրությունդ չե՞ս փոխել: Իսկապե՞ս ուզում ես, որ մենք փոքրիկ ունենանք:

- Ի՞նչ,- չհասկացա ես, իսկ հետո հասկացա միանգամից՝ նայելով նրա երջանկությունից փայլող դեմքին, ցած գլորեցի աթոռը, վեր- վեր ցատկեցի, պտտվեցի տեղում, գլուխկոնձի տվեցի գորգի վրա, հետո կանգնեցի գլխիվայր՝ ձեռքերիս վրա և ներքնից վերև նայելով գոռացի.

- Ուզո՛ւմ եմ, ուզո՛ւմ եմ, ուզո՛ւմ եմ...

- Խելագար, խելագար,- ծիծաղեց Ալիսան, ինքն էլ ուրախությունից խենթացած,- քեզ կարգին պահիր, հո չե՞ս ուզում, որ մեր Արթուրը անդամալույծ հայր ունենա:

Առաջին անգամ այդ օրը մեր տանը հնչեց Արթուր անունը, իսկ հետո տունը լցվեց Արթուրի ճիչերով, տակաշորերով, պատլիկ գլխարկներով ու պատլիկ տաբատներով, փափուջներով ու շիլայի տուփերով, ծծակներով ու չիսկչիսկան խաղալիքներով: Անհանգստությամբ ու ուրախ հոգսերով:

Տունը լցվեց:

Իսկ երբ տարիներ անց Լեոնին գորակոչեցին բանակ, Ալիսան ու ես հաճախ էինք խոսում այն մասին, թե ինչ կլինեք մեր վիճակը, եթե Արթուրը չլիներ: Հաստատ կխելագարվեինք մենակությունից ու Լեոնի կարոտից: Արթուրն ինչ-որ կերպ փոխարինում էր նրան:

Մուտ է: Մուտ է: Մուտ է: Աշխարհում ոչ ոք ոչ ոքի չի փոխարինում: Ո՛չ ոք: Եվ ամենամեծ վշտից անգամ մարդիկ չեն խելագարվում: Մտածում են ինքնասպանության մասին, բայց ինքնասպան չեն լինում: Անիծում են աշխարհն ու կյանքը, բայց դարձյալ ապրում են, քաղց են զգում, ուտում են, անքուն են մնում, քնում են, ցավում է ատամը՝ դիմում են բժշկի ու նույնիսկ որևէ մեկի բարևին պատասխանելով, մոռանում են իրենց վիշտն ու ժպտում են: Հետո հիշում են ու տխրում և նորից մոռանում ու ժպտում են:

Ի՛նչ առեղծվածային արարած է մարդը:

Լեոնը գոհվեց: Բայց մենք չխելագարվեցինք: Ապրում ենք:

Մենք բանակ ճանապարհեցինք պոլիտեխնիկական քոլեջի շրջանավարտ, նոճու նման բարձրահասակ ու առնական, մոր երկնագույն աչքերով ու շրթունքներին նոր-նոր աղվամազ հայտնված մի չքնաղ պատանու: Իսկ հինգ ամիս անց ստացանք նրա անշունչ մարմինը՝ կառավարության հաշվին պատրաստված ցինկապատ դագաղի մեջ:

Ինչո՞ւ, ինչի՞ համար: Ոչ ոք մեր հայրենիքի վրա չէր հարձակվել: Նույնիսկ մեր երկիրը՝ ինքնապաշտպանություն հորինված պատճառաբանությամբ, չէր հարձակվել մեկ ուրիշի վրա:

Ուրեմն հանուն ինչի՞, հանուն ո՞ր հայրենիքի գոհվեց մեր Լեոնը:

Մեր երկրից հազարավոր կիլոմետրեր հեռու, Ասիայի խորքերում ինչ-որ տեղ, թե խաղաղօվկիանոսյան ջունգլիապատ կղզիներից մեկում, երկու հարևան ցեղեր կռվում էին իրար դեմ: Ավելի ճիշտ՝ նույնիսկ հարևան չէին, նույն ցեղն էր՝ երկու մասի բաժանված: Եվ Լեոնին ուղարկել էին, որպեսզի իր նման պատանիների հետ միջամտի այդ կռվին՝ որպես Հյուսիս-Ատլանտյան ինչ-որ բանակի զինվոր: Դա՞ ինչ տրամաբանություն է:

Ի՞նչ գործ ունեին մեր տղաներն այնտեղ, ի՞նչ գործ ունեին այնտեղ Լեոնը:

Լավա՞ծ բան է, որ մեր օրերում մարդ կյանքից զրկվի, չիմանալով թե ում և ինչի համար: Եվ գոհվի ինչի՞ց. թունավոր նետից: Նախամարդու ստեղծած գործիքով մարդ են սպանում: Եվ նոր պատանիներ են գնում գոհվելու, որպեսզի ոչ թե գոնե մի նախամարդուն պաշտպանեն ուրիշ նախամարդուց, այլ որպեսզի նախամարդուց պաշտպանեն նրա հարազատ եղբորը:

Եթե մարդ խելագարվի այս հարցերից, հաստատ, բնական ու հասկանալի կլինի:

Բայց ոչ ոք չի խելագարվում: Ապրում են:

Ու մենք էլ բոլորի հետ: Այդպես ավելի հեշտ է չխելագարվելը:

Ուղեկցողը անցավ միջանցքով, հերթով թխկթխկացնելով դռներին ու բղավելով.

- Տե՛ղ հասանք, մայրաքաղա՛քն է:

Ես վերջին անգամ դուրս նայեցի պատուհանից: Գնացքը կայարանին էր մոտենում: Թաղամասերը, ասես դանդաղեցված կինոկադրերում, հանդարտորեն լողում էին իմ աչքերի առջևով, երբեմն-երբեմն վառ կանաչ պուրակներով իրարից գատված: Այդ գմբուխտ բացվածքներից մեկի միջից հանկարծ տոնական սեղանի տորթի պես հայտնվեց պառլամենտի ճերմակ-դեղնավուն շենքը, որի գմբեթի ծայրին մեր հանրապետության դրոշմ էր փողփողում:

Փոքրիկ ճամպուրակը ձեռքիս ես իջա գնացքից ու անշտապ քայլեցի կայարանի աղմկոտ կառամատույցով:

Ո՛չ: Իմ կյանքում երբեք չի եղել և չկա մի այնպիսի բան, որի համար ես ստիպված լինեմ ամաչել աշխարհում որևէ մեկից: Ո՛չ:

Իսկ եթե այդպես է, ճիշտ էր ասում Ալիսան, ես անհանգստանալու համար հիմք չունեմ:

Ու ես հանգիստ բարձրացրի ձեռքս՝ կանգնեցնելով առաջին իսկ պատահած տաքսի ավտոմեքենան:

Դեպի պառլամենտի շենքը տանող մարմարյա անվերջանալի աստիճաններով վեր բարձրանալով ու մի քանի տեղ կանգ առնելով, որպեսզի շունչ քաշեմ, և հետո քայլելով երկար-երկար միջանցքներով ու թեքվելով այլ միջանցքներ, ես մտածեցի, որ այս բոլոր աստիճաններն ու երկար միջանցքները միտումնավոր են կառուցված՝ այցելուի ոգին ընկճելու համար: Որովհետև ինչքան էլ վրդովված լինես ու տրամադրված վճռականորեն, մինչև որ հատիկ-հատիկ բարձրանաս այդ աստիճաններով ու կտրես կիլոմետրաչափ միջանցքները, քո վճռականությունից ու արիությունից հետք էլ չի մնա: Տեղ ես հասնելու շնչասպառ, քեզ տրված հարցերին չես կարողանալու անմիջապես պատասխանել, որովհետև սիրտդ խփելու է արագ ու անկանոն, քրտնելու է ճակատդ ու դու այլևս չես իմանալու ինչ

անես անիծյալ թաց թաշկինակդ: Մեփական թերարժեքության համակարգը կաթվածահար է անելու կամքդ, և դու միայն պետական այդ շենքից բավականին հեռու ես գլխի ընկնելու, որ խնդրում ու աղերսում էիր այնտեղ, թեև ներս էիր մտել պահանջելու:

Ես դրանում ավելի համոզվեցի՝ երկար ուղեգորգի վրայով քայլելով դեպի քարտուղարի գրասեղանը:

- Թեև համոզված եմ, որ թյուրիմացություն է,- սկսեցի ես,- սակայն...

- Պարոն Ալեքսա՛նդր,- իմ խոսքը կտրեց քարտուղարը:- Դուք եկել եք ճիշտ ժամանակին: Դոկտոր Մարտինը ձեզ է սպասում:

Նա բացեց կաշեպատ դուռը, ներս մտավ ու, անմիջապես էլ դուրս ելնելով, խոնարհեց մեջքը:

- Խնդրե՛մ: Պայուսակը կարող եք թողնել այստեղ:

Ես անկյունում դրեցի իմ փոքրիկ ճամպուկը ու ներս մտա: Դա մի ընդարձակ առանձնասենյակ էր՝ հատակից մինչև առաստաղը հասնող գրապահարաններով, կաշեպատ փափուկ բազմոցներով ու բազկաթոռներով և մարմարյա ու էբենոսե փոքրիկ կիսանդրիներով՝ անկյուններում, ցածրիկ պատվանդանների վրա: Բարոկկո ոճի հինավուրց ու հսկա մի գրասեղանի ետևում նստած էր դոկտոր Մարտինը, որը, ըստ իմ երևակայության, զառամյալ մի ծերունի պետք է լիներ: Այնինչ քառասուն-հիսուն տարեկան դեռ ամրակազմ մի մարդ էր, ասլետիկ մարմնին անհարիր նուրբ ու զուներտ դեմքով: Նրա աջ ու ձախ կողմերում, բազկաթոռների մեջ ընկղմված էին ծերունիներ, որ ասես ուղիղ ակադեմիայի նստաշրջանից էին եկել այդ առանձնասենյակը: Դոկտոր Մարտինի գրասեղանին ուղղահայաց կանաչ մահուղով ծածկված երկար մի սեղան կար, որի վրա կաշեկազմ ինչ-որ հատորներ էին կիտված: Սեղանի մոտ նստած էր միջին տարիքի, սակայն, պատանու անեղծ դիմագծերով մի մարդ և խորասուզված գրում էր:

- Բարև ձեզ,- ողջունեցի ես նրանց:

Մենյակում գտնվողները բարձրացան տեղերից և պատասխանեցին իմ ողջույնին: Դոկտոր Մարտինը գլխի թեթևակի շարժումով, մեղմ ու փափուկ ձայնով ներկայացրեց բոլորին.

- Պարոն Ալեքսա՛նդր: Պրոֆեսոր Բլո՛կ: Պրոֆեսոր Կա՛րլ: Մագիստրոս Սիմեոն: Դոկտոր Մարտի՛ն: Նստեցե՛ք, պարոնայք,- առաջարկեց նա:

Եվ երբ իրենց տեղերում նստեցին բոլորը, իսկ ես՝ երկար սեղանի ծայրի մոտ դրված աթոռին, դոկտոր Մարտինը կրկին բարձրացավ տեղից:

- Պարոնայք, սա հանդիսավոր օր է մեր կյանքում: Մեպտեմբերի տասնչորսը ոսկե տառերով կգրվի մեր գործունեության մատյանում: Թույլ տվեք, ձեր անունից, սոցիոլոգիական հետազոտությունների կենտրոնական հանձնաժողովի անունից և անձամբ իմ անունից ջերմորեն շնորհավորել մեր հանրապետության քաղաքացի պարոն Ալեքսանդրին՝ բարձր պարգևի, սոցիոլոգիական հետազոտությունների հանձնաժողովի հիմնադրած «Հանրապետության օրինակելի քաղաքացի» շքանշանով պարգևատրելու առթիվ:

Ես ակամա ոտքի կանգնեցի: Դոկտոր Մարտինը ծափահարեց: Ծափահարեցին նաև մյուսները:

- Ուրախ եմ հայտնելու ձեզ, պարոն Ալեքսանդր, որ դուք առաջինն եք հանրապետության քաղաքացիներից, որն արժանանում է այդ բարձր պատվին: Վաղն նեթ բոլոր լրագրերը կհրապարակեն այդ լուրը և ձեր կենսագրությունը՝ մանրամասնորեն: Եվ ժողովուրդը կհասկանա, թե ինչպես պետք է ապրել՝ «Հանրապետության օրինակելի քաղաքացի» շքանշանի ասպետ դառնալու համար: Եվ կսովորի անձնական երջանկության ու բարօրության հասնել ազնիվ, տքնաջան աշխատանքով, օրինակելի վարքով: Կսովորի ազատ ու անկախ ապրել: Դուք նրանց համար անբասիր կյանքի օրինակ կծառայեք, պարոն Ալեքսանդր: Մեր և ձեր համատեղ աշխատանքի արդյունքը կհանդիսանա հենց այն առողջ ու օգտավետ հունդը, որը հայրենի հողում ծիլեր կտա, և այդ ծիլերը հետզհետե աճելով ու բազմանալով, դրախտ կդարձնեն մեր երկիրը: Տարեց-տարի ավելի ու ավելի կմեծանա ձեր նման մարդկանց թիվը՝ ի փառս և ի բարօրություն մեր մեծ հայրենիքի:

Ուրեմն, թո՛ւյլ տվեք կրկին ու կրկին շնորհավորել ձեզ «Հանրապետության օրինակելի քաղաքացի» շքանշանի արժանանալու առթիվ և սրտագին մաղթանքներով ձեզ հանձնել կառավարության բարձր պարգևը:

Ես նոր միայն նկատեցի, որ նա խոսելիս աջ ձեռքը դրել էր թավշապատ ինչ-որ տուփի վրա: Խոսքն ավարտելուց հետո, նա բարձրացրեց տուփը, բացեց՝ ասես հավաստիանալու համար, թե շքանշանն իրոք այնտեղ է և ոտքի կանգնած ներկաների անհամերաշխ ծափերի ներքո մոտեցավ ինձ:

- Շնորհավորում եմ,- ասաց նա՝ ձախ ձեռքով ինձ մեկնելով տուփը, իսկ աջով ամուր սեղմելով ձեռքս:

- Շնորհակալություն,- մրմնջացի ես՝ ակամա բացելով տուփը ու նայելով փայլվուն շքանշանին:

Ներկաները հերթով մոտեցան, շնորհավորական ինչ-որ խոսքեր ասացին և իրենց հերթին ամուր սեղմեցին իմ ձեռքը:

- Ըստ որում, պատիվ ունեմ միաժամանակ հայտնելու ձեզ,- ասաց դոկտոր Մարտինը,- որ իբրև «Հանրապետության օրինակելի քաղաքացի» շքանշանի առաջին ասպետ, դուք ինքնաբերաբար ընտրվել եք սոցիոլոգիական հետազոտությունների կենտրոնական հանձնաժողովի անդամ:

Ես չէի կարողանում կենտրոնանալ, չէի հասցնում ըմբռնել այն մտքերը, որ հնչում էին իմ ականջին, որովհետև բոլորովին պատրաստ չէի ընդունելու դրանք: Ես դրանց համար չէի այստեղ եկել, ես եկել էի թյուրիմացությունը պարզելու, ասելու, որ հանգիստ թողնեն ինձ, ասելու, որ երբեք ոչ մի գործ չեմ ունեցել որևէ հանձնաժողովի հետ և այսուհետև ևս չեմ ուզում ունենալ: Այդքանը: Որ ես կյանքում ամեն բանից առավել անկախությունն եմ գնահատում:

Այնինչ պարզվում է, որ մեր երկրում էլ են գնահատում անկախ ու ազնիվ մարդկանց, հարգում աշխատանքը, խաղաղ վարքը, ընտանեկան համերաշխությունն ու փոխըմբռնումը: Նույնիսկ շքանշան է ստեղծվել. «Հանրապետության օրինակելի քաղաքացի»:

Իսկ ես իրար էի խառնվել ու իրար խառնել մեր ամբողջ ընտանիքը: Ասես բռնվել էի հանցանքում ու ինձ կառափնարան էին տանում: Ամոթ ու խայտառակություն:

Խեղճ Ալիսան լաց էր լինում: Արթուրը չէր ուզում մենակ թողնել ինձ: Իմ բարեկամ Ադամը պատրաստվում էր մայրաքաղաք հասնել իմ ետևից: Իսկ ես ցավեցնելով փորփրում էի իմ ողջ կյանքը: Երկյուղից չկարողացա քնել ամբողջ գիշեր: Այո՛, այո՛, հիմա՛ ր ծերուկ, խոստովանիր, որ դու երկյուղից չէիր քնում:

Ա՛յ թե ծիծաղելու են մերոնք ինձ վրա: Դե ինչ, իրավունք ունեն:

Լրիվ իրավունք ունեն:

Ես հեռուստատեսությամբ շատ էի տեսել նման արարողություններ և տեսել էի, որ նա, ում պարզևատրում են, վերջում հանդես է գալիս պատասխան խոսքով: Ուրեմն հավանաբար ես ևս պարտավոր էի խոսել, մանավանդ, որ ներկաները սպասումով ինձ էին նայում: Բայց ես չգիտեի ինչ ասել: Այդ ամենն ինձ թվում էր անիրական, հորինված կամ երագում կատարվող մի դեպք, որի հետ ես ոչ մի առնչություն չունեի:

- Ներեցեք ինձ, խնդրում եմ,- ասացի ես,- բայց, այնուամենայնիվ, կարծում եմ, որ այստեղ ինչ-որ թյուրիմացություն կա: Ես մի հասարակ մարդ եմ և երբեք չեմ արել այնպիսի մի բան, որ ուշագրավ լինի: Երբեք չեմ կատարել որևէ հերոսական արարք և նույնիսկ ջրում որևէ խեղդվողի չեմ փրկել: Այսինքն՝ առիթ չի եղել: Ես որք մանկություն եմ ունեցել, իսկ հետո ճահիճներ եմ չորացրել, որպես շարքային բուլդոզերավար, իսկ հետագայում...

Դոկտոր Մարտինը ժպտալով ընդհատեց ինձ.

- Դուք ուզում եք մեզ ձեր կենսագրությունը պատմել,- ասաց նա:- Այստեղ ներկա գտնվողները ծանոթ են ձեր կենսագրությանը ամենայն մանրամասնությամբ և կարող են ձեր կյանքից այնպիսի փաստեր բերել, որ նույնիսկ դուք վաղուց մոռացել եք: Տեսնո՞ւմ եք այն հատորները,- ձեր մակ մատը դեպի սեղանին կիտված կաշեպատ հաստ գրքերը մեկնելով, ավելացրեց նա:- Այդ գրքերի մեջ ձեր կյանքն է: Տասներկու հատոր:

- Ինչպե՞ս թե իմ կյանքը... - ապշած շնչացի ես:

- Ձեր կյանքը,- ասաց դոկտոր Մարտինը,- ձեր ծնունդից սկսած մինչև երեկ, երբ գիշերային գնացք նստեցիք՝ մեր հրավերով մայրաքաղաք գալու համար:

Զգացի, որ կոկորդս չորանում է: Ծաղրո՞ւմ են ինձ, ինչ է: Մա՞ ինչ հիմար խաղ է:

- Բայց դուք ինձ չեք ճանաչում,- ասացի ես,- ես երբեք ծանոթ չեմ եղել ձեզ հետ և կարող եմ երդվել, որ երբեք չեմ տեսել ձեզ: Դուք ինչպե՞ս կարող էիք իմանալ իմ կենսագրությունը:

Ես իմ դիմացը դրված սավորից ջուր լցրեցի ու խմեցի ազահարար:

Դոկտոր Մարտինը ներկաներին նայեց:

- Պարոնա՛յք,- ասաց նա,- իմ կարծիքով մենք պարտավոր ենք պարոն Ալեքսանդրի առջև բացել մեր խաղաթղթերը: Վիճակն այդ է թելադրում:

- Այո՛,- բազմոցի մեջ շարժվեց պրոֆեսոր Բլոկը:- Այլ բան է, եթե նա լուռումունջ վերցնեք շքանշանը:

- Ես ևս համաձայն եմ ձեզ հետ, դոկտոր,- միջամտեց պրոֆեսոր Կարլը:- Մանավանդ որ պարոն Ալեքսանդրը վաղ թե ուշ ծանոթանալու է մեր այսպես ասած խոհանոցին՝ հանձնաժողովի անդամի իրավունքով:

Դոկտոր Մարտինը շրջվեց դեպի երկար սեղանի մոտ նստած մարդը:

- Մազիստրոս Սիմեոն, խնդրեմ:

Ներքինու դեմքով մարդը ոտքի կանգնեց:

- Մեր երկրի օրինակելի քաղաքացուն որոշելու գաղափարը պատկանում է մեր հարգարժան դոկտորի հորը՝ մեծապատիվ և անմոռաց դոկտոր Մարտինին: Այդ նա է սրանից գրեթե վաթսուն տարի առաջ ողջ ունեցվածքն ու կյանքը ի սպաս դրել իր փայլուն գաղափարի իրագործմանը, այդ հարցում շահագրգռել գործարար շատ մարդկանց, որոնք կամ որոնց ժառանգները այսօր մեր վարչության կորիզն են կազմում և հասել այն բանին, որ կառավարությունը իր վրա է վերցրել ընդհանուր ծախսերի որոշ մասը: Այդ նա է միջազգային խոշորագույն սիմպոզիումներում հանդես եկել մի շարք ծրագրային դասախոսություններով և հասել այն բանին, որ ստեղծվի սոցիոլոգիական հետազոտությունների միջազգային հանձնաժողով և աշխարհի յուրաքանչյուր երկրում կազմակերպվեն համապատասխան կենտրոնական հանձնաժողովներ: Ահա թե որն է համայն մարդկության առջև դոկտոր Մարտինի խոշորագույն երախտիքը:

Ներկաները ակնածանքով խոնարհեցին գլուխները:

- Կուտակելով հսկայական միջոցներ և ստեղծելով համապատասխան, բացառիկ կարգապահության ենթարկված կուռ ապարատ, հավաքագրելով անհրաժեշտ թվով գործակալներ ու տեսուչներ՝ դոկտոր Մարտինը անցել է իր վեհ գաղափարի իրականացմանը, որը կայանում է հետևյալում:

Ամեն տարի վարչությունը մանրամասն հետազոտություններից և ուսումնասիրություններից հետո, երկրի պատանիների թվից ընտրում է տասը հոգու և նրանց հետագա կյանքն ու գործունեությունը առնում աչալուրջ, ակտիվ հսկողության տակ: Ըստ որում, իբրև կանոն, ընտրվում են որբ երեխաներ, որպեսզի ծնողները հնարավորություն չունենան ըստ իրենց նախասիրությունների ու քմահաճույքների, տնօրինել նրանց ապագան:

Ես հանկարծ գլխապտույտ ունեցա, թուլացան ոտքերս և հագիվ կարողացա իջնել աթոռին՝ ձեռքիս մեջ շարունակ սեղմած շքանշանի տուփը:

- Եվ այդ տասը պատանիներից մեկը ե՞ս եմ եղել,- մրմնջացի ես:

- Այո՛,- ասաց դոկտոր Մարտինը:- Այդ տասը պատանիներից մեկը դուք եք եղել, պարոն Ալեքսանդր, և կարող եք հպարտանալ, նրանցից միակն եք, որ լիովին արդարացրել եք կենտրոնական հանձնաժողովի հույսերը:

Շարունակե՛ք, Մագիստրոս...

- Հսկողությունը համարվում է ակտիվ, որովհետև մեր գործակալները, վարչության հրահանգները իրականացնելով, տարիներ շարունակ ոչ միայն հետևել են ընտրյալ կլիենտների առօրյա գործողություններին, այլև՝ անհրաժեշտ դեպքում, իրենք խստորեն մնալով ստվերում, միջամտել ու օգնել են նրանց, ուղղություն են ցույց տվել, մշակված ծրագրերին համապատասխան տարբեր բարդության խնդիրներ են առաջադրել ու հետևել, թե ինչպես են կատարվում այդ խնդիրները, մանրամասնորեն քննության են առել կամա թե ակամա ստեղծված իրավիճակներում կլիենտների ընդունած վճիռները և ամեն շաբաթ արդյունքներն ամփոփելով, զեկուցագիր են հղել կենտրոնական հանձնաժողովին:

Այդ զեկուցագրերը մանրամասնորեն քննության են առնվել և ենթարկվել վերլուծության և դրանց հիման վրա մշակվել են գործակալների հետագա անելիքները:

- Ուրեմն ես և՛ ս ամենօրյա հսկողության տակ եմ եղել,- ուղղակի ականջներիս չհավատալով, հարցրեցի ես:

- Այո՛, պարո՛ն Ալեքսանդր,- ասաց դոկտոր Մարտինը:

- Եվ ձեր այդ գործակալները տեսել են, թե ես ի՞նչ եմ անում ամեն օր, ինչպես եմ լվացվում, ինչպես եմ ուտում, ինչպես եմ խմում, ինչպես եմ սովորում, ինչպես եմ ծիծաղում ու լաց լինում... Ամեն ի՞նչը: Եվ այդպես շարունակ իմ ամբողջ կյանքո՞ւմ:

- Այո՛,- ասաց դոկտոր Մարտինը:

- Իսկ ես նրանց չե՞մ տեսել:

- Ոմանց տեսել եք, ոմանց չեք տեսել:

Հանկարծ ինձ թվաց, թե ես լրիվ մերկ եմ, և այդ մարդիկ տեսնում են իմ մերկությունը: Ես սեղանին դրեցի տուփը և երկու ձեռքերս էլ ոտքերիս արանքը խրեցի, ինչպես սովորաբար անում են մերկ մարդիկ, երբ կանգնած են լինում բժշկական հանձնաժողովի առաջ:

Պրոֆեսոր Կարլը ծիծաղեց:

Եվ նորից ինձ թվաց, թե այս ամենը կատակ է, ինչ-որ մեկի հորինած չար ու հիմար կատակը: Որ հիմա ուր որ է բոլորը կծիծաղեն ու կասեն թե... Բայց ի՞նչ կարող եմ ասել... ի՞նչ... Այդպիսի

կատակ չի կարող լինել... Իսկ եթե այդպես է, ուրեմն, մի թե հնարավոր է, որ ճիշտ լինեն նրանց ասածները:

- Եվ ուրեմն երբևէն չեք հետևել ինձ,- հարցրեցի ես խորապես համոզված, որ իմ հարցերով կմերկացնեմ նրանց:

- Մանկատնում ձեր հայտնվելու տասներորդ օրվանից,- ասաց դոկտոր Մարտինը:- Այդպե՞ս է, մագիստրոս:

- Այո՛,- հաստատեց ներքինու դեմքով տարեց մարդը՝ հատորներից մեկը բացելով:

- Բայց երբ ինձ մանկատուն են տարել, ձեզանից և ոչ մեկը ծնված չի եղել հավանաբար:

- Իրավացի չեք, պարո՛ն Ալեքսանդր,- ասաց պրոֆեսոր Բլոկը:- Ես այն ժամանակ արդեն աշխատում էի վարչությունում՝ արժանահիշատակ դոկտոր Մարտինի ղեկավարությամբ: Ես գործակալ էի: Ինչպես նաև պրոֆեսոր Կարլը:

- Մանկատա՞նը,- հարցրեցի ես՝ աշխատելով նրա դեմքի կնճիռների տակ գտնել ու մտաբերել պատանի Բլոկին:

- Ո՛չ, ոչ,- ասաց պրոֆեսորը ծիծաղելով, որից նրա կնճիռները ավելի խտացան:- Մենք մանկատանը գործակալ չունեինք: Պարոն Ռոբերտին չե՞ք հիշում:

- Դիրեկտորի՞ն,- ապշեցի ես:

- Այո: Նա մեր հանձնարարություններն էր կատարում:

Ես նորից հիշեցի, թե ինչպես էր պարոն Ռոբերտն ինձ համոզում գյուղատնտեսական դպրոց ընդունվել: Ուրեմն՝ սրանց ցանկությամբ է եղել: Ինչո՞ւ:

- Այո՛, պարոն,- իմ հարցին պատասխանեց դոկտոր Մարտինը:- Իմ հայրն է դիրեկտորին առաջարկել, որպեսզի ձեզ շտապ հեռացնեն մանկատնից: Նա ձեզ համար ուրիշ ծրագրեր էր մտածել և չէր կարող թույլ տալ, որ իր որդուն կորցրած մի աղքատ լվացարարուհի որդեգրեր ձեզ:

Դե, իհարկե, այն տխուր աչքերով կնոջ ձեռքերից լվացքի փոշու հոտ էր գալիս: Ես զգացի, թե ինչպես է դառնությունը բարձրանում դեպի կոկորդոս:

- Իսկ եթե դուք էիք թույլ տալիս կամ արգելում ինչ ուզում էիք, ինչպե՞ս էիք թույլ տալիս, որ գյուղատնտեսական դպրոցի տեսուչ պարոն Հանսոնը հետապնդի ու հալածի ինձ տարիներ շարունակ, թունավորելով իմ կյանքը: Այդ բոլորը նա ձե՞ր առաջարկությամբ էր անում:

Դոկտոր Մարտինը մեղմորեն ժպտաց.

- Ո՛չ,- ասաց նա:- Նա մեր աշխատողը չէր: Բայց քանի որ վճռել ենք անկեղծ լինել մինչև վերջ, պետք է ասեմ, որ սկզբում չէինք խանգարում նրան, որովհետև ըստ մեր ծրագրի ուսումնասիրում էինք, թե ինչպես կպահեք ձեզ այդ հալածանքի պայմաններում: Մեզ պետք

էր, որ դուք ճաշակեք այդ դառնությունը, կոփվեք, սովորեք դիմանալ ճակատագրի հարվածներին, հակադարձ միջոցներ որոնեք: Բայց հենց որ նկատեցինք, որ նա անցնում է չափը, միջամտեցինք: Այդ հարցում դուք մեզ մեղադրել չեք կարող: Չէ՞ որ հանուն ձեզ պահանջեցինք նրան անհապաղ տեղափոխել մեկ այլ քաղաք: Հիշեցի՞ք:

Ինչպե՞ս կարող էի չհիշել: Ես ամբողջ գիշեր նրանց հետ էի: Եվ հանկարծ զգացի, թե ինչպես է սեղմվում կոկորդոս: Եթե այդպես է... եթե իրոք այդպես է եղել, ուրեմն Հելենը...

- Փոքրիկ, չքնաղ Հելենը՞, - պատասխանեց պրոֆեսոր Բլոկը: - Նա մեր ամենաշնորհալի գործակալներից մեկն էր: Եվ հիանալի կազմակերպիչ: Նա կարողացել էր իր հերթին գործակալների մի այնպիսի ցանց ստեղծել դպրոցում, որ ձեր յուրաքանչյուր քայլը անմիջապես հայտնի էր դառնում նրան և մեզ: Ըստ որում նրա առաջին օգնականը ձեր ամենամտերիմ ընկեր Առնոլդն էր: Նա հետագայում հերոսաբար զոհվեց Վիետնամում:

- Եվ այդ բոլորը ի՞նչ էին հետևում:

- Խոստովանեք, որ դա պատանու համար ամենավտանգավոր տարիքն էր: Երբ երեխաները դառնում են տասնչորս-տասնյոթ տարեկան, նրանց նկատմամբ շատ ուշադիր պետք է լինել: Դուք հայր եք և հավանաբար ինքներդ էլ համոզվել եք դրանում, - գլուխը վեր բարձրացնելով, հարկ համարեց միջամտել պրոֆեսոր Կարլը:

- Բայց Հելենը... Հելենը... Ուրեմն նա ձե՞ր ցուցումով էր սիրահարվել ինձ, ձե՞ր կարգադրությամբ էր գիշերներն անցկացնում ինձ հետ, լքված ազարակում, խոտի դեզի մեջ:

- Մենք ուրիշ էլք չունեինք: Չէինք կարող թույլ տալ, որ առանց ուսումն ավարտելու հեռանաք դպրոցից Դրա համար էլ Հելենին ձեր դպրոց ուղարկեցինք՝ իբրև քարտուղարուհի:

Ես ամեն ինչ անում էի, որպեսզի չպայթի գլուխս:

- Բայց նա սիրում էր ինձ: Սիրո՞ւմ էր: Յուրաքանչյուր տղամարդ զգում է դա: Ուրեմն դու՞ք եք եղել պատճառը, որ նա չեկավ ինձ մոտ, չամուսնացավ ինձ հետ:

- Նա ձեզ հետ չէր կարող ամուսնանալ, - ասաց Մագիստրոս Սիմեոնը:

- Ինչո՞ւ:

- Որովհետև արդեն ամուսնացած էր:

- Ամուսնացա՞ծ էր: Ամուսնացա՞ծ էր: Ամուսնացա՞ծ էր: Եվ դուք նրան ստիպում էիք...

- Մենք մեր գործակալներին բացարձակ ինքնուրույնություն ենք տալիս միջոցների ընտրության հարցում: Մեզ հետաքրքրում է միայն այն, որ անվերապահորեն կատարվի առաջադրանքը: Այդքանը, - ասաց դոկտոր Մարտինը:

- Ձեզ մոտ գլխացավի դեղ կգտնվի՞, - հարցրեցի ես, որովհետև այլևս չէի դիմանում:

Ներքինու դեմքով մարդը ինձ ինչ-որ հար բերեց հարևան սենյակից, որը ես կուլ տվեցի անմիջապես, իսկ հետո դանդաղորեն ջուր էի խմում: Դանդաղորեն, որովհետև դողում էին ձեռքերս:

- Կներեք մեզ,- ասաց դուկտոր Մարտինը,- ես չէի կարծում, թե գրեթե հիսուն տարի առաջ կատարված դեպքերը կարող են այդպես հուզել ձեզ:

Եթե իմ ձեռքին ատրճանակ լիներ, ես առանց մի վայրկյան իսկ տատանվելու, կկրակեի նրա վրա: Եվ մյուսների վրա: Եվ բոլորի վրա, ովքեր դրանից հետո կհանդիպեին ինձ: Բայց իմ ձեռքին ատրճանակ չկար: Եվ լավ էր, որ չկար: Ես աշխատեցի հավաքել ինձ: «Հանգստացի՛ր,- ասում էի ինքս ինձ,- հանգստացի՛ր: Նրանք կարող են զգուշանալ և չբացվել: Այնինչ, եթե այստեղ ես հասել, պետք է իմանաս ամեն ինչ: Հանգստացի՛ր»:

- Գիտե՞ք,- ասացի ես գրեթե խաղաղ ձայնով:- Ուղղակի այս ամենը չափազանց անսպասելի էր ինձ համար:

- Դե իհարկե, իհարկե,- համաձայնեց պրոֆեսոր Բլոկը:

- Ես ձեզ հասկանում եմ,- իբրև ինձ համար մեծ պատիվ, ավելացրեց պրոֆեսոր Կարլը:

Մյուսները բարյացակամորեն գլխով արեցին:

- Ըստ որում՝ մենք միշտ հնարավորություն ենք ունեցել հիանալու ձեր զսպվածությամբ և հաստատակամությամբ,- ասես հոգուս խորքը թափանցելով, ասաց դուկտոր Մարտինը:- Սակայն, իհարկե, ամենից առավել մեզ ուրախացնում և զարմացնում էր փառասիրության ասեմ, թե փառատենչության իսպառ բացակայությունը ձեր բնավորության մեջ:

- Այո՛,- հաստատեց պրոֆեսոր Բլոկը:

Այդ հարցում նրանք, իհարկե, ճիշտ են: Ես երբեք փառասեր չեմ եղել:

- Դեռ այն ժամանակ, հիդրոմեխորացիայի ջոկատում, մենք մեր գործակալների միջոցով ձեզ առաջարկեցինք բրիգադիր դառնալ: Դուք հրաժարվեցիք: Առաջարկեցինք ղեկավարել մեքենայական պարկը, հրաժարվեցինք: Առաջարկեցինք ջոկատի պետ դառնալ: Իսկ դուք ուրախանալու փոխարեն, ինչպես կվարվեր յուրաքանչյուրը, ընդհանրապես լքեցիք աշխատանքը:

- Ուրեմն այդ բոլորը դո՞ւք էիք կարգադրում:

- Իմ հայրը: Կամ ես: Կամ վարչությունը: Դրանք միևնույնն են:

- Իսկ ի՞նչ կպատահեր, եթե ես համաձայնեի:

- Յուրաքանչյուր դեպքի համար առանձին ծրագիր էր մշակված :

- Իսկ դուք ի՞նչ նպատակ էիք հետապնդում: Ո՞րն էր ձեզ համար ցանկալի, իմ հրաժարվե՞լը, թե համաձայնելը:

- Հրաժարվելը, -ասաց դոկտոր Մարտինը:- Մեզ պետք են այնպիսի մարդիկ, որոնք առաքինի են ու աշխատասեր և ոչնչից դժգոհ չեն, փառքի կամ կարիերայի չեն ձգտում, չեն նախանձում իրենցից ավելի բարեկեցիկ ապրողներին, չեն սիրում խռովարարությամբ զբաղվել և նպատակ չունեն փոփոխելու, քանդելու այն ամենը՝ ինչ կա, ինչ ստեղծվել է: Մեր ընդհանուր նպատակն է հայրենիքի համար հենց այդպիսի խաղաղ քաղաքացիներ, ձեզ նման քաղաքացիներ դաստիարակելը: Միայն այդպիսի քաղաքացիներ ունենալով կարող է ծաղկել ու բարգավաճել յուրաքանչյուր պետություն: Երկրին հանգիստ ու լավատես մարդիկ են պետք, պարոն Ալեքսանդր: Դուք մեզ հետ համաձայն չե՞ք:

- Այո, իհարկե,- գլխով արեցի ես,- մեր երկրին իրոք այդպիսի մարդիկ են պետք:

- Ո՛չ միայն մեր երկրին: Բոլոր երկրներին,- ուղղեց դոկտոր Մարտինը:

- Կարելի՞ է հարց տալ,- ասացի ես՝ սարսափելով ներսս սողոսկած մի կասկածից և աշխատելով վայրկյան առաջ փարատել այդ կասկածը:

- Խնդրե՛մ:

- Փորձելով քննության ենթարկել իմ փառասիրություն ունենալը կամ չունենալը, դուք դրանով չե՞ որ վտանգի տակ եք դրել կյանքի ճանապարհին ինձ հանդիպած մարդկանց կարիերան: Ես կոնկրետ նկատի ունեմ մեր հիդրոմելիորացիայի ջոկատի վերջին պետին: Նա ազնիվ ու բարեխիղճ աշխատող էր և իմ բարեկամը, իսկ դուք ուրեմն ուզում էիք հենց այնպես հեռացնել նրան, որպեսզի ի՞նձ նշանակեք ջոկատի պետ: Մի՞թե դա, մեղմ ասած, անգթություն չէր:

- Ձեր խոսքը վերաբերում է դոկտոր Ադամի՞ն:

- Այո՛:

Մագիստրոս Սիմեոնը մի հայացք նետեց դոկտոր Մարտինին ու երևի համաձայնություն ստանալով, ինձ դարձրեց ներքինու անկնճիռ իր դեմքը:

- Դոկտոր Ադամը մեր գործակալն էր, պարո՛ն Ալեքսանդր:

- Նա է՞լ,- բացականչեցի ես անսքող ցավով ու հիասթափությամբ:

- Այո՛,- ասաց դոկտոր Մարտինը:- Եվ պետք է նշեմ, որ տաղանդավոր գործակալ էր: Հաշվի առնելով նրա անուրանալի ծառայությունները, մի քանի տարի անց մենք Ադամին նշանակեցինք տեսուչ: Իսկ հիմա նա էլ ձեզ նման մեր հանձնաժողովի հարգարժան անդամներից մեկն է:

Ադամը: Իմ ընկերը: Բարեկամը: Իմ փրկարարը: Խելագարվե՛լ կարելի է:

- Ուրեմն նա ձե՞ր ցուցումով հանեց ինձ գեստապոյի բանտից:

- Իհարկե,- ժպտաց պրոֆեսոր Կարլը,- ըստ որում՝ խոստովանեք, որ դա հիանալի կազմակերպված օպերացիա էր: Գուցե ձեզ հետաքրքիր լինի կարդալ արձանագրությունների

պատճեններն ու հաշվետվությունները: Դրանք պատիվ են բերում ձեզ և ձեր արիության ու տոկունության սքանչելի վկայություններն են:

Մագիստրոս Սիմեոնը մոտ բերեց հատորներից մեկը, որի վրա սև գույնով խոշոր «5» թիվն էր նկարված:

Ես տարուբերեցի գլուխս: Ես չէի ուզում տեսնել իմ արիության ու տոկունության սքանչելի վկայությունները: Ես ուժ չունեի նայելու այն հարցերին, որ տալիս էին իրար հերթափոխող, առույգ, հենց նոր սափրված, ֆրանսիական օդեկոլոնի հոտ արձակող դեմքերով գեստապոյական քննիչները: Ականջներիս մեջ նրանց սուր բղավոցներն էին հնչում և ամեն վայրկյան թվում էր, թե դուլերով սառը ջուր են լցնում իմ այրվող, բթացած, ցավատանջ գլխին:

Բայց այդ արձանագրություններն ի՞նչ գործ ունեն այստեղ: Եվ ի՞նչ կապ ունեն նրանց հետ գործակալ Ադամի հաշվետվությունները: Չէ՞ որ նա ինձ վերջին օրը տեսավ: Դրանից առաջ ինձ երեք օր անքուն հարցաքննում էին: Ես ընկնում էի ցած, իսկ նրանք ջուր էին լցնում գլխիս, քարշ տալով բարձրացնում էին գետնից ու հարցաքննում էին: Երեք օր ու գիշեր: Երեք հավերժական, անվերջանալի օր ու գիշեր: Ուրեմն՝ Ադամից բացի ուրիշ մարդ էլ է եղել: Մեկը, որ տեղ է հասցրել այն արձանագրությունների պատճենները:

- Մայրը նույնպե՞ս ձեր գործակալն էր, - հարցրեցի ես, զարմանալով, որ ընդհանրապես կարող եմ խոսել:

- Ո՛չ, ոչ, - ժպտաց դոկտոր Մարտինը: - Ձենքի այդ պատմության հետ մենք կապ չունենք:

Ես թերահավատորեն նայեցի նրան:

- Ձեզ շփոթեցնում է արձանագրությունների առկայությունը, - ասաց դոկտոր Մարտինը: - Հիմա կբացատրեմ: Մենք գեստապոյում ունեինք մեր գործակալը, բայց դա մայրը չէր:

- Եվ ձեր այդ գործակալը հանգիստ դիտում էր, թե ինչպե՞ս են տանջում, ստորացնում ինձ:

- Նա փոքր մարդ էր և ինֆորմացիա հավաքելուց բացի, ուրիշ ոչինչ անել չէր կարող:

- Իսկ դո՞ւք: Միայն հաշվետվություններն էիք կարդում և հիանո՞ւմ իմ արիությամբ: Եթե ձեր գործակալներն օր ու գիշեր հետևում էին ինձ, գոնե նրանք հո գիտեին, որ ես անմեղ եմ: Եվ դուք էլ գիտեիք:

- Գիտեինք, այդ պատճառով էլ Ադամին ուղարկեցինք գեստապո:

- Բայց իմ փրկվելը սոսկ պատահականություն էր, - թրջված թաշկինակով հազարերորդ անգամ սրբելով ճակատիս քրտինքը, ասացի ես: - Եթե Ադամը թեկուզ մեկ վայրկյան էլ ուշանար, ինձ կգնդակահարեին: Մայրն արդեն բարձրացրել էր ատրճանակը: Թե՞ դուք այդ տարբերակն էլ էիք մշակել:

- Ո՛չ,- ասաց դոկտոր Մարտինը,- մենք այդ տարբերակը մշակելու հարկ չունեինք, որովհետև մեր մտքով էլ չէր անցնի, թե դուք կթքեք մայրի դեմքին: Ի դեպ, մենք ձեր այդ վարքագիծը մեր մատյանում այն ժամանակ գնահատեցինք «երեք»: Դա ձեր հազվագյուտ սխալներից մեկն էր, և չէր սազում ձեզ նման խոհեմ ու ողջամիտ անձնավորությանը:

- Փա՛ռք արարչին,- ասացի ես,- ուրեմն ինձ իրոք աստված է փրկել:

Դատարկ ու ճնշող լռություն տիրեց: Ու ես ինձ միանգամից թուլացած, ծեր ու անօգնական զգացի: Կոպերս ծանրացան, կախվեցին, ինչպես այն ժամանակ ու նորից ինձ թվաց, թե հիմա ուր որ է ցած կզլորվեմ: Ես ճիզով բարձրացրեցի գլուխս ու նայեցի նրանց: Դոկտոր Մարտինը շարունակ ոտքի վրա, սևեռուն հայացքով ինձ էր նայում: Մագիստրոս Միմեոնը թերթում էր իմ կենսագրության հինգերորդ հատորը: Պրոֆեսոր Կարլը ծանր շնչում էր: Պրոֆեսոր Բլոկը ասես ինձ չտեսնելու համար փակել էր աչքերը...

Նրանք վիրավորվա՛ծ էին ինձնից, որովհետև Ադամի միջոցով ինձ փրկելու առթիվ ուրախանալու և երախտագիտության խոսքեր ասելու փոխարեն, ես համարձակվում էի կասկածել նրանց ու իմ անվրդով բնավորությանն անվայել հարցեր տալ:

- Իսկ մի՞թե միայն ձեր վիճակն էր ծանր, պարոն Ալեքսանդր,- առանց աչքերը բանալու, խոսեց պրոֆեսոր Բլոկը:- Ի՞նչ էք կարծում, դոկտոր Ադամի համար հե՛շտ էր երկու ամիս շարունակ մահապարտների խցում մնալը:

- Բայց չե՞՞ որ իմ այդ «բարեկամը» ձեր պատճառով էր հայտնվել մահապարտների խցում,- հոգնած ասացի ես:- Քանի որ ձեր կամքն էր կատարում՝ աշխատելով իբրև բուրգումիստր:

- Այո՛,- գլուխը արժանապատվությամբ բարձրացրեց պրոֆեսոր Բլոկը:- Մենք չենք ասում, թե մեր աշխատողների ճանապարհը միայն վարդերով է եղել ծածկված: Մեզ համար էլ շատ փորձություններ են եղել և երանի մեզ, որ կարողացել ենք պատվով անցնել այդ փորձությունների միջոցով:

- Դուք ինձ վշտացրիք,- մեղմաձայն ասաց դոկտոր Մարտինը:- Դուք ինձ շա՛տ -շատ վշտացրիք: Եվ եթե հիմա լսեք որոշ դառը ճշմարտություններ, դրանք վերագրեք ոչ թե մեր անհամեստությանը, այլ ձեր կասկածամտությանն ու հետաքրքրասիրությանը: Եթե մեր հանձնաժողովը չլիներ, պարոն Ալեքսանդր, դուք գեստապոյից դուրս չէիք գա: Իսկ հետո, պատերազմից հետո... Եթե մեր հանձնաժողովը չլիներ, դուք հավանաբար դեռ հիմա էլ կգտնվեիք մեր հանրապետության պետական բանտում, որովհետև գերմանացիների հետ համագործակցողի և հայրենիքի դավաճանի պատիժը ցմահ բանտարկությունն է: Իսկ ձեզ, եթե չեմ սխալվում, հենց դրա մեջ էին մեղադրում: Այդպե՛ս է, մագիստրոս...

- Այդպես է, դոկտոր Մարտին:

- Մի՞թե կալանքից հենց նոր ազատված քաղաքապետ Ադամին մենք նորից չուղարկեցինք բանտ՝ երկրորդ անգամ ձեզ փրկելու համար:

- Ո՛չ,- ասացի ես:- Այդ մեկի համար ես կարող եմ երդվել խաչի վրա: Ադամին իմ կինն է խնդրել օգնել ինձ: Ես դա հաստատ գիտեմ:

- Իսկ ո՞վ է ձեր կինը:

- Ալիսան,- ասացի ես:

- Իսկ ո՞վ էր Ալիսան:

- Ինչպե՞ս թե ով էր... Ալիսան... Ալի՛սան... Ալի՛սան... Ես կսպանեմ ձեզ,- գոռացի ես:- Միայն թե չհամարձակվեք ասել, թե նա էլ ձեր գործակալն է:

- Նա մեր գործակալն էր, պարո՛ն Ալեքսանդր,- ասաց դոկտոր Մարտինը:

Ես ուզեցի բարձրանալ տեղից ու չկարողացա: Ինձ համար ամեն ինչ կորցրեց իր իմաստը: Ես չէի էլ փորձում այլևս լսել կամ հասկանալ որևէ բան: Ինչ-որ բաներ էին ամուր շրխկշրխկալով դիպչում իմ ուղեղին ու ցած թափվում ավազահատիկների նման: Բայց ինձ ցավ չէին պատճառում: Ցավեցնելու ոչինչ չէր մնացել:

- Դո՛ւք մեզ ստիպեցիք ամեն ինչ ասել: Մեղքը մերը չէ: Այո՛, նա մեր գործակալն էր: Ամուսնու գոհվելուց հետո նա հնարավորություն չունեի պահելու իր որդուն: Եվ համաձայնեց աշխատակցել մեզ: Մտաբերեք, խնդրում եմ, մտաբերեք, ձեզ տարօրինակ չէ՞ր թվում, որ նա հրաժարվում էր ամուսնանալ ձեզ հետ, որ անընդհատ ձգձգում էր պատասխանը: Այո՛, պարոն Ալեքսանդր, մեր աշխատակիցները իրավունք չունեն ամուսնանալու կամ ամուսնալուծվելու առանց մեր թույլտվության: Իսկ հետո... տարօրինակ չէ՞ր թվում, որ երեխա չէիք ունենում: Այդ մենք թույլ չէինք տալիս: Ձե՛զ համար: Այո՛, այո, հանուն ձեզ: Որովհետև որոշելով պարզևատրել ձեր համեստությունն ու առաքինի կյանքը և իհարկե նաև մեր հանձնաժողովի ֆինանսական շահերից ելնելով, մենք մտադիր էինք ձեզ իրոք ուղարկել Մարոկկո, Ռաբաթի կանացի արդուզարդի կոմբինատի դիրեկտոր և բաժնետեր: Այնինչ՝ նորածին երեխան կխանգարեր ձեզ: Իսկ երբ դուք վճռականապես հրաժարվեցիք, մի թե մենք չէինք, որ ընդառաջելով Ալիսայի համառ թախանձանքին, նրան թույլ տվեցինք երեխա ունենալ և ավելին՝ լիովին հեռանալ մեր հանձնաժողովից, որովհետև նա իրոք սիրում էր ձեզ և ուզում էր անմնացորդ նվիրվել իր ընտանիքին: Այո, և նման շատ բաներ, պարոն Ալեքսանդր: Նման շատ բաներ: Իսկ երբևէ հարցրե՞լ էք ձեզ, թե ինչպես պատահեց, որ Լեոնին պատերազմ ուղարկեցին, իսկ ձեր որդին մինչև հիմա էլ զինվորական պարտադիր ծառայության չի կանչվել: Ինչո՞ւ: Որովհետև մենք չուզեցինք, որ վրդովվի ձեր հոգին: Որովհետև իբրև հանրապետության օրինակելի քաղաքացի, մեզ պետք էր անչար ու բարի պարոն Ալեքսանդրը: Ձեզ իրավունք տալի՛ս էք այսքանից հետո ևս նախատել մեզ:

- Իսկ ինչո՞ւ Լեոնին էլ չպահեցիք: Ինչո՞ւ անմեղ տեղը գոհվեց մեր տղան և նրա նման հարյուրավոր ու հազարավոր երեխաներ ինչո՞ւ են գոհվում մինչև հիմա իրենց հայրենիքից հեռու, օտար ու անձանոթ մարդկանց շահերի համար:

- Միամիտ հարց է: Մենք չենք կարող պահպանել բոլորին,- աչքերը բացեց պրոֆեսոր Բլոկը:

Ես նայեցի նրան, ու հանկարծ ինձ թվաց, թե նա կենդանի մարդ չէ, այլ ընդամենը՝ անչափ վարպետորեն սարքած մի տիկնիկ, մի խամաճիկ, մի խրտվիլակ: Ես նույնիսկ նկատեցի այն թելը, որ նրանից դեպի դոկտոր Մարտինն էր ձգվում ու փաթաթված էր նրա մատին: Դե իհարկե, դոկտոր Մարտինը շարժեց մատը և դրանից բացվեցին տիկնիկ պրոֆեսորի աչքերը,

շարժվեցին շրթունքները ու տարուբերվեց խոշոր գլուխը: Իսկ մյուսնե՞րը: Մի՞ թե իրական, կենդանի մարդիկ են պրոֆեսոր Կարլը, մագիստրոս Սիմեոնը: Դե, իհարկե, ոչ: Ես նոր միայն նկատեցի, որ դոկտոր Մարտինի մատից թելեր են ձգվում նաև դեպի նրանք և մի թել էլ... իմ կողմն է գալիս: Իմ կողմը: Ե՛ս ինչ կապ ունեմ: Այսինքն՝ ինչպե՞ս թե չունեմ: Չե՞ որ ինքս էլ չհասկանալով, ես էլ եմ ամբողջ կյանքում խաղալիք եղել նրա ձեռքին: Իհարկե: Միայն թե թելը չեմ տեսել: Եվ բոլորը, ամբողջ աշխարհը խաղալիքներ ու խամաճիկներ են դարձել դոկտոր Մարտինի և նրա միջազգային գործընկերների ձեռքին: Միայն թե թելերը չեն տեսնում: Թելերը:

Ուրեմն, ինչպես ես իմ արհեստանոցում, այնպես էլ դոկտոր Մարտինը մեր երկրում, ձգում է թելերը, սեղմում է կոճակները և մարդիկ ցատկոտում են տիկնիկների պես, բացում են բերանները, ասում են ինչ որ նա է հրահանգավորում, ուտում են, ինչ որ նա է թույլ տալիս, ապրում են՝ ինչպես նա է ուզում, խստորեն ըստ նրա մշակած ծրագրի: Հանուն հենց իրենց գոյության և բարօրության: Հանուն հայրենիքի ծաղկման:

Եվ ինչպես արհեստանոցում էր լինում, տիկնիկների ու խաղալիքների մեջ, հանկարծ մի մեծ հանգստություն իջավ վրաս և պարզվեց, մաքրվեց ուղեղս: Աստված մի շող ուղարկեց, որը վառ լուսավորեց իմ բանականության բոլոր ծալքերն ու անկյունները: Ես հասկացա իմ ապրած կյանքը:

Ու ոտքի կանգնեցի:

- Ձեզ ո՞վ է իրավունք տվել տնօրինելու մարդկանց ճակատագիրը, - ասացի ես: - Ձեզ ո՞վ է իրավունք տվել խաղալ մարդկանց հետ, ինչպես տիկնիկների հետ են խաղում: Ո՞վ էք դուք: Ո՞վ էք դուք, որ աստված էք կարծում ձեզ: Ինչո՞ւ էիք համոզված, որ ես ավելի երջանիկ չեի լինի տխուր աչքերով այն կնոջ տանը, որի ձեռքերից լվացքի փոշու հոտ էր գալիս: Մորս ձեռքերի հոտը: Ո՞վ է ձեզ թույլ տվել վճիռներ կայացնել ուրիշ մարդկանց փոխարեն, ստիպել նրանց ապրել ինչպես ձեզ է ձեռնտու և մեռնել՝ ե՞րբ կամ որտե՞ղ դուք էք ցանկանում: Ձեզ համեստ, առաքինի, աշխատասեր մարդիկ են պետք: Բայց ոչ թե նրա համար, որ երջանիկ լինեն նրանք, այլ որպեսզի դուք և ձեր տերերը ապահով ապրեք: Որպեսզի ոչ ոք չմտածի փոխել այն կարգերը, որտեղ դուք հրամայողներ էք: Ես հիմա եմ հասկանում, թե ինչու են ձեր լրագրերը, հեռուստատեսությունն ու ռադիոն բարձր բարոյականության դիրքերից փառաբանում ազնիվ մարդկանց և երջանիկ ընտանիքները, փառաբանում քրտնաջան աշխատանքը, գիտակցված սերն ու խաղաղությունը: Եվ ամոթխածորեն լռում, երբ խոսքը վերաբերում է դժբախտ, ընչազուրկ մարդկանց, երբ խոսքը վերաբերում է նույնիսկ հարևան երկրներում կատարվող խռովություններին և հեղաշրջումներին, բռնություններին ու սպանություններին: Որովհետև վախենում էք, որ դրանք անցանկալի ազդեցություն կգործեն ձեր երկրի ժողովուրդների վրա: Չե՞ որ մի օր էլ նրանք կտվորեն ելնել ձեր դեմ, դրոշներ պարզած անցնել փողոցներով, հեղաշրջել ձեր կարգերը, բռնություն գործել ձեր նկատմամբ...

- Եվ որքա՞ն պետք լսենք ձեզ, - շրթունքները սեղմած, հարցրեց դոկտոր Մարտինը:

- Որքան որ ես կխոսեմ, - ասացի ես: - Որովհետև ես շատ եմ լսել ձեզ: Եվ ոչ միայն ես: Մի օր շատերը կհասկանան ինձ պես, ու դուք ստիպված կլինեք շատերին լսել: Դուք լրտեսների ու գործակալների ցանցով պատել էք ամբողջ երկիրը: Բայց ինչի՞ կարող էք հասնել

վարձկաններով: Ձեր վիթխարի ապարասն ու հսկայական միջոցները այսքան տարիների ընթացքում կարողացել են ձեր ուզած ստանդարտի ընդամենը մեկ մարդու գտնել: Ինձ: Եվ այն էլ, ինչպես տեսնում եք, ապարդյուն:

Ես սև թավիշի տուփը նետեցի իմ ոտքերի տակ, դեղին շքանշանը դուրս թռավ պատյանից և աղմուկով գլորվեց հատակի ուղեգորգի վրայով: Բոլորը վեր թռան իրենց տեղերից նախ ահաբեկված ու ապշած և ապա՝ նույն սպառնալից դեմքերով: Ու ես նորից ամենայն պարզությամբ տեսա նրանցից դեպի դոկտոր Մարտինը ձգվող թելերը:

Եվ էլի մի թել, որ դոկտոր Մարտինից դեպի դուրս էր ձգվում:

- Ես հրաժարվում եմ ձեր շքանշանից, - շարունակեցի ես: - Ինձ համար վիրավորական է լինել այն հանրապետության օրինակելի քաղաքացին, որի տերերը դուք եք: Որոնեք կամ ստեղծեք անուղեղ մարդիկ: Ձեր գաղափարներին միայն նրանք համապատասխան կլինեն:

Ես դուրս եկա դոկտոր Մարտինի առանձնասենյակից, ամուր փակելով դուռը ու փոքրիկ ճամպուկս վերցնելով, քայլեցի պառլամենտի երկար-երկար միջանցքներով, շտապելով դուրս, դեպի մաքուր օդ:

Եվ միայն դրսում նկատեցի, որ քայլում եմ ծանր բեռն ուսերից նետած մարդու թեթևությամբ:

Առավոտյան հասա տուն: Երբ ներս հրեցի պարտեզի դռնակը, ինձ թվաց, թե մեր տան ապակեպատ պատշգամբի վարագույրը դողդողաց ու բացվեց մի փոքր և նեղիկ բացվածքի միջից մի վայրկյան երևաց ու անհետացավ Ալիսայի վախվորած դեմքը: Սիրտս ճնլվեց նորից: Ինչպե՞ս ապրեմ այսուհետև: Ի՞նչ անեմ: Ի՞նչ ասեմ, երբ հանդիպեմ Ադամին: Ի՞նչ աչքերով նայեմ Ալիսային: Ինչպե՞ս պահեմ ինձ ծանոթ ու անծանոթ մարդկանց հետ: Ինչպե՞ս պարզեմ, թե նրանցից որն է գործակալ և որը օրինավոր մարդ: Բոլորին հո կասկածել չի՞ կարելի: Այդպես կլիելագարվի մարդ:

Ես փայտե սանդուղքով դանդաղորեն վեր բարձրացա, կամացուկ դնելով քայլերս, որպեսզի Արթուրը, Լուիզան, երեխաները հանկարծ չարթնանան: Ու մտա պատշգամբ: Ալիսան այնտեղ չէր: Արհեստանոցի դուռը բաց էր կրնկի վրա: Նայեցի ներսը, Ալիսան այնտեղ էլ չէր: Շրջվեցի որ դուրս գամ, բայց նորից ետ դարձա ու նայեցի իմ տիկնիկներին ու խամաճիկներին: Նրանք ինձ էին սպասում: Նրանք սպասում էին, որ ես ձգեմ թելերը, սեղմեմ կոճակները, որպեսզի իրենք շարժվեն, կաղկանձեն, կռկռան, գրկախառնվեն, զինի խմեն, համբուրվեն, լաց լինեն՝ խոշոր-խոշոր արցունքներով և ծիծաղեն բերանները լայն բացած, ցնցվելով հրճվանքից:

Ես դազգահի տակից, իր ճիշտ տեղից հանեցի նիկելապատ երկաթե փոքրիկ նիզը, որով սովորաբար պահեստամասերի արկղերն էի բացում և թափով ետ տանելով՝ խփեցի երախը բացած շանը, հետո գորտին, հետո որսորդին, գնացքին, ավտոմեքենաներին, հետո

մյուսներին, ինչ որ կար, իսկ ամենավերջում թմբկահար կապիկին, որն այդպես էլ մինչև վերջ չկարողացավ հարվածել սովորել իր երկար ձախ ոտքով: Իսկ երբ հնալով ու տնքալով վերջին հարվածներն էի հասցնում իմ հեքիաթների աշխարհին, ինձ թվաց, թե մի խեղդված ճիչ լսեցի իմ թիկունքում և շրջվեցի անմիջապես:

Դռների մեջ կանգնած էր Ալիսան, ձեռքի ափերով բերանը սեղմած ու ինձ էր նայում սարսափով ու արցունքով լի իր երբեմնի խոշոր, երկնագույն աչքերով:

Ձեռքս թուլացավ և նիզը գրնգոցով ընկավ հատակին:

- Հիմա ես ի՞նչ անեմ, Ալե՛քս,- կամացուկ շնչաց Ալիսան:- Ասա, ի՞նչ անեմ: Ես պատրաստ եմ անելու այն ամենը, ինչ կասես դու: Ամեն ինչ, ասա, ի՞նչ անեմ... ես...

Ես կարեկցանքով ու հոգնած նայեցի նրան:

- Թե՛՛յ բեր, Ալիսա՛,- ասացի:- Ես շատ ծարավ եմ: Թե՛՛յ բեր ինձ, Ալիսա՛:

Ալիսան ինձ նայեց ապշած, դողացող շուրթերով ուզեց ինչ-որ բան ասել, բայց չկարողացավ և ինչպես շատ-շատ առաջներում, հանկարծ գիրկս նետվեց, կրծքիս սեղմելով արցունքով ողողված դեմքը:

- Պետք չէ,- պառա՛վս,- ասացի ես՝ չթի տակից շոյելով հեկեկոցից ցնցվող նրա նիհար ու մաշված ուսերը:- Պետք չէ, հարազա՛ տս... Այս աշխարհում մենք բոլորս էլ ի վերջո զոհեր ենք: Միայն զոհեր ենք, Ալիսա:

1982 թ.